Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-ҺЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, сентябриин 8, 1990 он

№ 36 (7153)

Сэн 10 мүнгэн

Гласнт!

М. ЗЛАТКОВСКИИН плакат.

Молодежь Бурятии

ГАЗЕТЭДЭ ЗАХИЛ ХЭХЭЕЭ ШАМДАГТЫ!

Захил хэлгын жэлэй сэн 7 түхэриг 80 мүнгэн

ИНДЕКС 50902

Олондо мэдээсэлгэ хэды сэнтэйб! Тогтошоһон үе сагуудта ютмһээ үлүүгээр мэдээсэл үгэхые һэдэһэн хүн ...лээд хүшэр байдалда ородог һэн. Хубилган шэнэдхэлгэ олондо мэдээсэлгые үргэн харгыда гаргаа. Гэбэшье 1991 оной дүтэлхэ бүри олондо мэдээсэлгын үнэ сэн дахяад хүшэр байдалда орохонь ха. Юуб гэхэдэ, энэ удаа уншагшадта нилээд үнэтэй сэнтэй болохонь. Газетэнүүд болон журналнуудай үнэ сэнгүүд ехээр дээшэлхэнь гэжэ бүлтанда мэдээжэ болонхой.

Манай газетын захилгын үнэ сэн баһал ургаба. «Буряадай залуушуул» газетэ 1991 ондо 7 түхэриг 80 мүнгэтэ болохонь. Үгытэй ядуугаар ажаһуудаг хүнүүдтэ ниимэ сэнтэй газетэ захихань нилээд хүшэр болохо. Тиибэ яабашье хэрэгтэ хэрэггүй, шанар муутай эд бараа абажа, хэды ехэ мүнгэеэ гаргашалдагбибди гэжэ һайнаар лэ бодоод үзэхэ хэрэгтэй. Үнэхөөрөөшье мүнгэеэ һалхинда хиидхүүлээд, юушье худалдажа абаагүй шэнги байхаш.

Хэрбээ ши газетэ захяа һаа, жэлэй туршада долоон хоног бүхэндэ тэрэниие абажа, һонирхон уншажа, сэдьхэлээ ханахаш. Тэрэ үнэн зүб юумые сэхэ руунь дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгэхэ гэжэ оролдохо. Бидэ, газетэ бэлдэжэ гаргадаг хүнүүд, тэрэниие шинии һанамжаяа хубаалдаха нүхэр, бодожо үзэхэ, элдэб үгэ буляалдаанай, һанамжануудаа хубаалдалгын газетэ болгохо гэжэ эрмэлзэхэбди. Манай уншагшад али болохоор манда туһалжа, элдэб һонирхолтой бэшэгүүдые эльгээжэ, хамтынгаа хүсөөр өөрынгөө газетэ удха түгэлдэр, бүхы юумые үнэн зүбөөр харуулдаг байхабди. Тиимэһээ уншагша, шамда ехээр найданабди. Шинии туһаламжа манда шухала хэрэгтэй.

Манай газетэдэ захил хэгты. Өөрөө захил хээд һанаагаа амарангүйгөөр захил хэхыень бусадта дурадха!

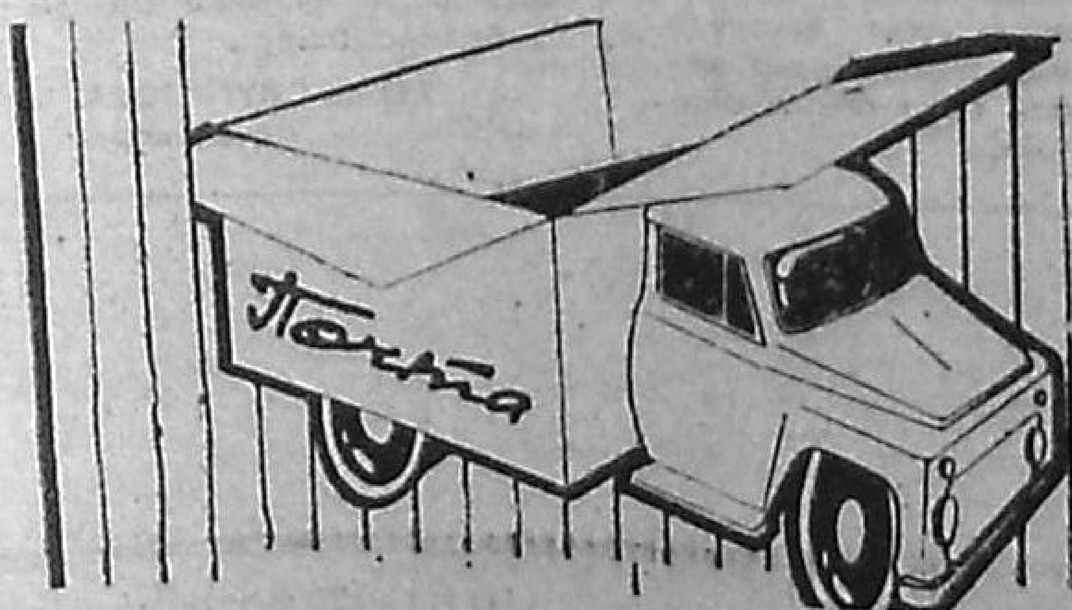

ГОРОДОЙ ҺУРГУУЛИНУУД ҺУРАЛСАЛАЙ ЭХИНДЭ ЯМАРААР БЭЛДЭЭБI ЭНЭ АСУУДАЛДА ХАРЮУСАХЫЕНЬ ГУРБАН ҺУРГУУЛИНУУДАЙ ТҮЛӨӨЛЭГШЭДЫЕ — СОВЕТСКЭ 2-ДОХИ, ОКТЯБРЬСКА 29-ДЭХИ, ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНО РАЙОНОЙ 65-ДАХИ — ХАРЮУСАХЫЕНЬ ГУЙБАБДИ.

ҺУРАЛСАЛАЙ ШЭНЭ ЖЭЛ ЭХИЛБЭ

А. С. Брянский, 2-дохи һургуулиин ажахын хубиин талаар директорэй орлогшо:

— Үнгэрэгшэ жэлдэ манай һургуулида капитальна заһабарилга хэгдээ һэн. Тиимэһээ байгша ондо байшангые нэгэ багал шэнэлээбди. Манай шефүүд — судна бүтээлгын завод энэ хэрэгтэ манда нилээд ехээр туһалаа. Городской комиссэ һургуулиин байдалай түлөө эрхим сэгнэлтэ табяа. Түхеэрэлгэнүүдые һэльбэн шэнэлжэ, бүхы классуудта радио тодхогдоо, мүнөө һургуулиин радиодамжуулгануудые бэлдэжэ үнгэргэхэ аргатай болобобди. Хожомоо багахан телестуди байгуулхаар хараалнабди. Үнгэрэгшэ жэлэй март һараһаа 20 хүнэй ябадаг компьютерна класс нээгээ һэмди. Мүнөө хүүгэд информатикын һонирхолтой оршомдо хебээделсэхэ аргатай болобо.

Эндэ шиидхэгдээгүй асуудалнууд баһал бии байха. Спортивна зал хэшээлнүүдые үнгэргэхэдэ таарүу бэшэ. Тиимэһээ бидэ бүхэли комплекс барихаар хараалнабди. Тэндэ спортзал, химическэ, физическэ лабораторинууд, мастерскойнууд байха зэргэтэй. Һургуулиин газар дээрэ байһан гэрнүүдые һендаргаагүйдэ, энэ түсэбнай бэелүүлэгдэхэгүй. Тиимэһээ энэ асуудал түргэнөөр шиидхэгдэһэй гэжэ хүсэхэ байнабди.

О. А. Бильдушкин, 29-дэхи һургуулиин директор:

— Хэрбээ байшан тухай хэлэхэ болоо һаа, манай һургуули аяар 1937 ондо баригданхай. Мүнөө тэрэ аварийна байдалда оронхой. Бидэ шадаха зэргээрээ заһабарилга хэжэ, һургуулиин оройе һэльбэн хушажа, нэгэдэхи дабхарта дулаасуулдаг түхеэрэлгэнүүдые һэлгээбди. Столово болон спортзал таагүй байрануудта түхеэрэгдэнхэй. Бидэ залгажа бариха гэрэй проект табинхайбди. Зүгөөр шэнэ хүүргэ барижа эхилһэнһээ уламжалан, тэрэниие мүнөө дээрээ бэелүүлхын аргагүй.

Һуралсалай жэлдэ яһала гэмгүйгөөр бэлдээбди. 55 мянган түхэригэй компьютерна класс худалдажа абтаа. Программын еһоор аха классуудта информатикын болон тоолон тодорхойлдог техникын үндэһэ һууринуудые шудалжа эхилхэ байгаашье һаань, бидэ бага наһанһаань үхибүүдые компьютертэй танилсуулжа эхилхэ һанаатайбди. Байгша ондо нэгэдэхи классһаа эхилжэ, харин хэлэнүүдтэ һургахаар хараалнабди. Мүн дуратай хүүгэдтэй буряад хэлэ шудалха талаар бүлэгүүд байгуулагдаха.

Һунаагдаһан үдэрэй бүлэгүүдые эмхидхэлгэдэ түбэг бэрхэшээл ушарна. Манай һургуули байшанһаа гарангүйгөөр кружогуудта ябаха, хэшээлнүүдтэ бэлдэхээр тусгаар түхеэрэгдэнхэй. Тиигэхын тула сүлөөлэгдэһэн хэдэн хүмүүжүүлэгшэдэй тушаал бии. Тэдэ үхибүүдтэ 6—7 часай туршада номыень үзүүлхэ уялгатай. Зүгөөр һунаагдаһан үдэртэ ябаха хүсэлгүй. Тиимэһээ 30 хүүгэдэй орондо оройдоол 20—25 хүүгэд бэшүүлнэ. Бидэ энэ гуримые хубилгажа, хүмүүжүүлгын хүдэлмэриин хэдэн түбүүдые байгуулха хүсэлтэй байһамнай, энэ талаар манда зүбшэл үгөөгүй.

С. П. Ва[illegible], 65-дахи һургуулиин директор:

— Һургуулиингаа һайн байһан дээрэһээ байгша ондо капитальна заһабарилга хээгүйбди.

Шефүүдэй, локомотивна депо болон дохео үгэдэг ба хэлхеэ холбооной дистанциин коллективүүдэй туһаламжаар мүнөөнэй эрилтэнүүдтэ харюусама хизаар ороноо шэнжэлгын музей нээгээбди. 1965 онһоо эхилжэ, элдэб үеын һурагшад музейдэ экспонадуудые суглуулаа юм. Мүнөө одоол тэрэмнай нээгдэбэ. Бидэ хоёр компьютерна класс нээгээбди. Нэгэндэнь багашуул, нүгөөдэдэнь аха классай һурагшад ябаха. Энэ һуралсалай программые һонирхолтой болгохо гэжэ найдэнабди. Бидэ ВСЖД-гэй Улаан-Үдын участок дээрэхи опорно һургуули болодог байһан тула нэмэл хэшээлнүүдые, семинарнуудые, үгэ булялдаануудые, конференцинүүдые ходо ходо үнгэргэдэгбди. Бусад һургуулинуудай багшанар эдэ бүгэдэндэ ябалсадаг. Опорно конспектнүүдые хэрэглэн, Шаталовай онол аргаар үнгэргэгдэдэг физикын хэшээлнүүд олоной анхарал татадаг. Сэхыень хэлэхэдэ, бидэ һуралсалай бүхы шэнэ, түрүү онол арганууды өөрынгөө ажал хүдэлмэридэ хэрэглэхэ гэжэ оролдодогбди. Мүн мандашье шиидхэгдээгүй асуудалнууд бии. Һургуулидамнай хэмһээ үлүү олон һурагшад ябадаг. Үнгэрэгшэ жэлдэ 840 һурагшадай орондо 1478 һурагшад һуража гараа. Харин байгша ондо энээнһээ бүри олон болоно. Неделиин табан үдэр соо һураха хэрэгһээ арсаха баатай болохомнай ха. Юундэб гэхэдэ, эхин классууд гурбан халаанда һураха. Шэнэ һургуули барижа байһан аад, ашаглалгада тушааха хэрэг униагайржа, маанадые иимэ байдалда оруулна. Үйлэдбэриин һуралсалай талаар хүшэр хүндэ байдалтай ушарнабди. Хэдэн жэлэй урда тээ бидэ шефтээ ябаһан эмхинүүдтэй сэхэ холбоо барисаа тогтооохо тухай үүсхэл гаргаа бэлэйбди. Манай хүүгэд нилээд олон хүдэлмэришэдые сүлөөлхэ зуураа, 41 нэрэтэй жэжэбожо продукци үйлэдбэридэг

Һуралсалай шэнэ жэлэй эхилээшье һаань, шиидхэгдээгүй асуудалнууд хуушанайхяараал үлэнэ. Тиигэхэһээ байтагай һургуулиин коллективэй һуралсалай программада шэнэ онол арганууды нэбтэрүүлхэ хүсэл эрмэлзэлтэй байхадань юундэшьеб зүбшөөхэгүй юм. Энэмнай ямар нэгэ наадан худалдажа абахагүйт гэжэ хүүгэдэй саадта захирһантай адли болоно. Багшанарай соведэй һургуули доторхи асуудалнуудаа зохеохы еһоор, өөһэдынгөө хаба шадалай хүсөөр шиидхэхын түлөө һургуулиин захиргаанда бага сагашье һаань бэеэ даанги байдал олгожо болохогүй гээшэ гү! Харин таарүулан түхеэрэгдэһэн подвалнууд, залгажа бариһан гэрнүүд хэндээ хэрэгтэйб! Иимэ байдал удаан үргэлжэлжэ магадгүй. Һургуулинуудта гол анхаралаа хандуулжа, иимэрхүү байдалда эсэс табигдахаар болоо. Манай һургуулинууд хэды болотор хоёр-гурбан халаанда һуража байхаб!

Сергей **МАРФИЦИН,**
ИГУ-гай студент.

Ажалай хэшээлнүүд

ХҮҮГЭД эндэ дуратайгаар хүдэлдэг гэжэ хэлэбэл, буруу байхабди. Харин тэдэ эндэ дурагүйгөөр хүдэлдэг гэбэл, баһал буруу болохобди.

Хүүгэд эндэ хүдэлхэл еһотой хадаа хүдэлнэ. Тэдэ 200 га газар даажа абанхай. Хүүгэдэй саадые, больницые, һургуули, тосхоной түбэй столово хартаабхаар хангаха хэрэгтэй бшуу. Ургасын һайнаар ургаһан жэлнүүдтэ 40 тонно хүрэтэр хуряадаг.

Харин эдэ хүүгэднай 13-һаа 17 хүрэтэр наһатай. Тэдэ трактораар газар хахалдаг, гартаа тяпка баряад, шоройень обоолдог, хартаабхын талмай дээрэхи буртаг үбһые гараараа түүдэг. Потанинай дунда һургуулиин 9—10 классуудай һурагшад гол түлэб трактораар хүдэлжэ, үйлэдбэриин бүхы ажал хэдэг. Тэдэ үбэлдөө трактор заһабаридаг, намартаа жолоододог, хабар, зундаа хүдэлмэриин хорин үдэр соо газар хахалдаг, тарилга таридаг, газар элдүүрилдэг.

Хартаабхын талмай гээшэ тэдэнэй гол харууһан доро байдаг. Малай гэшхэхэгүйн түлэ тэдэ хартаабхын талмайе хореолдог, үрэһэ хүрэнгэеэ өөһэдөө бэлдэдэг, һургуулиин спортзалай шала доро хартаабхаяа өөһэдөө хэжэ хадагалдаг (ондоо хэхэ, хадагалха газаргүй хадаа хайшан гэхэб даа).

Үнгэрһэн жэлнүүдтэ Бодонгуудай совхоз тэдэнэртэ туһалдаг байгаа (150 га газар совхозһоо арендээр абанхай). Байгша ондо хүүгэд бүхы ажал өөһэдынгөө хүсөөр хэбэ.

Мүнөө һургуулиин счедто 10 мянга тухай түхэриг бии. Хүдөөгэй һургуулида энэмнай яһала ехэ мөнгэ болоно бэшэ гү?

Һургуули Бэшүүрэй модо бэлэдхэлгын пунктэтай харилсан ажалладаг. Модо бэлэдхэлэй пункт өөһэдөө һаамал үнеэдтэй, тиигээд һургуули, хүүгэдэй саадые һүөөр хангадаг. Харин өөһэдынгөө ээлжээндэ һурагшад тэдэнэртэ тэжээл бэлдэжэ үгэдэг. Тиихэдэз тэдэмнай али алиндаа ашатай туһатайгаар харилсан ажаллана.

Эхин классай һурагшад өөһэдынгөө харууһалжа ургуулһан редис, мангир, үгэрсэ өөрынгөө ээлжээндэ ажалай болон амаралтын лагерьта эльгээдэг. Багшанартаашье нилээд ехээр туһалдаг. Һургуули шадар ургаһан хапуустаар тэдэниие гүйсэдөөр хангадаг. Энээнһээ гадна байгша ондо хүүгэд 180 килограмм мед һургуулиин хүдэлмэрилэгшэдтэ худалдаа. Тэдэ 15 зүгын бүлэ харууһалдаг. Зүгынхүүдшье, хүүгэдшье ажалша бүхэригүүд юм. Тэдэнэй хамтын олзо доход үнгэрэгшэ жэлдэ 2400 түхэриг болоо бэлэй.

Тэдэ амжалтатайгаар ажаллаһанайнгаа түлөө аяншалгада гарадаг. Жэл бүхэндэ Советскэ Союзай городуудаар аяншалхада, хэды урматай байдаг бэ. 1989 ондо 29 хүүгэд болон 2 багша Ураал, Воронеж ошоо, нүгөө бүлэгынь Дунда Азяар аяншалаа. Байгша ондо 25 хүн Байгал ошоод ерээ.

Ехэшүүлэй хүсэл оролдолгын ашаар хүүгэд эршэмтэй һайнаар хүдэлхэһөө гадна һонирхолтойгоор амарна. Ехэшүүлэй хүсэл оролдолгын ашаар гэжэ дахин дабтаха байнаб. Юундэб гэхэдэ, амаралтаяа хартаабхын талмай дээрэ үнгэргэхэ хүсэлтэй багшанар тиимэшье олон байхагүй даа. Багшанар Т. И. Ковалева, Н. Г. Вахрушева, П. В. Маханчеева, А. И. Шангаев, Л. Е. Кравцов, Г. Б. Батомункуев гэгшэд жэлһээ жэл бүхэндэ хүүгэдтэй хамта хүдэлнэ.

Имагтал һурагшадые ажалда дүршүүлэн хүмүүжүүлһэнэйнгээ түлөө Потанинай дунда һургуулиин директор Иннокентий Николаевич Ковалев РСФСР-эй габьяата багшын нэрэ зэргэ абаа юм.

Һургуули өөрөө ажал эмхидхэхэ талаар республика дотор оло дахин түрүү һуури эзэлһэн байха. Тиигээд «Кубань» гэжэ автобусоор шагнагдаа бэлэй.

Эндэ дутагдалнууд баһал ушардаг. Нэгэдэхинь гэхэдэ, һургуулиин дэргэдэ «Туяна» ПШО-гой оедолой цехэй филиал нээгдэнхэй. Эндэ эхэнэрнүүд ажалладаг. Тэдэнэртэй хамта басагад практика тэндэ гарадаг. Һурагшад фабрикын захилаар панамка малгайнуудые оедог. Тиихэдээ һурагша басагаднай жэлэй туршада эдэл малгайнуудые оехо блатай болоно. Саг үргэлжэ нэгэл малгай оежо байхада, тэдэнэртэ һонигүй, залхуутайшье болодог. Басагад өөһэдтөө хубсаһа хунар эсхэжэ, оехо хүсэлтэй байнгүй яахаб даа. «Өөһэдөө эсхэжэ хубсаһаа оег, тэдэнээ худалдаг лэ,— гэжэ һургуулиин хүтэлбэрилэгшэд шиидхэбэ.— Байгша ондо һургуулиин кооператив байгуулжа эхилхэмнай».

Хоердохинь гэхэдэ, мебель үйлэдбэрилхэ талаар багахан цех нээхэ хэрэг директорэй һанаае зобооно. Юундэб гэхэдэ, Минпрос тусгаар станогуудые олохо аргагүй юм ха. Хэр магад станогуудай олдоо һаань, Потанинай һурагшад табуреткэнүүдые, номой тагуудые дархалха байгаа бшуу.

Тэдэ химлесхоздо хүдэлжэ, ажалай дадалтай болодог. Аха классай һурагшадта модо отолхо талмай картын еһоор тараалжа үгэдэг. Эндэ солбон хурдан хүлтэй, һүхөөр хүдэлхэ шадабари хэрэгтэй байдаг. Үнгэрэгшэ жэлдэ арба нэгэдэхи классай һурагша Олег Бурдуковский 500-гаад түхэриг хүдэлжэ олоо. Химлесхозой хүтэлбэрилэгшэд иимэ ажалда хүдэлхөөр һурагшадые эльгээхэ гуйлтатайгаар директортэ хандадаг болонхой.

Тиибэ ябашье һургуулиин хүдөө ажахын ажал хэрэгүүд яһала амжалтатай һайнаар эмхидхэгдэнхэй гэжэ таанад ойлгобо еһотойт.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

— Һурагшадай сэдьхэлээ хаһан хүдэлхын тула бидэ тэдэнэй ажалые оньһожоруулха гэжэ шиидхээбди,— гэжэ һургуулиин директор хэлэбэ. — Хэрбээ аха классай һурагшада гартань тяпка барюулаад хүдэлгэбэл, тэрэ дурагүйгөөр ажал хэхэ. Харин тэрэниие тракторта һуулгабал, бүхэлиин үдэр соо эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр хүдэлжэ гарахал. Вася Черкясвай һайндэрнүүдтэ хүдэлһыень мартадаггүйб. Тэрэ тооһо шоройдо дарагдашоод ябаашье һаа, үдэшэлэн орой болотор хүдэлдэг һэн. Ажал хэхэ гээшэ жаргал гэжэ хэлсэдэгбди. Һурагшадай дуратайгаар ажаллахын тула манай ажахыда гэнжэн мөөртэ хоёр, гурбан колесно трактор, комбайн, ашаанай машина, хоёр сеялкэ, культиваторнууд бии. Байгша ондо хартаабха тариадаг, малтадаг түхеэрэлгэнүүдые абаабди. Тиихэдээ мүнөө хүүгэдэй ажал гүйсэдөөр оньһожоруулагданхай байха. 200 га талмай хадаа Бодонгуудай совхозой ерээдүйн кадрнуудай полигон болоно. Совхоздо хүдэлдэг залуу мэргэжэлтэдэй табяад процентынь шахуу манай һургуули дүүргэһэн байха. Зүгөөр бидэ тарялан дээрэ хүдэлэ гэжэ хэниие шье баадхадаг, баалдаггүйбди. Байгша ондо аха классай хоёр һурагшад «Машиноведени» гэһэн предмет үзэхэеэ арсаһан байна. Юуб гэхэдэ, аха классай һурагшадта мүнөө һайн дураараа шэлэлгын жама еһо нэбтэрүүлэгдэнхэй. Тиимэһээ һурагша бүхэн нэгэ ондоо вариант шэлэхэ аргатай.

Хоер хүнэй газар хахалаагүйшье һаань, энэмнай тэдэнэй эрхэ болоно бшуу...

Елена **СЛУГИНОВА,**
манай корр.

Коммунистнүүд тухай минии hанамжа

Орон дотор 19 миллион хүнүүд «авангард» ба «манай үе сагай ухаан, hэшхэл ба нэрэ хүндэ» болодог гэжэ тоотой юм. Эдээнһээ гадна үшөө 280 миллион гээгдэнги, ухаагүй, hэшхэлгүй хүнүүд бии. Автор эдэ олонхидойнь тоодо бэеэ тоолоно. Теэд түрүүшынхи шэлэгдэмэл хүнүүдтэйнь оло дахин харилсажа ябаhан хүн aaб даа. Табин жэлэй хугасаа соо харилсахадаа, тус «авангард» тухай өөрын hанамжатай болонхойб. Эдэ 19 миллион хүнүүд хэд бэ? Тэдэ юундэ Коммунис партида ороhон байгааб? Мүнөө тэдэ партидаа ямараар хандадаг бэ? Өөhэдыгөө XXVIII съездын hүүлээр, мүнөөнэй орео хүшэр сагта тэдэ ямар hүури эзэлнэб?

Коммунис партида орогшод хоер хуби боложо хубаардаг. Түрүүшынхидынь коммунис үзэл сурталда, тэрэнииие тойрожо байhан бүхы политическэ зүйлнүүдтэ этигэдэг. Хоердохи хубинь эдэ бүхэндэ этигэдэггүй. hүүлшынхидынь хэрэгтэй болоходонь, үгышье hаа, гансал карьеристскэ хүсэл дээрэhээ коммунистнуудболодог байха юм. hүүлшын үе болотор эрхэ хамгаалгын органуудай (юстици, МВД, КГБ) хүдэлмэрилэгшэд, сэрэгэйхид, ниитын эрдэм ухаа шудалдаг философууд, ажахын ехэ хүтэлбэрилэгшэд ба эрдэмтэд-администраторнууд гэхэ мэтэнүүдтэ коммунист болоогүйдэнь аргагүй байhан юм. Имэрхүү мэргэжэл шэлэхэдээ, хүнүүд КПСС-эй гэшүүн болохо уялгатайб гэжэ бэеэ тоолодог. Үгышье hаа, дуратай мэргэжэлээрээ хүдэлхын тула үшөө нэмэлтэ даалгабари бэе дээрээ абана. Имэ хүнүүд дээгүүр тушаал эзэлхэ гэжэ оролдодогшьегүй. Тиимэhээ политикада хабаададаггүй байhан дээрэhээ партийна хэрэгүүдээр hонирходоггүй. Он жэлнүүдэй ошохо тума тэдэ ямаршье хүсэл эрмэлзэлгүй болоод, hүүлэй hүүдэ ямаршье юумэ сэгнэхэеэ болишодог юм. Энэ ушар илангаяа олондо мэдээсэл тараалгын арга нүхэсэлэй хүдэлмэрилэгшэдтэ хабаатай. Тэдэнэр өөhэдынгөө этигэдэггүй юумэ тухай бэшэхэ баатай болоно ха юм. Мүнөө үедэ эдэ хүнүүд гүрэнэй партократиин бии байhан системын аша туhаар партида үлэнхэй. Тэрэнэй hандаржа, обществын ба гүрэнэй структурануудай политическэ шэнжэ шанараа гээгээ hаань, тэдэ партиhаа гаража ошохо. Хэрэгтэй сагаа, мүнгэеэ тэдэ юундэ хэрэггүй хэрэгтэ зорюулха болооб?

Теэд анханhаа «этигэдэггүй» хүнүүд гансал дээгүүр тушаал эзэлхэ дуратай байhандаа КПСС-эй зэргэдэ ороhон байдаг. Энэнь нүгөөдэ бүлэг. Эдэнэр ямаршье аргаар hаань засаг тээшэ буляалдадаг. Эдэнэй олонхинь партийна, совет комсомолой ба профсоюзай эмхинүүдтэ хүдэлжэ ябадаг. Эдэ хадаа юундэшье этигэдэггүй, доогуур моральна шэнжэ шанартай хүнүүд hэн тула өөhэдынгөө бодото hанал бодолнуудые «үнэн зүб коммунис ерээдүйн түлөө эдэбхитэй тэмсэлшэдэй» баг доро нюугаад ябадаг. Тиин мүнөө эдэ хүнүүд бии байhан системые ехэ абьяастайгаар хамгаална. Юундэб гэхэдэ, тус системэ тэдэниие тэдхэжэ байна ха юм. Тэрээнгүйгөөр тэдэнэр хэншье, юуншье бэшэ болошохол. Ушар иимэhээ тэдэ КПСС-эй эгээл аюултай гэшүүдынь болоно. Тэдэнэр нэгэ партийна системые урагша хойшогүй хамгаалдаг юм. Партида оролго тэдэнэртэ засагта хүртэлсэхэ ори ганса арга боломжо олгуулна бшуу.

Эдэ хоер бүлэг хүнүүдтэ үшөө нэгэ бүлэг нэмээебди. Эдэмнай дундуур наhандаа ябатараа, Коммунис партида ороhон хүнүүд болоно. Тэдэ албан дээрээ ямар нэгэ тушаал эзэлхэ гэжэ hэдэлгэ гаргаhан хүнүүд. Дээгүүр мэргэжэлтэй хүнүүдтэ гэнтэ дээгүүр тушаал эзэлхэ арга боломжын бии болоходонь тэдэ партида орохоео hанана. Жэшээлхэдэ, эрдэмтын ямар нэгэ шатада гү, али нэрэ зэргэдэ хүртэхэеэ байhан эрдэмтэд гэхэ мэтэ. Тэдэ ямар шалтагаанаар партида орохоео байhанаа тон hайн мэдэнэ. Теэд арга боломжын бии болоо hаань, тэдэ дару номгоноор партиhаа гаража ошохо.

Партиин түрүү үүргэ дүүргэдэг байhандань тон ехээр найдажа, тэрэнэй зэргэдэ ороhон хүнүүд баhа олон. Тэдэнэй үзэл суртал нэгэ бага хизаарлагданги байдаг. Тиимэhээ тэдэ бэеэ даанги, шүүмжэлхы еhоор бодомжолжо шададаггүй. Тэдэнэр бага наhанhаа хойшо пропагандын хүсэтэ нүлөөн доро хүмүүжэhэн хадаа саашадааа-шье оршон тойронхи ажабайдалые бодото дээрэнь ойлгонгүй гү, али адаглангүй үнгэршоо. Тиимэhээ тэдэ үнгэрhэн үе сагай hургаал болохо зүйлнүүдые ойлгодогшьегүй. Имэрхүү алдуунууд эдир ба залуу наhанда дайралдадаг. Теэд баhа олон хүнүүд бүхы наhан соогоо имэ hанамжа бодолнуудтай ябадаг дээрэhээ, мүнөөшье болотороо тэрэл зандаа ябадаг. Эдэ нэн түрүүн ехэ hургуули дүүргээгүй. Тиимэhээ ямар нэгэ дээгүүр тушаал эзэлжэ байгаагүй, бүхы наhан соогоо хара ажал хэhэн хүдэлмэришэд гү, али таряашад юм. Үгышье hаа, тэдэ алба хаагшад, тэрэ тоодо сэрэгэй алба хаагшад байдаг юм. Тэдэ партида үнэн сэхэ байдаг, үнэн зүрхэнhөө этигэдэг, бии байhан системэеэ эдэбхитэйгээр хамгаалдаг байха юм. Имэ хүнүүд Сталинда шүтэдэг байхаhаа гадна ехэ патриодууд. Үнэн сэхэ коммунистнууд hэн тула тэдэ партидаа баhал аша туhатай. Партиин гэшүүдэй тоо олошоруулжа, тэдэ «хүдэлмэришэд ба таряашадай түлөөлэгшэ» гэhэн нэрэ зэргэдэ үнэн сэхэ ябана.

Эдэ хүнүүд заримдаа партийна hуралсалай системээр зарим тэды hургуули hудартай боложо, партийно-гүрэнэй аппарадта, үйлэдбэри дээрэ, үнгэрхэдөө эрдэм наукадашье харюусалгата тушаалнуудые эзэлээд байдаг. Эдэнэр яhала сэхэ сэбэрээр бэеэ абажа ябахые оролдодог. Гэбэшье үзэл сурталайнгаа үмэнэ заримдаа hэжэг түрэмөөр, космополидуудые, «диссидентнүүдые» намналгын кампанинуудта хабаадахаяа hаатадаггүй. Харин мүнөө тэдэ КПСС-ые эдэбхитэйгээр хамгаалдаг юм. Тэдэнэй коммунис үзэл бодолнуудтаа эсэс болотороо үнэн сэхэ байха ушарта hэжэг түрэлтэгүй. Тиимэhээ тэдэниие хүндэлмөөршье байха юм.

Эсэстээ бидэ коммунистнуудай эгээл орео хубидань хүрэбэбди. Эдэмнай байгуулагдаhан общество үнэн зүб, тэрэнэй найдал хүсэлнүүд hайн hайхан гэжэ гүйсэд этигэн КПСС-эй зэргэдэ ороhон хүнүүд ха юм. Теэд тэдэ ябан ажабайдалай үнэн зүбые ойлгожо, энэ найдалаа гээжэрхиhэн байдаг. Партиин олонхи гэшүүдые мүнөө эдээнэй тоодо оруулмаар гэжэ hанагдана. Илангаяа дээгүүр тушаал эзэлээгүй, харин эгээлэй юрын эрхэтэн үлэhэн хүнүүд энгдэ хабаатай. Эхэ орондоо, арад зондоо, илангаяа Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда үнэн сэхэеэ харуулхын, этигэжэ байhан найдалаа баталхын тула тэдэ партида ороhон байгаа. Харин мүнөө болоhон хойно тэдэ үнэн зүбыень ойлгоходоо, хайшаашье ошохоео мэдэнэгүй. Тэдэнэй хуби заяан тон орео. Тэдэнэй урда гурбан лэ иимэ зам бии: үнгэрhэн ажабайдалаа үндэhээрнь зуража хаяад, КПСС-hээ гаража ошохо; үгышье hаа, партидаа үлөөд, юушье хубилгангүйгөөр, дээрэhээ зааБаринуудые хүлеэхэ, тиихэдээ хүүшан үе саг бусажа болохо гэжэ найдажа байха; үгышье hаа, партиие тад ондоо шэнэ эмхи болгохын түлөө үндэhэн хубилалтануудые түйлаха. hүүлшынхинь демократическа платформын шэглэл мүн. Теэд ямар зам шэлэхэеэ хүн бүхэн өөрөө шиидхэхэ болоно.

Теэд баhа партийна аппарадта, олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ, ниитэ-политическэ эрдэмүүдтэ харюусалгата тушаалнуудые эзэлээд байhан хүнүүдшье мүнөө урданайнгаа найдалhаа hалаад, алдуугаа мэдэрээ. Эдэнэртэ баhа ехэ хохидол тохеолдоо. Имэ хүнүүд баhа ехэ шиидхэбэриин урдахана зогсоно. Үнгэрhэн ажабайдалаа үндэhөөрнь зуража хаяад, системэеэ шэнэдхэн хубилгалгын түлөө эдэбхитэйгээр тэмсэхын тула шиидхэхы алхам хэхэ. Тиигэхын тула эзэлжэ байhан тушаалтаяа хахасаха, олон юумэеэ гээхэ. Үгышье hаа, эзэлжэ байhан дээгүүр тушаалнуудаа, засагаа хамгаалха.

Теэд эсэстэ ямар дүн түйлагдаха гээшэб? Нэгэтэшье этигэдэггүй аад, партиин гэшүүн боложо, захирхы-бюрократическа системэдэ дээгүүр тушаал эзэлжэрхеод, тэрээнгүйгөөр ажаhуужа шадахаяа болиhон коммунистнуудай хубинь эгээн аюултай гэжэ hанагдана. Бии байhан системын үндэhэ hуурядань оролсодог гү, али хүтэлбэрилхы бүридэлдэнь оролсодогшьегүй hаа, системын үнэн зүб байhандань анхандаашье этигэдэг байhан, мүнөөшье этигэhэн зандаа хүнүүд энэ бүлэгтэ оролсоно. Гэбэшье эдэнэр бултадаа хубилалтанууд бү болоhой гэжэ hанана, урданай саг бусажа ерэхэ гэжэ найдана. Теэд шэлэгдэhэн замнай урагшагүйдөө гэжэ ойлгоод, тэрээнhээ сухарижа, илангаяа энэ үедэ захирхы бюрократическа системэhээ гаража ошогшод найдал түрүүлнэ. Харин коммунис үзэл сурталаар оройдоо hонирходоггүй, хүтэлбэрилхы толгойлогшодтой нягта харилсаа холбоогүй байhан аад, КПСС-эй зэргэдэ баалалтаар шахуу ороhон олонхи гэшүүдэйнь саашадаа яаха байhаниинь ойлгогдоногүй. Эдэл хүнүүдэй шиидхэбэриhээ орон доторхи үйлэ хэрэгүүдэй саашанхи хүгжэлтэ ехэнхидээ дулдыдаха байха. Теэд тэдээнэй шэлэhэн шиидхэбэри ямар байхаб?

С. ТАРНОРУЦКИЙ,
социал-демократическа бүлгэмэй залан хүтэлбэрилгын соведэй гэшүүн.

Информал

ҺАЙШААЛ МАГТААЛДА ХҮРТЭМӨӨР КООПЕРАТИВ

Энэ магазинда ороходоо, нэгэл һонин мэдэрэлдэ эзэлэгдэхэш. Тэрэнние эмхидхэгшэдтэ баяр баясхалан хүргэхөөр ааб даа. Гансал энэрхы һайхан сэдьхэлтэндэ иимэ магазин нээхэ гэһэн бодол түрөө еһотой. Эндэородог худалдан абагшадай ямар нэгэ зэмэтэй зонюур шарайнуудые харахада, зосоошни хайрлаһаншье, гайхаһаншье мэдэрэл түрэхэл даа.

Хүн зон үгытэй ядуу байһанаа харуулжа, иишэ орохоео аягүйрхэдэг гэжэ ойлгонобди. Теэд түлюур байдалтай байхадаа, иишэ оронгүй яахабши.

Манай официальна хэблэлдэ бидэ эгээн баян, эгээн золтой орондо ажаһуунабди гэжэ хододоо бэшэгдэдэг байһан гээшэ. Ажалгүйдэхэ ушар үгы, наһатай зомнай гүйсэд дүүрэн хангагданги, харин олон хүүгэдтэй бүлэнэр бүхы хангалтануудта хүртэдэг, тиимэһээ гансал ажал хэхэ дурагүйшүүл муугаар ажаһуудаг гэжэ хэлсэдэг байгаабди. Тиимэһээ би үгытэй ядуу байдалда байнаб гэжэ хэншье дуугардаггүй һэн. Иигэжэ хэлэһэн хүнэй шоо үзүүлхэнь, шобто харуулхань эли һааб даа. Харин мүнөө хамаг бүхы юумын эрьелдэжэ хубилаад байһан сагташье хүнүүд баһал ямар нэгэ зэмэтэй шэнгеэр тус магазинай үүдэ татажа ороно. Магазин «Эгээл доогуур сэнтэй эд бараанай магазин» гэжэ нэрэтэй. Коммунистическая үйлөөр оршоһон энэ магазинда улаан үдынхид анхаралаа хандуулаа еһотой.

Минии һанахада, магазинай нэрэ ехэ таагүй. «Энэрхы сэдьхэлэй магазин» гэжэ нэрлээ һаань дээрэ байха һэн. Моодоһоо гараһаншье һаа, үшөө үмдэхөөр, яһала һайн хубсаһа хунараа хүнүүд иишэ түлөөһэгүйгөөр асаржа тушаадаг. Тиихэдэнь нүгөөдүүлынь тон үнэгүйгөөр хубсаһа хунар худалдажа абахаяа ерэдэг.

Шэлэжэ абаха зүйлнүүд олоншье бэшэ. Теэд хэрэгтэй юумэеэ яһала олохоор. Нэгэл хубсаһа абадаг байна. Хоердохиень эрихэеэ зүрхэлдэггүй гэжэ һанагдана. Тиихэдэнь наймаалагша О. Ф. Плюснина өөрөө дурадхажа, хэрэгтэй юумэеэ шэлэхэдэнь хүнүүдтэ туһална. «Иишэ ерэжэ хүдэлхынгөө урда тээ бидэнэй дунда иимэ үгытэй хүнүүд ажаһуудаг гэжэ би мэдэгшэгүй һэм». 30—50 түхэригэй пенси хаана хүрэхэб даа гэжэ Ольга Федоровна хэлэнэ.

— Манай магазинда инвалидууд, бага пенси абадаг пенсионернүүд, олон хүүгэдтэй бүлэнүүд, үншэн хүүгэд хандадаг. Тэдээндэ багаханшье һаа, туһа болодог ааб даа.

Энэрхы сэдьхэлэй ба элүүр энхын жасын Буряадай отделениин туһаламжаар «Виктор» гэһэн кооператив (түрүүлэгшэнь В. В. Горбунов) энэ магазин эмхидхээд, тэрэнние өөрынгөө мүнгэн зөөри дээрэ тэдхэдэг. Кооперативай энэрхы туһаламжын акци энээгээр дүүрэдэггүй. Жолоошон бүхэн (кооператив үмсын транспортаар пассажирнуудые зөөдэг ажалтай ха юм) һарадаа таба дахин түлөөһэгүйгөөр городой пенсионернүүд ба инвалидуудай мэдүүлгэнүүдые хангаха еһотой. Һара бүхэндэ жасын счедто 8—9 мянган түхэриг оруулагдажа байдаг.

Манай городто иимэ «Виктор» ажаһуудаг, ажалладаг юм.

Наталья ДАШИЕВА,
манай корр.

ДАЛАЙН ЭРЬЕ ДЭЭРЭ СУГЛАРАА

Бүхы ороной нютаг нютагуудһаа һургуулиин комсомолой түлөөлэгшэд гурбадахи жэлээ Хара далайн эрьедэ суглараа. 1988 ондо «Орленок» гэжэ Бүхэроссин пионерэй лагерьта аха классуудай һурагшадай комсомолой штабуудай гэшүүдэй Бүхэсоюзна сбор үнгэргэгдөө бэлэй. Һурагшад-комсомолшуудай Бүхэсоюзна сбор үнгэргэхэ тухай шиидхэбэри тэрээн дээрэ баталан абтаһан юм. Тэрэнние ВЛКСМ-эй ЦК дэмжээ һэн. Сборой түрүүшын шата 1989 ондо «Орленок» лагерьта үнгэргэгдөө. 1990 ондо үнгэргэгдэхэ Бүхэсоюзна сборой модель болон удхые зохеолгодо, Бүхэсоюзна сборой һурагшадай бэлэдхэлэй комитедэй (УПК) гэшүүдые һунгалгада онсо анхарал хандуулагдаа, II шата гансал нэгэ дружинада бэшэ, харин «Орленок» лагериин бүхы 5 дружинануудта үнгэргэгдэхэ еһотой байба. ВЛКСМ-эй ЦК-гай лагерьнуудай бүхы путевконуудые Чернобылиин аюулһаа хохидоһон хүүгэдтэ үгэхэ гэһэн шиидхэбэри ВЛКСМ-эй XXI съезд дээрэ абтаа һэн.

Сбор үнгэргэлгэ таһалдаха туйлдаа хүрэбэ. Гансал эмхидхэгшэдэй хүсэл оролдолгын ашаар тэрэ үнгэргэгдөө. Зүгөөр һара соо бэшэ, харин 14 үдэр соо үргэлжэлөө. Халаан наадамай арганууды хэрэглэн эмхидхэгдэбэ. Ленинградай Герценэй нэрэмжэтэ багшанарай институдай эрдэмтэдэй бүлэг Ю. Н. Виноградов болон Е. И. Казаковагай хүтэлбэри доро наада зохеоһон байгаа.

Һурагшад - комсомолшуудай Бүхэсоюзна сборто 1862 делегат хабаадалсаа.

Буряадһаа 6 хүн сборто ошоо юм. Тэдэ гэбэл, Алексей Гутаров (Бэшүүрэй район), Борис Гусев (Улаан-Үдэ хото, 18-дахи һургуули), Ольга Жарникова (Улаан-Үдэ хото, 65-дахи һургуули), Алексей Любалинский (Улаан-Үдэ хото, 2-дохи һургуули), Алена Раднаева (Ивалга һуурин), Олег Кубриков (Захааминай район) болоно.

Сбор түгэсөө. Харин манай делегаци тэрээн тухай ямар һанамжануудтай нютагаа бусаба гээшэб? Тэдэ найдалымнай гүйсэдөөр харюулжа шадаагүй гэжэ нэгэн дуугаар мэдүүлбэ. Хэрбээ сэхэ руунь хэлэхэ болоо һаа, сбор манда нилээд ехээр туһалха гэжэ хүлеэгээ һэмди. Ямар шалтагаан дээрэһээ тэрэ һанаһанда хүрөөгүйб? Эндэ хэдэн шалтагаанууд бии гэжэ һанаха байнабди. Нэгэдэхеэр, сбор үнгэргэлгын газар урагшагүйгөөр шэлэгдээ. Делегадууд ажаллахашье, далайн пляж дээрэ амархашье хүсэлтэй байгаа. Теэд лагерь амаралтын газар юундэшьеб һануулаа. Сбор Москвада гү, али союзна республикануудай ямар нэгэ ниислэл хотодо үнгэргэжэ боломоор лэ байгаа ха. Хоердохеор, элдэб зорилгонуудтай, политикын талаар элдэб һанал бодолнуудтай хүнүүд сборто суглараа. Иимэ олон һанамжануудтай байһан дээрэһээ ямар нэгэ консенсусто ерэхэнь хүшэр байба. Энээнһээ гадна сбор эмхидхэлгэ манда һайшаагдаагүй. Бидэ ажаллахын орондо үлүү ехээр наадаабди гэжэ һанаха байнаб. Энээнһээ боложо, делегадууд бүхы юумэндэ һонирхолоо буурашоо. Энээнэй эсэстэ сбор ямар нэгэ шиидхэбэри абажа шадаагүй.

Делегадууд бэе бэетэеэ хөөрэлдэжэ, дүй дүршэлөө, һанамжануудаа андалдаһаниинь сборой хүдэлмэриин һайн тала болоо гэжэ хэлэхэ байнаб. Харилсан хөөрэлдэлгэ, орео хүшэр байдалһаа гараха арга замуудые бэдэрхэ шадабари нилээд туһалаа гэжэ һанаха байнаб. Хэрбээ сборто хабаадалсаһан хэн нэгэн энээндэ һураа, өөрынгөө асуудалнуудта харюусажа, хүсэл бодолоо ажабайдалда бэелүүлжэ шадаха болоо һаань, сбор иимэ хүндэ туһатай байгаа гэжэ хэлэхэ байнаб.

Хэды хүшэр хүндэ ушарнуудай, элдэб һанамжануудай тохеолдоошье һаань, сборой хүдэлмэриин үедэ һурагша-залуушуулай ассоциаци байгуулха тухай шиидхэбэри баталан абтаа. Сборой шиидхэбэринүүдые дүүргэхын тула делегадуудай палата байгуулагдаба.

Сборой үедэ делегадуудай зохеоһон хараа замууд ажабайдалда хэрэглэгдэхэ байха гэжэ найданабди. Тэрэ үзэл бодолнуудые, түсэбүүдые бэелүүлхэдэ манда туһалха.

Борис ГУСЕВ,
сборой делегат.

Холын замда мордохонь

Андрей Дмитриевич Сахаровай нэрэмжэтэ энэрхы сэдьхэлэй орденой үүсхэлээр болон ВЛКСМ-эй ЦК-гай дэмжэлгын ашаар «Милосердие» гэһэн поездын юрэ бусын аяншалга эхилхэнь. Медигүүд, санаартан, экстрасенсүүд, юристнүүд, арадай депутадууд поездын бүридэлдэ ороно. Тэрэ Владивосток—Рига гэһэн замаар дабшаха

Уридшалан мэдээсэһэнэй еһоор поезд октябриин 8—9-дэ Улаан-Үдэдэ тогтохоор хараалагдана. Городто аяншалгада хабаадагшадтай уулзалганууд болохо, концертнүүд харуулагдаха. Поезднуудта һуужа ябаһан хүнүүдэй хүсөөр үншэн үхибүүдтэ, үлбэр бэетэй хүнүүдтэ туһаламжа, дэмжэлгэ үзүүлэгдэхэ. Манда концертнүүдые харуулаад ороһон мүнгэн иимэ эмхинүүдтэ эльгээгдэхэ.

«Милосердие» гэһэн поездын хүдэлмэридэ хабаадалсаха хүсэлтэй хүнүүд байгаа һаа, телефоноор хонходожо, комсомолой рескомдо хандахадань болохо.

ҺАЯХАН «Сувениры» гэһэн магазин соо корейн арадай нилээд олон делегацитай уулзааб. Эдэмнай үдэшэлэн нютагаа бусахань, тиимэһээ национальна гарай бэлэгүүдые — хутага, эбэр хундага, багуудые худалдажа абаха ехэл дуратай гэжэ оршуулагша магазинай наймаалагшые гуйна. Тиихэдэнь наймаалагша гараа дэлгэн, юушье хэжэ шадахагүйб гэжэ байгаа һэн. Юрэнхыдөө иимэ гарай бэлэгүүдые ямар магазинуудта худалдадаг байһыень тэдэнэй хажууда байһан нэгэ хүн һанаагаа зобонгеор дурадхан хэлэбэ. Зүгөөр корейцүүд бүхы газараар ябаһан байба. Гарай бэлэгүүдые бэдэрхэ гээшэ туһагүй ябадал гэжэ биишье ойлгобоб. Бүхэли заводой национальна гарай бэлэгүүдые элбэгээр хүртээмжэтэйгээр гаргаха аргагүй байхадань халагламаар. Теэдшье һүүлэй үедэ иимэ хэрэгсэлнүүдтэ эрилтэнүүд хараа баиса ургаа бшуу.

А. БАДМАЕВ.
Улаан-Үдэ хото.

БААБГАЙНУУД ДОБТОЛНО

Һүүлэй үедэ Хүрбын голдо эбэртэ бодо малда баабгайнуудай добтолхо ушарнууд олошороо. Хүрбын совхоздо баабгайнуудай малые бажууһанһаа уламжалан, 26 мянган 100 түхэригэй хохидолдо оробо. 20 бүрүү, хашарагүүдые худалдаа һаань, эды шэнээн мүнгэтэ болохо һэн.

Совхоздо тайгын бэлшээриһээ бэшэ малаа адуулха газар үгы юм (тойроод таряалан нэмжыдэг). Гүүртэнүүдэй мал адуула шад бүүгүй, харин тиихэдэ госпромхозой тушаалта ангуушад нобшорхо юм. Госстрах араһхан гэжэ багахан мүнгэ үгэжэ, энэ хохидолые харюулна гээшэ. Баабгайнууд айхабтар ехээр гэмтын аюул ушаруулна бэшэ ха юм даа.

З. ЖАМБАЛДОРЖИЕВ.

Гарай бэлэгүүдые пропискаар худалдана

ҮНЭХӨӨРӨӨШЬЕ Улаан-Үдын гар урлалай зүйлнүүдые бүтээдэг продукцида эрилтэнүүд нилээд ургаа. Энэшье ойлгосотой. Һүүлэй жэлнүүдтэ олон тоото туристнууд, харин гүрэнүүдэй хүнүүд городтомнай олоороо ерэдэг болонхой. Тиимэһээ тэдэ национальна түхэл маягтайгаар бүтээгдэһэн элдэб гарай бэлэгүүдые, Буряад орон тухай дурасхаал абаашаха хүсэлтэй байнгүй яахаб даа. Үнэтэй сэнтэй эд бараанай үгы байгаашье һаань, ямар нэгэ үнэгүйхэн, зохидхоноор бүтээгдэһэн гарай бэлэгүүдые тэдэ худалдан абаха дуратай байнгүй яахаб даа. Гэхэ зуура, заримдаа иимэ юумэнүүдые наймаанда олохын аргагүй байдаг.

Манай уншагшын һүүлээр бидэшье баһал иимэ асуудалда эзэлэгдэдэгбди: завод эрилтэнүүдэй еһоор, гарай бэлэгүүдые юундэ олоор гаргажа шаданагүйб? Түрүүшээр харахада, балай хүнэй анхаралаа ехээр хандуулхаар бэшэшье һаа, иимэ үнэгүйхэн гарай бэлэгүүд нилээд гүнзэгы удхатай байна. Юундэб гэхэдэ, манда ерэһэн айлшад арад тухай, манай хизаар, онсо түхэл маягтай өөрын искусстватай зон тухай дурасхаал болгон, тэдэниие абаашаха хүсэлтэй байнгүй яахаб. Гэхэ зуура, «Сувениры» гэһэн магазинда ороод, гэрээ дэлгээд байхаһаа бэшэ юумэн үгы. Юундэб гэхэдэ, национальна угалзануудтайгаар гоёоһон, хүбөөдэл адли болгожо шабараар хэгдэһэн хоер һиихэ абаха хүсэлтэй байгаа һаатнай, нютагай пропискатай паспорт эриидэ.

Харин завод энээн тушаа юун гэжэ хэлэхэб?

Гэхэ зуура, гар урлалай зүйлнүүдые бүтээдэг заводой директорэй орлогшо А. Р. Гавриловтай хөөрэлдэжэ, энэ асуудалда гүйсэд, һанаа сэдьхэл заһама харюу абажа шадаагүйбди. Тэрэ иигэжэ хэлэбэ: «Бидэ захилнуудай талаар түсэбүүдые дүүргэдэгбди. Хэрбээ үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдтэй байгша оной дүнгүүдые сасуулжа үзэхэ болоо һаа, багахаханаршье һаань, түсэбөө үлүүлэн дүүргэнэбди. Харин мүнөө бии байһан үйлэдбэриин хүсэнүүдээр продукци гаргалга хараа баиса дээшэлүүлхэ тухай хэлэһэнэйшье үлүү. Заримдаа нормоео хоер дахин үлүүлэн дүүргэдэгбди. Манда кадрнууд саг үргэлжэ дуталдана. Гэр байрагүй, хүүгэдэй саадуудта һуури үгэдэггүй байһанһаамнай уламжалан, манда хүнүүд һэлгэжэл байдаг. Бидэ үйлсэдэ ябаһан ямаршье хүниие абаад ажалда оруулжа шадахагүйбди. Юундэб гэхэдэ, манай завод гар урлалай зүйлнүүдые бүтээдэг, гараар хэхэ ажал нилээд ехэ байдаг. Теэдшье эндэ гартаа дүйтэй, бэрхэ хүнүүд хэрэгтэй. Шэнэ жэлһээ манда бүри орео хүшэр болохонь. Заводһоо дотаци болюулхань ха юм. Ажамидархын тула арга хургаяа бэдэрхэ, гараар зүйлнүүдые бүтээхын орондо хэбтэ сохихо баатай болохомнай гээшэ ха. Энээниие эрхим арга гэжэ хэлэхэгүйт. Теэд бидэ яахабибди?

— Манай ороной баруунай нютагуудта гар урлалай зүйлнүүд тон ехээр һайшаагдадаг, тэндэһээ ерэһэн хүнүүд хойто үүдээрэнь орожо, магазинууд сооһоо бүхы юумэнүүдые худалдажа абаад, тэдэниие өөһэдтөө олзотойгоор, үнэтэй сэнтэйгээр наймаалдаг гэжэ зүб гээшэ гү!

— Хэрбээ манай худалдаа наймаанай манда үнэ сэнтэй дээгүүр, ассортимент һанаһанда хүрэнэгүй гэхэ мэтээр шалтаг баридаг байгаа һаань, бусад городуудта хараһанаа бултыень дуратайгаар худалдажа абадаг. Манай продукци хоморой шухаг, иимэ зүйлнүүдые ондоо тээ хаанашье бүтээдэггүй ха юм. Зүгөөр 30 процентһээ дээшэ юумэнүүдые республикаһаа гадуур абаашахые манда зүбшөөдэггүй.

Ондоо тээһээ ерэгшэд манай гар урлалай зүйлнүүдые олоор худалдажа абана гэһэн һураг сүү үндэһэ баримтатай байжа болоо ха. Манай жолоошод иимэ баримтануудтай ушардаг. Машинанууд дээрэ тээгээд ябаһан зүйлнүүдые емнай буляахаһаа нааша худалдажа абадаг. Теэд худалдаа наймаантай энэ асуудал хаража үзэхэ хэрэгтэй. Харин завод өөрынгөө хэхэ ажалые хэжэ, бүтээһэн юумэнүүдээ эльгээдэг.

— Һураг сүү тухай хөөрэлдөөнэй гараа хадань иимэ асуудал гарана. Итальянцууд танай ямар нэгэ зүйлнүүдээр һонирхоод, харилсан ажаллахаар дурадхаһан байна гэжэ хэлсэнэ...

— Италиин түлөөлэгшэд манда ерээ һэн. Теэд хамтын ажал ябуулга тухай мүнөө дээрээ хэлэхэемнай эртэшэг байна. Тэдэнэртэ сэбэр мүнгэнһөө, элдэб үнэтэй сэнтэй шулуунуудһаа хэгдэһэн үнэтэй зүйлнүүд хэрэгтэй. Харин манда иимэ зүйлнүүд үгы бшуу. Буряадуудай эртэ урдын искусство болодог гараар угалзатуулан һиилэжэ бүтээһэн зүйлнүүд тэдэнэртэ һайшаагдана. Теэд бидэ мүнгэшэ, алташа дархашуулаа тараагажархеобди. Нэгэ үедэ үнэ сэнһээ боложо, тэдэнэй бүтээһэн зүйлнүүдһээ худалдаа наймаан арсаһан байгаа. Харин энэ хэрэгые дахяад һэргээхын тула саг, дээрэһээ ноедой туһаламжа хэрэгтэй бшуу.

Манай асуудалда дүүрэн харюугай үгтөөгүй байһанда халагламаар. Манда ерэһэн айлшад манай нютаг тухай дурдан һанажа ябахын тула ямар нэгэ зохидхон һанаандаа тааралһан гарай бэлэгүүдые худалдажа абаад ябаһай гэжэ хүсэхэ байнабди. Завод дээрэхи хэрэг байдалые хараад, тэндэ һаяын сагта хубилалтанууд болохогүй гэжэ найдахаар.

...Түрүүшынхиһээ эхилээд, һүүлшынхи хүрэтэр заводой бүтээһэн бүхы зүйлнүүдэй хадагалаатай байдаг нэгэл газар бии. Иимэ элбэг дэлбэг зүйлнүүдые хараад, нюдэ һаргамаар байна. Эдээнние магазинуудта тараажа үгөө һаа, хэды зохид байгааб гэжэ һанагдаа бэлэй. Тиигэбэл предприятиин түүхэ хохидохо болоно бшуу. Харин магазинуудта иимэ гоё һайхан зүйлнүүдэй үгышье һаань, заводто дэлгээтэй байһан эдэ зүйлнүүдые хаража, сэдьхэлээ ханаха аргатайбди. Энэмнай заводой музей болоно.

Наталья ДАШИЕВА,
манай корр.

Маэстро

Совет-болгар литературно-уран һайханай ба ниитэ-политическэ зурагламал журнал — манай айлшан ВЛКСМ-эй ЦК-гай болон БДМ-гэй хамтын хэблэл

Хани Барисаан

АЛЕКСАНДР МАЛИНИН: «Арадайнгаа дуунуудта дуратайб»

1988 ондо Юрмалэдэ болоһон эстрадна дуунуудые гүйсэдхэгшэдэй һүүлээр Саша Малининай нэрэ суурхажа эхилээ. Эстрада тэрэнние олоо, оюун бэлигтэй байһыень харуулаа. Энэ конкурсантын айхабтар бэлигтэй бэрхэ, хонгео һайханаар дуулаха шадабаритай байһыень дурдан һанаябди. Тэрэ Булат Окуджавын «Любовь и разлука» гэһэн шүлэгэй удхаар найруулһан хүгжэм дээрэ дуу дуулахадаа, сценэ дээрэ «Коррида» гэһэн рок-композициин образые ялас гэмээр харуулаа. Һүүлээрнь «Осторожно, двери закрываются» гэһэн дорюун соргой рок-н-ролл гүйсэдхөө һэн. Түгэсхэлдөө тэрэ «Напрасные слова» гэһэн зүрхэ сэдьхэлэй хүбшэргэйе дайраһан романс дуулаба. Тиихэдэ жюри Малининда Гран-при олгоо бэлэй. Харин иимэ асуудал харагшадай һанаае зобообо: яһала бэрхэ мэргэжэлтэ дуушан гэжэ тоолохоор энэ хүн хаанаһаа гараа б, юундэ урдандаа тэрэнние мэдэхэгүй байгаабибди?

Энэ хүбүүн таряашанай бүлэдэ Свердловскдо түрөө гэхэдэ болохо. Юундэб гэхэдэ, эхэ эсэгэ хоерынь хүдөөдэ үдэһэн байна... Тэрэ юһэдэхи класс дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр Свердловско областной филармониин дэргэдэхи эстрадна искусствын студи оробо. Тиихэдээ тэрэ хатуу шанга конкурс дабажа гараа бэлэй. Студи дүүргээд, Уралай арадай хоорто дуулажа эхилбэ.

— Уралай арадай хоорой түрүүшын хормейстер байһан гайхамшаг багша Неонила Александровна Мольгиновагай класста орооб. Тэрэ хүдөө нютагуудаар өөрөө экспедицидэ ябажа, арадай дуунуудые суглуулдаг һэн. Арадай дуунуудай гүнзэгы удхатай байһые ойлгожо, дурлажа һургаһандань би тэрээндэ доро дохин баяр хүргэдэгби. Уралай суута арадай хоорто ябажа, дуу дуулаха талаар эрхим һургуули гаталааб. Имагтал намда байһан эрхим һайн юумэн тэндэһээ үндэһэтэй. «Арадай хоор» гээшэ юун бэ гэжэ тэндэл гүйсэдөөр ойлгожо абаа бэлэйб. Энээнһээ урда тээ олонхи залуу хүнүүдтэл адли хоорой дуунай гоё һайханиие ойлгодоггүй байгаа бшууб. Хэндэшье хэрэггүй болоо гэжэ һанадаг хүнүүд ехээр лэ эндүүрдэг даа. Покровскиин хүтэлбэри доро хүдэлдэг ансамблиин яһала нэрэ хүндэтэй байгаашье һаань, манай үнгэрһэн зуун жэлһээ асарһан музейн экспонадуудтай сасуулхада болохо. Харин Уралай хоортол адлирхуу хоор арадай еһо заншалые алдаагүйшье һаа, мүнөөнэйхеэр дуунуудые гүйсэдхэдэг. Энээнһээ гадна Уралай хоорто хүдэлжэ, нилээд ехэ һургаал абааб. Тэндэ дуун бүхэн, композици бүхэн өөрын костюмуудтай, заншалнуудай еһоор хатарнуудшье гүйсэдхэгдэдэг байһан юм.

Һүүлээрнь армиин алба гараа. Саша армида ошоходоо, Уралай сэрэгэй округой дуу, хатарай ансамбльда дууладаг байгаа. Эндэ дуу дуулаха талаар тад ондоо һургуули гаталаа. Тэрэ ондоо хүгжэмөөр һонирходог болобо. Тиигээд ниислэл хотын хүгжэмшэдэй ажабайдал руу шурган орохо хүсэлтэйгөөр Москва ошобо. Имагтал Москвада хэдэн ВИА-нуудта хүдэлхэ зуураа, баруун рок-, поп-хүгжэмүүдые, джаз гэхэ мэтые садатараа шагнаһан байгааб гэжэ Саша нэгэтэ намда «нюусаар» хэлээ бэлэй. Энээнһээ уламжалан, огсом, дорюун хүгжэм намда һайшаагдадаг болобо.

«ХУБИЛГАН ШЭНЭДХЭЛГЫН ХАҺА САГ ОРШОН ЕРЭЭ...»

— гэжэ энэ дуүе англи хэлэн дээрэ Саша Малининай дуулахадань, американ эхэнэрэй дуунай бүлэг ород хэлэн дээрэ дуулажа эхилнэ... 1988 оной «Юрмала» гэһэн конкурсын урда тээхэнэ Александр американ мэдээжэ дуушан болон композитор Дэвид Померанцай уриалгаар США-да хоердохео ошоод ерэһэн байгаа. Тэдэ 1986 ондо танилсаа. Тиихэдэ Александр Малинин Стас Наминай бүлэгэй бүридэлдэ орожо, Америкээр аяншалаа бэлэй. Тиихэдэ Померанец Малининда «Дальние страны» гэһэн хамтын пластинка гаргахыень дурадхаа һэн. США-да хоердохиео ошоод байха үедөө тэдэнэр абяа буулгалгада бэшүүлжэ үрдихэһөө гадна Лос-Анджелесто ба Бостондо хэдэн рекламна концертнүүдые харуулжа, хэдэн видеоклипүүдые буулгуулжа үрдиһэн байна.

— Саша, тэрэ дискнүүдтэ ороһон дуунууд юуи тухай һэм бэ!

— Хамталха болобол, хани нүхэсэл, хүнүүдэй бэе бэеэ ойлголсолго тухай. Бүмбэрсэг дэлхэй тухай. «Шэнэдхэн хубилгалга» гэһэн дуун тэндэ оролсоо. Америкэдэ байхадаа би тэндэхидэй бүхы совет юумээр тон ехээр һонирходогыень ойлгоо һэм. Энэнь гайхалтай байба. Американец-юрэнхыдөө өөрынгөө хубиин ажабайдалда гол түлэб анхаралаа хандуулаад, оршон тойроноор, бэшэ юумээр һонирходоггүй ха юм. Түрүүшээр гастрольнуудай үедэ тэдэ намайе тон анхаралтайгаар шагнана гэжэ мэдээд гайхаа һэмби. Би ехэнхидээ түрэл хэлэн дээрээ дуулаа ха юмбиб. Тиигээд хэлэншье эндэ һаад хээгүй гэжэ һананаб. Зүрхэ сэдьхэлээ уудалан дуулахада, артистын оршон тойрондо ямар нэгэ хүсэтэ биополи, ямар нэгэ хүсэтэ элшэ хүсэн бии болоод, тэрэ шагнагшадта дамжан ородог гэжэ һанадагби.

Иимэ һонирхолтой ушар болоо һэн: США-да, һүүлээрнь Великобританида шагнагшад дуушаниие Эхэ орондоо мэдээжэ болохоһоонь урид шагнаба, ойлгобо ха юм.

— Манай эндэ ехэл һонин байһан юм. Абяа буулгалгын студида хандаад лэ, ямаршье үрэгүй һалахаш. Элдэб олон зон ябадагта гэжэ хашаршанхай һууха. Тиигээд хүнэй анхарал хандуулхын тула юушье хэхэеэ мэдэхэгүйш.

Мүнөөнэй үеын хүгжэмэй дэлгүүрые тон һайнаар мэдэжэ байбашье, хүсэд һайн мэдэгдээгүй гүйсэдхэгшэдые хабаадуулаад, эрхилһэн хэрэгни урагшагүйдэхэ гэжэ түнхаридаггүй американ мэргэжэлтэдтэ Сашын гүйсэдхэлгэ ехэтэ һайшаагдаа гэжэ һанагдана. Тэрэ ород арадай дуунай еһо заншалнууд дээрэ үндэһэлһэн мүнөөнэй рок-хүгжэмэй аялгада тааруу дуунуудые гүйсэдхэһэн байна ха юм.

Теэд би гансал шэнэ дуунуудые гүйсэдхэнэ бэшэб. Хуушан дуунуудыеэшье дууладагби. Тиихэдээ манай урданай академическэ дуушадай романс гүйсэдхэдэгтэ адляар дууланагүйб. Харин мүнөөнэй еһоор, мүнөөнэй үеын аялгатайгаар гүйсэдхэхые оролдодогби. Юундэб гэхэдэ, минии репертуарта ородог дуун бүхэн мүнөөнэй тон богонихон хугасаада үнгэрһэн ажабайдални шуу. Харагшадай урда гараад, халташье буруу дуулаха аргамнигүй. Дуунай гүн удхые уудалан харуулхые оролдодогби. Тиихэдээ хаана нэгэ тээ бишыханшье алдуугай гараа һаа, тэрэ дары заһаадхихые оролдохош. Энэ үедэ шинии дууе, шинии гүйсэдхэхые хүнүүд сэгнэжэ һууна гэжэ һанаһанай хэрэггүй. Бүхы хүсэлэл оролдолгоео, этигэл найдалаа дуунда зорюулха хэрэгтэй. Ямаршье артист хүнүүдэй урда гарахынгаа урда тээ зүрхэ сэдьхэлээ хүдэлгэдэг.

Тэрэнэй концертнэ программа бүхэндэ арадай дуунай хажууда романс, үгышье һаа, рок-хүгжэм зэдэлдэг. Теэд классическа бүтээлнүүдтэ үлүүсэ гамгүйгөөр хандадаг гэжэ тэрэ шүүмжэлүүлдэг. Теэд дуушан урданай дуунуудта гү, али романснуудта мүнөөнэй үеын шэнжэ шанар оруулхые оролдоно ха юм.

— Урданай арадай дууе тэрэ зандань гүйсэдхэнэ гэжэ һанаад үзэгты,— гэжэ Саша дурадхана.— Энэмнай ехэнхидээ нэгэ жэгдээр дуулагдадаг найман-арбан хоер бадагууд ха юм даа. Теэд мүнөөнэй үе сагта нэгэ жэгдэ, һажашахоор удаан аянгатай дуу гүйсэдхэхэнь һонигүй. Тиихэдэнь би заншалта еһоор дуунай түрүүшын ба һүүлшын бадагые гүйсэдхөөд, тэг дундань дуунай удхын хүгжэлтэ харуулхые оролдодогби. Үнэхөөрөөшье дуунай аялга, ритм хубилгахые һэдэдэгби. Теэд удха шанарынь тэрэ зандаа үлөө юм ааб даа. Эдэ бүгэдые мүнөөнэй үе сагта тааруулһайб гэжэ һанана ха юмши.

Мэдээжэ дуушан Жанна Бичевская баһа арадай дуу өөрынхеэрээ дуулаха гэжэ оролдодог. Тэрэ дуунуудые кантри түхэлдэ дүтэрхы болгон «мүлидэг».

Арадай дуунуудай түлөө һүүлшын жэлнүүдтэ залуу үетэниие эндэ болон ендэрнүүд дээрэһээ шүүмжэлһэн байна. Теэд дүлэтэ урянуудшье, фольклорно ансамбльнуудай гоё һайхан костюмуудшье тэдэ концертнүүдтэнь олон мянган хүнүүдые суглуулаагүй. Гэнтэ Малинин «По диким степям Забайкалья», «Черный ворон», «Ямщик» гэһэн урданай дуунуудые тад ондоо маягтайгаар, шэнэ еһоор гүйсэдхэжэ оробо гээшэ. Тиихэдэнь залуушуулай аудитори тон халуунаар угтажа абаба. Би дуушантай хамта Алас-Дурна зүг ябалсахадаа, тэрэнэй концертнүүдтэ хэдэн мянгаад хүн зоной зүрхэ сэдьхэлээ хананагяар дуунуудыень угтажа абаһые хоер нюдөөрөө хараа б.

Тиигээд баһа «инстанци» руу эльгээһэн бэшэгүүдшье дайралдадаг. «Дуушан, ямщигые хайрлыш!» гэһэн бэшэг тухай хэлэнэб.

— Мянгаадаа ршье иимэ бэшэг бэшэжэ байг, би үнөөхил «Ямщигые» дуулажал байхаб,— гэжэ Саша хэлэнэ. — Энэ дуу дуулангүй байха аргамнигүй. Концерт бүхэндэ дуулыт гэжэ намайе гүйдаг. Теэдшье шэнэ еһоор гүйсэдхэхэдэмни гайхахаар юун байнаб... Шагнагшадшье тад ондоо болонхой ха юм. Тиигээд залуушуулай эрилтэнүүдтэ таарамаар хубсалаһхай, бэеэ зэһэнхэй хүнэй гарахада, оройдоо гайхалтай бэшэл... Би өөрөө хэви-металл шагнадагби, өөрөө рок-н-ролл дууладагби. Теэд ородшье дуунуудые гүйсэдхэхэдэмни юун болоо юм. Гансал хэви-металл сэгнэдэг хүнүүдшье минии дуунуудые ойлгодог лэ. «Черный ворон» дуулахада, юугээрээ рок-баллада бэшэ юм? Рокернуудшье намтай сүг хамта дуулалсадаг. Ямаршье урданай дуун рок-хүгжэмэй мүнөөнэй аялгада таарама байдаг. Теэд эндэ бүхы юумэ хэм соогоо байха еһотой.

— Саша, үбсүүндээ хэрээһэ зүүгээд ябахадатнай, олон хүнүүд дураа гутадаг, энэтнай моодо һажаалгаһан ушар гү!

— Үгы даа, энэмни һүзэгэймни һүлдэ мүн. Минии ажабайдалай үндэһэн. Бидэ, ородууд, удаан сагта ямаршье һүзэггүйгөөр ажаһуугаабди. Ехэ юумэеэ гээжэ, ехэ хохидолдо орообди. Грузин, армян, эстон, латыш арадуудай еһо заншалнуудаа сахижа байһанда хэншье гайхадаггүй. Харин ородой еһо заншалнуудые хэншье хадагалжа, сахижа ябаагүй. Иимэ үндэһэн соелоо гээһэн зондо һайн һайхан, энэрхы сэдьхэл, дүтынгөө хүндэ дурлал хайра хаанаһаа байхаб даа. Һүмэнүүд лэ арадай уг үндэһэ, соёл болбосорол гамтайгаар хадагалжа ябаһан байгаа. Тиихэдээ би зохеохы ажал хэрэгээрээ эдэ бүгэдые дэмжэхэ, һэргээлсэхэ гэжэ оролдоһон болоноб.

— Тиихэдээ ши бурханда һүзэглэнэш, харин хүнүүдтэ этигэнэ гүш!

— Этигэнгүй яахабиб! Хүн бүхэндэ хүндэлмөөр шэнжэ шанар бии. Тэрээнэй хажуугаар хэндэшье хэрэггүй атаа мэеэнэй мэдэрэл байлсадаг. Хэндэшье атаархаһанай хэрэггүй. Харин бэе бэедээ һайн һайханаар, хүндэтэйгөөр хандаха еһотойбди. Хүнүүд бэе бэеэ энеэбхилэн угтадаг байһай гэжэ һанадагби. Энээнэй түлөө манай ажабайдалда олон юумэ хубилгаха хэрэгтэй.

— Ажал хэрэгүүдээ ямараар сэгнэнэбши! «Юрмалын» һүүлээр «Коррида» болон «Напрасные слова» гараһхай ха юм. Һүүлээрнь нэгэ доро гурбан томо диск гараха гэжэ ээлжээгээ хүлеэнэ.

— Манай эндэ хамаг юумэ удаанаар бэелүүлэгдэдэг. Би орон соогуураа хоер часай туршада гүйсэдхэхэ концертнэ программатайгаар жэлһээ үлүүтэй гастрольдо ябанаб. Тиихэдэ ээлжээтэ дискдэ бэшүүлхэ хэдэн шэнэ дуунууд бии.

Миндаһан дээрэ бэшэгдэһэн Малининай дуунуудые баһал табинхай шагнажа һуутарни, танилни хэрэгээр орожо ерээ һэн. Тиигээд дуунуудай забһарлалай үедэ нигэжэ хэлэбэ: «Иимэ гүйсэдхэлгэ, жэшээлхэдэ, Брайан Эно гэгшын дүршэл дууряаһан гүйсэдхэлгэ бэшэ, харин эдэ дуунуудые ходо дуулажа байха хүсэл түрэнэ».

«Үнэхөөрөөшье, эдэ дуунууд арадай бодото еһо заншалнууд дээрэ мүндэлөөд, залуу наһанай, мүнөө үе сагай гүн удха, омог баяр шэнгээһэн дуунууд ха юм!» — гэжэ би омогорхолтойгоор харюусабаб.

Татьяна СЕКРИДОВА.

УЛААН-ҮДЫН 2-дохи ТЭЦ БАРИХЫН ТУЛА «БУРЯТЭНЕРГОСТРОЙ» ТРЕСТЫН 1-дэхи СМУ ХҮДЭЛМЭРИШЭДЫЕ

УРИНА:

— Шулуушадые, штукатурнууд малярнуудые, дархашуул-бетонщигуудые, түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдые хабсаргаха талаар хабсаргагшадые, газоэлектрогагнуургшадые, электрогагнуургшадые, ахалагша прорабуудые, мастернуудые, ажалые хамгаалха талаар инженерые, брх-гэй начальнигые, механигые, ПТО-гой начальнигые, СДО-гой начальнигые.

ТААНАД 2-ДОХИ ТЭЦ-ТЭ ХҮДЭЛБЭЛ, МҮНГЭ ЕХЭЭР ОЛОХОТ!

— Хэһэн ажалайнгаа зэргээр, аккордио-шагналай салин хүлһэ абаха. Нэгэ жэл соо хүдэлөөд байбал, 50 процент хүрэтэр шагнал абахат, саашадаа ажалай стажһаа дулдыдан, шагнал түлэлгын процент ургаха.

— Управлениин хүдэлмэрилэгшэдтэ гол салин хүлһэн дээрэ 40 процент, коэффициент хүдэлмэриин таһалгарлагүй стажай түлөө имэ процентнүүд нэмэгдэхэ: нэгэ жэл хүдэлһэнэй һүүлээр 10 процент, гурбан жэл хүдэлһэнэй һүүлээр 20 процент, табан жэл хүдэлһэнэй һүүлээр 30 процент нэмэгдэхэ.

Хүдэлмэришэд гол амаралтаһаа гадна, олон жэлдэ хүдэлһэнэй түлөө хүдэлмэриин 6 үдэр хүрэтэр түлбэритэй нэмэлтэ амаралта абаха. Хоер жэл соо барилга дээрэ хүдэлхөөр эльгээгдэһэн хүдэлмэришэдтэ нэгэ дахин 200 түхэриг хэмжээнэй бусаалтагүй пособи түлэгдэхэ.

2-ДОХИ ТЭЦ ДЭЭРЭ ХҮДЭЛБЭЛ, ГЭР БАЙРАТАЙ БОЛОХОТ!

— Ганса бэе хүдэлмэрилэгшэдтэ Энергетик поселогто гүйсэд түхеэрэлгэтэй хамтын байра үгтэхэ.

— Табан жэл соо хүдэлһэнэй һүүлээр ээлжээнэй гурима:р гүйсэд түхеэрэлгэтэй байра абахат.

●

— Городой баталагдаһан маршрудай еһоор управлениин албанай автобусууд ажалдатнай асарха, ажалһаатнай абашаха.

ХҮНДЭТЭ НҮХЭДҮҮДI МАНДА ЕРЭЖЭ ХҮДЭЛХЫЕТНАЙ УРИНАБДИ!

Манай адрес: 671225, Зверосовхоз поселок, 1-дэхи СМУ, «Промстрой», телефон: 2-68-10.

Үглөөнэй 7 саг 30 минутада Терешковагай болон Зоя Космодемьянскаягай үйлсэнүүдэй буланһаа дежурна автотранспортда һуугаад, управлениидэ ерэхэ аргатай байхат.

●

Таанад өөрынгөө предприятиин һалбаран хүгжэхэ тухай хүсэдэг гүт! Хэрбээ «Буряадай залуушуул» газетэдэ соносхол үгөө һаатнай, таанадай хүсэл бодолнууд бэелүүлэгдэхэ.

Мэдүүлгэнүүдэйнгээ зохидоор бэшэгдээд, түргэн болзор соо дүүргэгдээд байгаа һаань, заатагүй ажмалта түйлахат. Имэ телефоноор хонходоходотнай болохо: 2-34-41.

Предприятиингаа һалбаран хүгжэхэ тухай хүсэнэ гүт?

Хэрбээ «Буряадай залуушуул» газетэдэ соносхол үгөө һаатнай, таанадай бодолнууд бэелүүлэгдэхэл!

ТААНАД МАШИНАТАЙ БАЙБАЛ...

«За рулем» гэhэн бүхэсоюзна заочно консультаци жэлэй туршада түргэнеер заочноор харгын дүримүүдээр ГАИ-гай шалгалтануудта бэлдэнэ.

Курсануудые дүүргэhэнэйнгээ hүүлээр шалгалтануудые тушаагаагүй (50 түхэриг мүнгэ эльгээхэ), түрүүндээ жолоошоной үнэмшэлгэтэй байhан (үнэмшэлгээ хаhагдаhан, гээhэн, жэл соо гү, али жэлhээ үлүү саг соо хүдэлөөгүй) хүнүүд абтаха. hуралсалай эмхинүүдэй курсануудта hурагшадта ГАИ-гай шалгалтын картанууд эльгээгдэхэ (25 түхэриг эльгээхэ). Автомобильда дуратай жолоошодые (150 түхэриг эльгээхэ) ба мотоциклистнүүдые бэлдэхын тула ГАИ-гай хүтэлбэрилэгшэдhөө зүбшэл абаhан, ажалайнгаа талаар hуралсалай эмхинүүдэй хэшээлнүүдтэ ябажа шадахагүй, бэеэ даагаад шалгалтануудта бэлдэхэ хүнүүд (командировкода, вахтада ябаhан хүнүүд, сэрэгэй албатан, морягууд, геологууд, түмэр замай машинистнүүд, летчигууд гэхэ мэтэ абтаха; курсануудай эмхидхэгдээгүй холын нютагуудта (тосхонуудта, поселогуудта гэхэ мэтэ) ажаhуугшад hуралсалай эмхинүүдтэ hурангүйгөөр өөhэдөө бэлдэжэ (экстернээр), шалгалтануудые тушаахыень ГАИ зүбшөөнэ.

Бүхы ороной дэбисхэр дээрэ шалгалтануудые абаха талаар ГАИ-гай шалгалтын картануудтай hуралсалай материалнуудай пакет 2 hара соо hураха сэнтэйгээр эльгээгдэхэ. Посылка ебаад, почтоор мүнгэ эльгээхэ. Иимэ адресаар захилнуудые эльгээхэ: 630059, Новосибирск хото, Мирная үйлсэ, 7.

«ИННОФОНД» гэжэ акционерно инновационно фирмэ захил хэлгэ соносхоно

Мэдэгдээгүй юумэээр hонирходог, залуу наhаяа утадхаха гэжэ оролдодог байбалтнай, удаадахи номууд таанадай hонирхол татаха байха.

ДАЙДЖЕСТ (ном) «НЛО в СССР» (СССР-эй харьяата газар дайда дээгүүр ушарhан НЛО тухай 30 материалнууд, мүн дүрэ зурагууд, таблицанууд, танигдаагүй зүйлнүүдэй шэнжэнүүд, «ондоо түбиһөө ерэгшэдэй» бууhан газарай карта ба бусад мэдээсэлнүүд. Сэнгынь 3 түх. 50 мүн.).

«ТАИНСТВЕННАЯ ЦИ И ПУТИ К БЕССМЕРТИЮ» (хоер боти ном соо ухаан бодолойнгоо эршэ хүсэ элсүүлэн, бэеэ hорихо методико үгтэнэ, бэе махабад элүүржүүлгын ба шаолиниин дайшалхы аргаар хатуужуулгын системэ үгтэнэ. Нэгэдэхи ботиин сэн 5 түх. 70 мүн.; хоердохи ботиин сэн 5 түх. 20 мүн.).

ЗАЛУУ БОЛОХО ХҮСЭЛТЭЙ ГҮТ?

Севастополиин абяа буулгадаг студи совет болон хариин гүрэнүүдэй гүйсэдхэгшэдэй хүгжэм магнитна лентэ дээрэ буулган бэшэнэ. Эрхим hайн аппаратура дээрэ бэшэлгэ хэгдэнэ. Ехэ фонотекэ бии. Абяанай 1 минутын үнэ сэн 6 мүнгэтэ. Предприятиин магнитна лентэ дээрэ (бобина) бэшэлгэ хэгдэхэ. Захил соогоо бэшэлгын скорость зааха. Почтоор эльгээхэдэ түлэлгэ түлэгдэхэ. Иимэ адресаар таанадhаа захилнуудые хүлеэнэбди: 335053, Севастополь хото, Репинэй үйлсэ, 19. абяа бэшэлгын студи.

Тиихэдэ «БОЕВОЕ ИСКУССТВО ДРЕВНЕГО КИТАЯ» гэhэн плакат-букледүүд («Тигр», «Шаолинь» гэhэн арга түхэлнүүд. Дайшалхы тулалдаанай арга дүрэ харуулhан гое hайхан кинограммանууд. Плакат бүхэнэй сэнгынь 3 түх. 30 мүн.).

Дээрэ дурсагдаhан хэблэлнүүдые худалдажа абахая hанабал, шэлэhэн букледэй гү, али номой үнэ сэндэ тааруулаад, почтоор мүнгөө эльгээгты.

Почтоор эльгээгдэхэ перевод соогоо нэрэ обогоо, өөрынгөө адрес, хэблэлэй нэрэ, хэhэгүүдэй тоо заагты.

Переводуудые удаадахи адресаар эльгээхэдэтнай болохо: 330000, Запорожье хото, Жилсоцбанкын Облуправлениդэ № 000609896 гэhэн расчетно счедто, МФО 313010 АИФ «Иннофонд».

Эльгээгдэхэ болзор — 1991 оной I кзартал.

«ИННОФОНД» АИФ.

ШЭТЫН ИНДУСТРИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА ТЕХНИКУМ

1990 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 20-ДО ТЕХНИКУМ ДҮҮРГЭГШЭДЭЙ УУЛЗАЛГЫН ҮДЭШЭ ҮНГЭРГЭНЭ (ХОНОХО ГАЗАР ҮГТЭХЭ).

Техническэ мэргэжэлэй 12-дохи училищи

1990—1991 онуудай hуралсалай жэлдэ удаадахи мэргэжэлнүүдтэ hургахаар hурагшадые абажа үргэлжэлүүлhээр:

8—9 классуудай бааза дээрэ: тогоошон, кондитер, садовод-озеленитель, столяр-плотник, электрогазогагнуургшан, холимол зэд бараануудые наймаалагша.

10—11 классуудай бааза дээрэ: холимол зэд бараануудай наймаалагша, трамвайн жолоошон, столяр-плотник, электрогазогагнуургшан, электромонтер, тогоошон-кондитер, пекарь-кондитер, официант-бармен

Оролтын шалгалтагүйгөөр училищида абана.

Иимэ адресаар хандагты: Улаан-Үдэ хото, Фрунзиин үйлсэ, 11, ажалда оруулха талаар түб.

НАРИН СЭМБЫН КОМБИНАДАЙ hУРАЛСАЛАЙ КОМБИНАТ

hУРАГШАДЫЕ АБАЖА ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛhЭЭР

удаадахи мэргэжэлнүүдтэ hургаха: ореогшо, ээрэгшэ, бүд нэхэгшэ, илгагша, ноохо илгагша, штукатур-шэрдэгшэ.

hуралсалай болзор 1 жэл. 9—11 классуудые дүүргэhэн 15 наhатай, ахашье наhанай хүнүүд бүхы мэргэжэлнүүдтэ hурахаар абтаха. hуралсалай-курсовой комбинадта ороходуратайшуул шэлэhэн мэргэжэлээ заahан мэдүүлгэтэйгээр удаадахи документнүүдые хабсаргаха: hуралсал тухай документ, паспорт гү, али түрэhэн тухай үнэмшэлгэ, ажалай дэбтэр (хүдэлдэг хүнүүд), 3×4 см. хэмжээнэй 6 фотокарточка, медсправка.

hурагшад миинтэ хоолоор хангагдадаг, 70—100 түхэриг стипенди абадаг. Ондоо тээhээ ерэhэн хүнүүдтэ хамтын байра үгтэхэ. hурагшад үйлэдбэриин практикын үедэ хүдэлжэ олоhон салин хүлhэнэйнгөө 100 процентыень абаха. hуралсалай болзор ажалай стажда ороходо.

hурагшад нэгэ доро юрэнхы эрдэмэй үдэшын hургуулида hураха, спортын секцинүүд болон уран hайханай самодеятельностиин кружогуудта ябаха аргатай байха.

hуралсалаа дүүргээд, hурагшад Улаан-Үдын нарин сэмбын комбинадта хүдэлхөөр эльгээгдэхэ. УКК амжалтатайгаар дүүргэhэн hурагшад текстильнэ промышленностиин вузууд болон техникумүүдтэ hуралсалаа үргэлжэлүүлхэ аргатай байха.

Адрес: Улаан-Үдэ хото, 670042, Сахьяновагай үйлсэ, 9, нарин сэмбын комбинат, hуралсалай курсовой комбинат. Трамвайгаар «Нарин сэмбын комбинат» гэhэн буудал хүрэтэр ошохо. Телефонууд: 3-93-5-14, 3-93-5-16.

Буряад оронии хүлгүүлһэн арбан үдэр

Фестивалиин үедэ юун байгаагүй, болоогүй гэжэ һананабта? Гэнтэ ута унжагай уһа ехэтэй бороо орожо, хүнэгөөр адхаха юм. Сэхыень хэлэхэдэ, фестивалиин үедэ элдэб ушарнууд дайралдаа. Жэшээлхэдэ, Байгал дээрэ эхилһэн фестивалиин түрүүшын үдэшэ городской милици Кабанскын районой өөһэдынгөө нүхэдтэй «хаража үзэлгэ» эмхидхэһэн байна.

Фестиваль ехэл һонирхолтойгоор үнгэргэгдөө. Тиимһээ тиитэрээ энэ фестиваль үнгэрһэн жэлэй зун үнгэргэгдэһэн бусад фестивальнуудһаа онсо шалгараа.

«Байгал—Мичиган: нуурнуудые абараябди!» гэһэн түрүүшын совет-американ театрально-экологическа фестиваль-конференци (тэрэнэй нэрые нэрлэн хэлэхэнь ехэл хүшэр байна) үнгэргэгдэбэ гэжэ уншагшадтаа һануулаябди. Тэрэнии үүсхэгшэд болон эмхидхэгшэд экологическа асуудалнуудые эрид шууд, шэнэ еһоор шиидхэлгын арга замуудые бэдэрхэ, али алиндаа ашатай туһатай, һонирхол татама асуудалнуудаар дүй дүршэлөө андалдаха, хоорондоо соелой талаар сэхэ холбоо барисаануудые тогтоохо, хамтын предприятинуудые байгуулха гэжэ бодомжолһон байгаа.

Мүнөөнэй үйлэдбэриин хэрэг республика, орон доторнай бүхыдөө уһагүй бассейн соо тамаржа ябаһые һануулна. Зүгөөр бассейн руу уһа адхахадань, тамаржа һурахань хожом болошоһон байха. Тиимэһээ Улаан-Үдын горсоведэй экономическа талаар сэхэ холбоо, барисаа, тэрэ тоодо американецуудтай холбоо барисаа тогтоохо хүсэл эрмэлзэлтэй байхадань муу юумэн үгыл.

Фестивалиин программа гүйсэдөөр хаража үзэгдэһэн байгаашье һаа, сагай уларилые, хүнэй психикын онсо түхэл шэнжэнүүдые хараада абалсаагүй, харин кабинедууд соо һанагдаһан үүсхэлнүүд ба түсэбүүдэй мүр сараатай байгаа хаш гэжэ би һанааб. Тиибэ ябашье фестивалиин программа ёһолол урагшатай һайнаар бэелүүлэгдээ. Үдэр бүхэндэ республиканска газетэнүүдэй, хаа хаанагүй бүхы юумэндэ оролсодог юһэдэхи каналай энэ фестиваль тухай үргэнөөр хөөрэжэ үгэһэн байгаашье һаань, мүнөө гээгдэн һагад тэрээн тухай дабтан хөөрэхэнь зохидгүй шэнгеэр һанагдана. Тиибэ ябашье августын 27-до үнгэргэгдэһэн галай үдэр тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгэхэ хүсэлтэйб.

Фестивальда хабаадаһан олохон хүнүүд «Би хэлэхэ хүсэлтэйб» гэһэн экоклубай заседани гү, али «Экологи заншалта соелдо» гэһэн уулзалга, «Остров ангелов» гэһэн театрай зүжэгшье (США) нэрлэхэгүй, харин программаар хараалагдаагүй буряад еһотойл бөө Иван Васильевич Корсаковай үйлэ хэрэгые энэ үдэрэй гайхамшаг ушар болоо гэжэ заатагүй нэрлэхэ хүсэлтэйб. Эндэ суглараһан хүнүүд тэрэнии айхабтар анхаралтайгаар ехэл һонирхон хаража байгаа һэн. Тиихэдээ тэрэнэй элдэб аяг ааша гаргахадань, заримдаа тон ехээр һанаагаа зобохо юм. Тиибэ ябашье бүхы юумэ амжалтатай һайнаар түгэсөө. Үнэхөөрөөшье бөө гал дээрэ шадагэ улаан болотор халааһан түмэрые хэлээрээ долеогоод абаха юм. Тиихэдээ фестивальда хабаадаһан зарим хүнэй һулараһан бэеые, үбшэ хабшые эмшэлээд абаха зорилго табиһан байна. Үнэхөөрөөшье энэнь олохон хүндэ туһалаа. Юрэдөө саг гээшэмнай ехээр лэ хубилжа байна. Иван Васильевич арбаад жэлэй урда тээ иимэрхүү аяг ааша гаргаад түршаа һаань юун болохо байгаа хаб? Тэрэнэй ямар байдалда орохо байһыень мэдэнэгүйб, гэбэшье тэрээндэ эмшэлүүлһэн хүнүүд түгшүүрилтэй байдалда орожо, мэгдээд лэ абаха һэн ха.

Фестивалиин учредительнүүдэй нэгэн болоһон ба американ талаһаа фестивалиин директор Иллинойско-ород театральна ассоциации түрүүлэгшэдэ туһалагша Дайана Олменэй хэлэһэнэй еһоор, нэгэшье хариин гүрэнэй эмхи, тусхайлбал, американ эмхи иимэ богонихон болзор соо фестиваль эмхидхэхын тула хам орохогүй байгаа. Бүхы ажал хэрэгүүдые эмхидхэхын тула оройдоол хахад жэл үгтөө ха юм. Эндэ «Байгалай долгинууд» гэжэ үзэмжэгүй турбааза эмхи гуримтай болгохо, фестивальда хабаадагшадые бүхы юумээр хангаха гэхэ мэтэ хэхэ ажал хэды ехэ байгааб даа. Эмхидхэгшэд эдэ хэрэгүүдые һайнаар дүүргэбэ гэжэ баталхада болохо.

(Түгэсхэлынь 9-дэхи нюурта).

ХАРАГШАД УРМАШАН БАЯРЛАА, СЭДЬХЭЛЭЭ ХАНАА

ФЕСТИВАЛИИН театральна хуби урагшатай байгаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Нэн түрүүн эмхидхэгшэдэй тоодо театральна ажал ябуулагшад олон байгаа. Сэхыень хэлэхэдэ, театрта дуратай буряад харагшад элдэб һонирхолтой зүжэгүүдые хаража, сэдьхэлээ ханаа.

Фестиваль эмхидхэгшэд Дайана Олмэн болон Нэнси Хаггерти гэгшэд үбэлдөө Улаан-Үдэдэ түрүүшынхеэ ерэхэдээ, горгүйсэдкомдо болоһон пресс-конференцидэ хабаадалсаа һэн. Тэдэнэртэ табиһан асуудалнуудай дундаһаа нэгэниинь һонирхолтой шэнгеэр һанагдаа бэлэй. Тэрэнии профессор Валентина Цыреновна Найдакова табяа юм. Фестивалиин үрэ дүн ямар байхаб, театральна коллективүүд экологидо яажа туһалхаб? Үнэхөөрөөшье зүжэгүүдэй тематика экологиин талаар заатагүй гүнзэгы удхатай байха еһотой гэжэ һанагдаа бэлэй. Тиигээд «экологи» гэһэн үгэмнай юун гээшэб гэһэн бодол түрэбэ. Энэмнай гэр тухай эрдэм наука болоно гэхэ гү, али гансал сэбэрлэдэг түхеэрэлгэнүүд, соргонууд дээрэ табигдаһан фильтрнүүд бэшэ, харин гэрэй эзэн болоно. Урдандаа бидэ экологи тухай һанаа амаршагаар хандадаг байгаабди. Һүүлээрнь олон юумэн тухай мартажархеобди. Энээнэй эсэстэ юун болооб гэжэ бултанда мэдээжэ. Мүнөөл экологическа бодомжо юун гээшэб гэжэ нойрһоо һэриһэн мэтээр ойлгожо эхилээбди. Магад, Достоевский гү, али Нил Саймон байгаали һэргээхэ, сахин хамгаалха талаар «Гал түймэрһөө ой тайгые абара!» гэһэн лозунгһоо гү, али талмайнууд дээрэ гар табилга суглуулгаһаа ехэ юумэ хэлэһэн байжа болохо.

Достоевский болон Саймон гэгшэдые юрэ бусаар эндэ дурдаагүйб. Юундэб гэхэдэ, Валерий Саркисовай, баруун-урда зүгэй Валерий Беляковичой хүтэлбэрилдэг Москвагай театр-студинууд Достоевскиин «Братья Карамазовы» гэһэн зохеолой удхаар найруулан табигдаһан «Завтра суд», Н. Саймонай пьесээр «Дураки» гэһэн зүжэгүүдые фестивальда харуулхаяа асараа юм. Улаан-Үдын залуушуулай театр-студи В. Коркиин «Хара хүн гү, али би үгытэй ядуу Сосо Джугашвилиб» гэһэн зүжэг харуулаа. Мүн тэрэ огтоошье мэдээжэ бэшэ Н. Эрдманэй «Самоубийца» гэһэн зүжэг табяа. Американ хоер театрнуудай асарһан зүжэг экологи тухай байгаа.

Иллинойцууд эхэ байгаалидаа тон анхаралтайгаар хандажа, мүнөөнэй уулзалгада тааруулан, зүжэгүүд соогоо Байгал, Мичиган нуурнуудые дурган һанана. Хоер нуур агууехэ эртэ урдын грегэй байхадашье бнил зандаа байгаал юм бэзэ. Гэбэшье тэрэ эдэ нуурнууд тухай юушье дуулаагүй, мэдэхэгүй байгаа. Американ театрнуудай актернууд тайзан дээрэһээ гүнзэгы удхатай үгэнүүдые хэлээ. Бидэ, бүмбэрсэг дэлхэйн хүнүүд, газар дэлхэйгээ, уһаяа, огторгойгоо арюухан сэбэр байлгахын түлөө бүхы хүсөөрөө оролдохо зэргэтэйбди. Бүхы ухаан бодолоо, зүрхэ сэдьхэлээ энээндэ зорюулха еһотойбди.

Чикагын «Остров ангелов» гэжэ театрай найруулһан «Сумеречный журавль» гэһэн зүжэг инаг дуран тухай зүрхэ сэдьхэл хүдэлгэмэ түүхэ, бэе бэеэ ойлгоогүй ябадал, энээнэй эсэстэ урбалта болоно. Эдэ зүжэг энгээлэй юрын удхатай гэжэ һанахада, ехэл һонирхолтой байба. «Остров ангелов» гээшые «шэнэ американо-азиатска труппа» гэжэ нэрлэдэг. Тэрэ хоер жэлэй урда тээхэнэ байгуулагдаа юм. Тэрэнии Чикагын хитад кварталай «Чайна-тауна» гэһэн театрай актернууд байгуулаа. Тэдэ бэеэ даанги труппа байгуулха гэжэ шиидхэбэ. Тиигээд Европын болон американ театральна һургуулинуудай һүүлэй түйлалтануудтай зүүн зүгэй театральна искусствын заншалнуудые нэгэдүүлэн ниилүүлжэ шадаа. Тиимэһээл энэ театр олоной анхарал ехээр татаһан байжа болоо.

Манай залуушуулай театрай зүжэгүүд ёһала һайшаал магтаалда хүртэмөөр байба. Тэндэ оюун бэлигтэй хүнүүд ажалладаг. Тиимһээ тиитэрээ энэ театр «Байгал—Мичиган: нуурнуудые абараябди!» гэжэ нэрлэгдэһэн фестиваль үүсхэхэ гэжэ хэды ехээр оролдоо, эдэбхи үүсхэл гаргааб даа.

Баруун-урда зүгэй театр-студи байгаа. Энэ нэрэдэ тайлбарилта хэһэнэй хэрэггүй. Тэрэнэй харуулһан зүжэгүүдтэ орохо дуратайшуул олон байгаа. «Дураки» гэһэн зүжэгые фестивалиин эрхим зүжэг болоо гэжэ нэрлэхэ байнаб. Тэрэнэй режиссура гүн удхатай, актернууд эрхим бэрхээр наадаа. Буряадай Хуурай гэһэн нютагта энэ зүжэг түрүүшынхеэ харуулагдаа. Хабтагай хадажа бэлдэгдэһэн, брезентээр хушагдаһан тайзан дээрэ зүжэг харуулагдаа. Хэды бороо хүрын орожо байгаашье һаа, зүжэг харахын тула хүн зон олоороо суглараа. Энэ һонирхолтой, олоной анхарал татама үдэрнүүдэй түгэсэшэхэдэнь халагламаар лэ байба.

Инна РЫЖКОВА,
манай корр.

Буряад орониие хүлгүүлһэн арбан үдэр

(Түгэсхэл. Эхиниинь 8-дахи нюурта).

Сентябриин 2-то оперо, балетдэй театр соо түгэсхэлэй үдэшэ болоҗо, фестиваль эмхидхэн үнгэргэгшэд тушаа баяр баясхалангай халуун үгэнүүд зэдэлээ. Августын һүүлшын үдэрнүүдые еһотойл һайндэр болгожо шадаһан хүнүүдые үнэн зүрхэнһөө магтаа. Эндэ искусство, эрдэм наука гү, али энгэлэй юрын хүнүүдэй харилсаан эрхим һайнда тоологдоо гү гэжэ би мэдэнэгүйб. Би тад ондоо һанамжатай байгааб. Би энгэлэй юрын ажабайдал, гэрнүүдые, хүнүүдые, театр харааб. Хараһан үзэһэн олон юумэн тушаа голороодшье абаа. Теэд омогорхохошье юумэн яһала байгаа даа. Эндэ Байгал тухай хэлэнэгүйб.

Хүнүүдэй нюунгүйгөөр сэхэ руунь хөөрэлдэхэ, өөрыгөө ба тойроод байһан бүхы юумые гүнзэгыгөөр хүндэлхэ мэдэрэл намайе тон ехээр гайхуулаа гэжэ мэдээжэ (гансал мандэ бэшэ), уран зохеолшо, «Байгаалиин эсэс» (манда хэблэгдээгүй) гэһэн бестселлерэй автор Вильям Мак Киббен тэмдэглээ. Байгал дээрэ үүсхэгдэһэн эрдэмэй талаар арсалдаануудта тэрэ заатагүй хабаададаг байба. Уран зохеолшо Мак Киббен гэгшые нэн түрүүн апокалипсическэ романуудай автор гэжэ танилсуулдаг байгаа юм. Америкэнецүүднай өөртөө хамаатай онсо түхэл шэнжэнүүдтэй зон ха юм. Тэдэнэй дүй дүршэлыень халан абаа һаа, ехэл һайн байгаа һэн ха.

Фестиваль экологиин талаар, байгаали хамгаалгын ажал хэрэгүүдэй мүнөө үедэ ямар байдалда ороһыень Буряадай хүн зондо дэлгэрэнгыгээр хөөрэхэ, танилсуулха зорилго урдаа табяагүй. Байгалай хүшэр байдалда ороһон тухай арадай эрхим уран зохёолшод (В. Г. Распутиниие һанагты). Һүүлэй хэдэн арбаад жэлэй туршада саг үргэлжэ хэлэдэг болонхой. Байгал дээрэ болоҗо байһан бүхы үйлэ хэрэгүүд манай обществын бүхы юумэндэ, тэрэ тоодо байгаалида хайша хэрэгээр хандалгын, зан ябадалай болон ухаан бодолой доройтолгын хойшолонгууд болоно. «Хэндэ юуншье хэрэггүй», — гэжэ һүүлэй хэдэн үетэн досогоо бодожо ябадаг болонхой. Энээнэй хэды аюултай, байгаалиин баялигта, хүндэшье хэды хоро хүргэдэг байһыень фестиваль харуулжа шадаа гэжэ этигэхэ дуран хүрэнэ.

Тусгаар уулзалгануудай, конференцинүүдэй, симпозиумуудай үедэ энгээл шухала ушарнууд болодог байгаа гэжэ би һананаб. Хүнүүд бүлэг бүлэгөөрөө сугларжа, хэды һонирхолтой уулзалгануудые, хөөрэлдөөнүүдые эмхидхэдэг байгааб даа. Иллинойско университедэй политическэ наукануудай факультедэй гүрэнэй болон ниитын харилсаануудай институдай профессор Бойл Кинан болон манай газетын уншагша Василий Дашиевич Балагунов хоёрой хоорондо болоһон нэгэ хөөрэлдөөе бидэ таакадай һонорто дурадханабди.

Корр.: Үндэр хайрата профессор, байгаалиие хамгаалха талаар уласхоорондын хэмжээндэ зэлжээтэ хооһон үгын кампани фестиваль болоҗо магадгүй гү гэһэн асуудал тушаа та юун гэжэ һанаха байнат!

Б. К.: Ямаршье хэрэгтэ үгэнүүд шухала хэрэгтэй байдаг. Гансал тэдэниие бодотоор бэелүүлхэ хэрэгтэй. Фестиваль кампани болохогүй гэжэ һананаб. Гансал манай гүрэнүүдэй хүсэл оролдолгоор бэшэ, харин бусад оронуудай туһаламжаар бидэ ерээдүйн аша туһада нуурнуудаа абарха уялгатайбди.

СССР-эй Наукануудай академиин захилаар Америкын элдэб штадуудта Байгал нуурые хамгаалха талаар шэнжэлгэнүүд үнгэргэгдэнэ. Хойто Каролина штадай университедтэ 1989 онһоо айхабтар анхаралтайгаар шэнжэлгэнүүд бэелүүлэгдэнэ.

Корр.: Бидэ бултадаа замбуулинай шэнэ зохёолнуудай барисаанай хүнүүдтэл адли болохогүй гүбди!

Б. К.: Бидэ эрдэм наука болон технологи хоёрые илгаха зэргэтэйбди. Эрдэм наука урагшаа шармайн дабшаха зэргэтэй, харин технологи экологиин талаар хорогүй, аюулгүй болохо зэргэтэй.

Корр.: Мүнөө үедэ хүнүүд «апокалипсис» гэһэн үгэ ходо ходо хэлэдэг болонхой. Та юун гэжэ һанаха байнабта, гоё һайхан гү, али эрдэм наука дэлхэйе абарха гү!

Б. К. Экологическа политика, дипломати болон гоё һайхан, энэрхы сэдьхэл дэлхэйе абарха.

Корр.: Үсэгэлдэр Буряадай эрдэмэй түбтэ болоһон уулзалгын үедэ таниие протестанствоһаа таһараа гэжэ танай хөөрөөнһөө ойлгооб. Протестанска номнол соо ямар нэгэ нүгэл хэжэ болохо гэжэ хэлэгдэдэг байгаа гү! Тиимэһээ танай хэһэн нүгэлдэтнай анхархагүй байжа болоо гү!

Б. К.: Тиимэшье байжа болохо. Протестан һүзэгтэншүүл үсөөн, номнолынь үргэн бэшэ юм. Мүнөө би элдэб һүмэнүүдээр ябадаг болонхойб.

Корр.: Бурхан бии гү!

Б. К.: Бурхан бии, зүгөөр тэрэ ямар байдаг бэ гэжэ хэншье хэлэжэ шадахагүй. Хүн бүхэн өөрынгөө бурханда һүгэдэн мүргэжэ ябадаг гээшэ. Энэмнай айхабтар ехэ нюуса. Бүмбэрсэг дэлхэйе сахин хамгаалхын, замбуулиниие шудалхын тула маанадые зоригжуулдаг. Энэмнай энгээл һайн һайхан үүргэ болоно бшуу.

Корр.: Монголой байгуулагдаһан сагһаа хойшо гүрэнэй секретарь Джеймс Беккерэй МНР-тэ удаанаар айлшалалгые юун гэжэ тайлбарилха байнабта!

Б. К. Америкэдэ энээн тухай ехээр бэшэнэ. Нэгэдэхеэр, тэрэ агнаха дуратай, ангууша хүн юм. Зүгөөр тэрэ ан амитадые алдаг бэшэ, харин тэдэниие һэргээхэ дуратай байдаг. Монгол орон онсо өөрсэ ан амитадай аймагтай, байгаалитай юм. Хоёрдохёор, Монголдо социальна болон политическэ хубилалтанууд болоҗо байна. Гурбадахяар, тэрэ агууехэ Хитад оронтой хилэ нэгэтэй.

Корр.: Хүндэтэ профессор, һүүлшын асуудал таньда һурахамни. Фестиваль тухай танда ямар һанамжа бүрилдөөб, бидэ ямар асуудалнуудые шиидхэхэ ёһотой болонобибди!

Б. К: Би өөрөө хахад жэлэй туршада фестивальда бэлдэнэб. Тэрэ минии хайдалые харюулаа. Фестиваль эрхим һайнаар эмхидхэгдээ.

Танай арадай Байгал нуураа үнэн зүрхэнһөө хамгаалха хүсэл эрмэлзэлтэй байһаниинь минии зүрхэ сэдьхэл хүлгүүлээ. Танай арад ямар энэрхы һайхан сэдьхэлтэй, хүндэмүүшэ зон гээшэб. Шиидхэгдээгүй асуудалнууд танда олон гэжэ би һанааб. Далайһаа, хуурай газарһаа, агаарһаа Байгал нуурые хайшан гэжэ бузарланаб гэжэ гүнзэгыгөөр, үргэнөөр шудалха хэрэгтэй.

Байгал агаарһаашье, хуурай газарһаашье баһал ехээр бузарлагдадаг байна гэжэ би һанааб. Урда Каролина штадай университедтэ нуурай эрьенүүдые, оёорые шудалжа эхилэнхэй. Зүгөөр арилган сэбэрлэхын тула ямар юумээр бузарлагданхайб гэжэ түрүүшээр мэдэхэ хэрэгтэй. Олохон эрдэмтэд Байгалые хамгаалха талаар тад ондоо һанамжануудтай, бодолнуудтай. Тиимэһээ эрдэмтэдэй бүхы хүдэлмэринүүдые нэгэдүүлхэ шухала аргыень шэлэн абаха. Энээнэй һүүлээр лэ ажал хүдэлмэри зүб мүрөөр ябуулагдаха болоно.

Имэрхүү уулзалганууд, хөөрэлдөөнүүд, интервью үдэр бүхэндэ хэдэн зуугаад дахин болодог байгаа гэжэ дабтан хэлэхэ байнаб.

Фестивалиин ерээдүйдэ бүри эмхи гуримтайгаар үнгэргэгдэхэ байһаниинь дамжаггүй. Жэлэй үнгэрһэн хойно тэрэ Чикагода үнгэргэгдэхэ. Америкэдэ уулзатараа баяртай. Теэд бидэ эндэ хэзээдэшье ошожо шадахагүй бэшэ аалди!.

О. ВОЛИН,
манай корр.

САБДАГТА АЙЛШААР

Би ой соогуур зайха ехэл дуратай байдагби. Теэд элдэб шалтагаануудһаа болоҗо, ой соогуур зайха саг олдодоггүй. Сүлөөтэй сагай гарвал һаань, «сабдаг үбгэжөөлдэ айлшаар ошохоёо яарадагби». Тэндэ ошожо, городой шууяанһаа, муухай агаарһаа бэеэ амаруулхаш.

Август—сентябрь һаранууд байгаалиин, ой тайгын хэшэгүүдые бэлдэлгын хаһа саг болодог. Бидэ ой тайга сооһоо хэды ехэ баялиг хэшэгыень суглуулжа абадаг гээшэбибди. Һархяаг, үрэ жэмэс, элдэб эм домдо ородог ногоо ургамал, үндэһэ суглуулдагбди, һамар сохидогбди. Тэрэнэй орондо бидэ юу үгэдэгбибди? Улаан-Үдэ хотые тойроод түбхинэһэн хүн зон дүтэ оршоһон ой тайгые хэды ехээр бузарладаг бэ! Эндэ гансал Буряадай ниислэл хото тухай хэлэжэ болохогүй. Хаа хаанагүй ой тайгын хажууда түбхинэһэн хүнүүд тэрэниие бузарладаг, модо хайра гамгүйгөөр сабшадаг. Энээнһээ гадна һүүлэй жэлнүүдтэ саг үргэлжэ түймэрэй аюул болоҗо, хэды ехэ ой модо, ургамалнуудые гэмтээгээ, хосоруулааб даа. Мүн ой тайгада ажамидардаг ан амитад, шубуу шонхор хэды ехээр хохидоноб. Маанадай ой тайгада эзэн бусаар, зэрлигээр хандаһанһаамнай уламжалан, иимэ ехэ аюул тохёолдоно. Һархяаг, үрэ жэмэс түүхэеэ ошоһон хүн бүхэн ой тайгада хэды ехэ хоро хүргэнэб. Би эндэ хаяһан баанханууд, шэлнүүд, пластикова пакедүүд, обоо хүбөө саарһан тухай хэлэнэгүйб. Ой тайгада эзэн бусаар хандахадаа, хүнүүд залуу модонуудай мүшэр хухалдаг, жэмэсүүдэй эшэнүүдые гэшхэжэрхидэг байха юм. Хүнһөө бэшэ ямаршье хорото амитан ой тайгада эды шэнээн ехэ аюул асардаггүй.

Ой тайгада ажамирдаг ан амитад байгаалида сэсэнээр хандадаг. Юундэб гэхэдэ, ой тайга маанадай хоолой тэжээнэ, дайсадһаа абарна гэжэ мэдэнэ бшуу. Манай зулзага гүлгэд эндэл тэнжэнэ гэжэ тэдэ ойлгодог. Хүнүүдэй ан амитадһаа дороор ой тайгада хандахадань, ехэл эшхэбтэр байдаг. Тиихэдээ тэдэ маанадай һүүлээр юуншье болоҗо байг хамаагүй гэһэн жама ёһо барималдаг байха юм. Холуур бодолгүй, гүйхэн сэдьхэлтэй иимэрхүү хүнүүдые хараад, ехэл аягүй байдаг. Тэдэ ой тайгын баялигта, хэшэгтэ эзэн ёһоор хандаха хэрэгтэй гэжэ юундэ ойлгоногүйб? Бүхы юумэн һөөргөө тэхэридэг ха юм. Тиимэһээ ой тайгада эзэн бусаар хандахадамнай, хожомоо үрэ хүүгэдтэмнай ямар байхаб гэжэ һанаагаа зобохоёо яадаг гээшэб.

Минии элинсэг хулинсаг хожомоо хүбүүхэн түрэжэ, нарһан тужа соохи сэбэр агаараар амилха, булагай тунгалаг сэбэрхэн хүйтэн уһа ууха, ойн хэшэгһээ амталаад үзэхэ хүсэлтэй байха гэжэ нам тухай һанажа болоо... Тэрэ минии аханар болон эгэшэнэртэ, минии хүүгэдтэ, минии ашанарта ой тайга тухай захяа үгэнүүдые хадагалжа ябаа. Шамда баяр баясхалан хүргэнэм. Минии уг залгамжалагшад нам тухай юун гэжэ хэлэхэ хаб? Һайн һайхан үгэнүүдые дуулахагүй байхаб гэжэ һананаб.

Би ой соо оробоб. Тэрэ түймэрэй аюулда дайрагдажа, хара тогтог болошонхой. Хүл доохи газарни баһал хаб хара, нюурыемни дайраһан мүшэр хара тортог үлөөнэ. Энэмнай хосорһон ой гээшэ. Хэдэн модо тойроод хосорһон модод. Иимэ оршомдо шубуу шонхорой хонгёо һайханаар дуулахыень удаан саг соо дуулахагүйт.

Иимэ гутамшаг ябадалые зогсоожо шадаха гээшэ гүбди? Сэхыень хэлэхэдэ, бидэ байгаалида эзэн бусаар хандажа, ехэл хохидолдо оруулнабди. Энэ алдуугаа ойлгожо, хүн бүхэнэй анхаралтайгаар хандадаг болоо һаань, һайн лэ байха һэн. Хэдэн зуун жэлэй туршада ургажа байһан ургамалнуудые түймэрэй галаар агшан зуура хосороохо гээшэ хэды аюултайб, хохидолтойб. Ой тайга соохи ургамал ходоодоо хүнэй нюдэ баясуулан, һайхан үнэрөөр анхилан байха ёһотой.

Би ой соо ороноб. Амар мэндэ, сабдаг үбгэжөөл! Айлшан болохыемни зүбшөөгыш!

Александр ПОНОМАРЕВ,
Байгалай жасын Буряадай отделениин гэшүүн.

«ХООҺОН ХУУДАҺАН» ГЭҺЭН ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ ҺАНАЛАА НЭГЭДЭЛГЫН ЯБУУЛГА

Залуушуулай газетэнүүдэй уншагшадта, һүхэд журналистнуудтаа, полиграфистнуудта, хэлхээ холбоошодто болон бүхы хэмжээнэй арадай депутадуудта хандаһан залуушуулай газетэнүүдэй журналистнуудай хандалга («Комсомольская правда», 197-дохи номер, байгша оной августын 8) шн, уншагша хараһан байгаа еһотойш. «Эрхэ сүлөө» олгоно гэжэ нэрлээд, газетэнүүдтэ хэрэглэһэн онол арганууд тушаа тон ехээр һанаагаа зобожо байһанаа тэндэ мэдүүлнэ. Хэблэл захилгын эхилхэһээ хахад һара урид хэлсээтэ сэнгүүдээр саарһа олохо эрхэ сүлөө; журналистнуудай коллективэй олон жэлдэ хүдэлһэн, «Буряадай залуушуул» газетын коллективэй гэшүүдэй үдэр бүхэндэ шахуу «минтээр» нюрганайнгаа нугартар барилга дээрэ хүдэлһэн байшангые шэнэ сэнгээр арендээр абаха эрхэ сүлөө; уншагшадһаа зүбшөөл абангүйгөөр тэдэнэй хүсөөр өөрынгөө асуудалнуудые шиидхэхэ эрхэ сүлөө. Тээд инмэ эрхэ сүлөө — үгырхэ эрхэ сүлөө манда хэрэггүйл. Энэ замай эсэс олондо мэдээсэлгын, плюрализмын болон демократиин түлөө эрид шууд, зоримгойгоор тэмсэжэ эхилһэн залуушуулай хэблэлдэ эсэсынь болохо магадгүй. Ороной бүхы залуушуулай газетэнүүдтэй һаналаа нэгэдэлгэсэ элирхэйлэн мэдүүлхэ зуураа, «Буряадай залуушуул» газетын коллектив мүнөөдэр «Хооһон хуудаһан» гэһэн ябуулга үнгэргэнэ. Ши, уншагша, энэ хуудаһан дээрэ уншаха ямаршье материал олохогүйдөө дураа гутажа, маанадай зэргэдэ жагсаха байхаш гэжэ бидэ найданабди.

70 ээд онуудай эхээр Москвада бидэндэ тон hургаалтай нэгэ выставкэ үнгэрөө hэн. Пушкинай нэрэмжэтэ музейн колонно зал соо нарин шэл шкафууд тодхоотой байба. Тэдээн соохи тагууд дээрэ яhаар ба шулуугаар hиилэжэ бүтээhэн бишыхан скульптуранууд табигдаатай hэн. Канадын соелой министерство эскимосуудай мүнөөнэй үеын арадай искусство олоной үзэмжэдэ табиба гээшэ. Эдэ шэл шкафуудай дундуур гоё hайханда дуратайшуул ехэ сэдьхэлээ хүдэлэнги, урагша хойшоо hүндэлжэ байбад. Тэдэ тиигээд хараhанаа ойлгохо гэжэ ехэтэ оролдоhон хэбэртэй. Эгээлэй юрын ангуушад болон загаhашад яагаад имэ орео ухаан бодолтой, имэ уран гартай байба гээшэб гэжэ ойлгохонь нээрээшье хүшэр байгаа hэн.

Жэшээлхэдэ, баабгайн анатоми тон hайнаар мэдэхэ байhаараа бүтээгээ бэшэ, харин энэ мантан томо ангай зан абари тон hайнаар ойлгоhон шэнгеэр, баабгайе амиды шэнгеэр харуулна. Баабгайн дэргэдэ тэрэнийе хороохо гэжэ гараа далайhан хүн зогсоно. Эдэ хоерой hанаан бодолые таахань орео бэшэ. Теэд өөрөө ажамидархын тула ондоо амитанай амин гол таhалхаяа байhан хүнэй ухаан сэдьхэл ойлгохонь баhал орео болошоно. Энэ выставкэдэ үргэн олониитые хараагүйбди. Харин ехэнхидээ уран зураашад, искусство шэнжэлэгшэд олоороо ерэhэн байба.

hүүлшынхидтэ эдэ бүгэдые ойлгохонь ехэл хүшэр байгаа гэжэ мэдээжэ. Тэдэ ямар юумэ хаража, үзэжэ hурашанхайб гэжэ мэдэнэбди. Энэ плащ-майхан, энэ hэлмэ, энэ басагахан... Ойлгожо ядахаар бэшэ. Харин энэ эскимосой бүтээhэн бүтээл ойлгохонь яагаа хүшэр бэ даа. Ябадал дундаа гэшхэлhэн баабгай, хажуудань алаха гэжэ эритэ мэсээ далайhан хүн. Хэнэйшье зүрхэ сэдьхэл хүдэлгэмэ жэшээ. Тон орео, олон бодолнуудые түрүүлhэн ушар. Теэд энэ бүтээлэй автор hургуули hудар дүүргэhэн, мэргэжэлтэй бүтээлшэшье бэшэ. Миил эгээлэй юрын ангуушан гү, али загаhашан. Үнгэрхэдөө эскимос яhатан. Манайхяар бодоходо, имэрхүү бүтээлнүүд «Гар урлалай-прикладной искусство» гэhэн нэгэ таhагханиие эзэлээд лэ дүүрэхэ байгаа.

Эгээл иигэжэ бодомжолдог ушарhаа Парижай «Хүнэй институдай» экспертнүүдэй «Хүн түрэлтэнэй бүхы түүхэдэхи зуун эрхим бүтээлнүүд» гэhэн выставкэ эмхидхэхэдээ (ЮНЕСКО-гэй хүтэлбэри доро), тэрээн соогоо Канадын эскимосуудай гурбан скульптура оруулалсаhан мэдээсэлые ойлгохонь бэрхэшээлтэй байба. Юундэб гэхэдэ, искусствын эрхим hайн бүтээлнүүд гэжэ тоологдоод, эгээлэй эскимосуудай гар урлалай бүтээлнүүд эртэ урдын суута грек Пракситель гэгшын, үгышье hаа мүнөөнэй агууехэ француз Роденэй бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ, суута бүтээлнүүдтэй хамта нэгэ зэргэдэ табигдаба ха юм. Энээхэн ушар эскимос ангуушадай соел гэжэ тоологдодог соел-болбосоролой Хитадай эртэ урдын гү, али США-гай залуу соел болбосоролтой тон адли хэмжээндэ тоологдоhые гэршэлбэ. Эскимосой зан ябадал хүн түрэлтэнэй алишье түлөөлэгшэдэй: хитадайшье, американецайшье, бидэнэрэйшье зан ябадалда тон адли, тон ойлгосотой.

Теэд манай эгээл түрүү, энэрхы еhото гэжэ тоологдодог ухаан бодолдо энэ ушартай эбсэхэнь бэрхэшээлтэй байгаа hэн. Энэ ушарта сэгнэлтэ үгэhэн статьянууд дотор «буржуазна эрдэмтэдые» юрэ бусын зүйлнүүдтэ үлүүсэ дуратайнууд гэжэ тоолоhон байна.

Харин манай шэлэн абалгын комиссиин гарта эдэ скульптурануудай оробол, эскимосуудай бүтээhэн зүйлнүүдэй «эртэ урдын зэрлиг зоной бүтээhэн» гэжэ тоологдохонь мэдээжэ ааб даа.

Нэгэдэхеэр, манай комиссинууд синкретическэ еhоор бодомжолжо шадахагүй hэн тула тон зүбөөр түс бүтээлнүүдые сэгнэжэ шадахагүй. Хоердохеор, тэдэ иигэжэ бодомжолдог ха юм: «Бидэнэрэй олон тоото интернадууд, клубууд, hургуулинууд, библиотекэнүүд гэхэ мэтын туhаламжаар соелые манай хэмжээн болотор үргэhэнэймнай удаа, энээнhээ огтошье урда бэшэ эскимосууд ба оронойнмай бэшэ бусад «бага яhатан» ямар нэгэ амжалтануудые түйлахадаа болохо».

Теэд ЮНЕСКО-гэй экспертнүүд бии байhан клубуудайшье, эскимосуудайшье тоо анхаралдаа абабагүй. Тодорхойлходо, энэ арадай нүгөөдэ хахадынь Берингын хоолойн наадахи захын, манай талада hуудаг ха юм. Тэдэнэй hанамжын еhоор, Канадын эскимос ангуушадай заншалта соел болбосорол угаа ехэ сэнтэй. Эдэнэр лэ бүхэдэлхэйн соелдо нэрэтэй солотой хубитаяа оруулжа байна ха юм.

Гэбэшье манай официальна тушаалтад энэ hанамжые зүбшөөхэгүй байба.

Гансал хөөрэлдөөнэй забhарта иигэжэ дуулахаар байба: «Энэ иихэдээ юун болоно гээшэб? Манай гайхамшагта скульптура бүтээгшэд ямар бэ нэгэ эскимосуудтай сасуулашагүй доогуур байба гээшэ гү?» Тиигээд хөөрэлдөөнүүдэй үедэ соностоогүйшье hаа, нэгэл эшэдэhэ хүрэмөөр жэшээ мэдэрхээр байгаа hэн. Энэмнай юун бэ гэхэдэ, манай совет эскимосуудай «түхэл шэнжээрээ национальна, удха шанараараа социалис» соелой түйлалтануудтай сасуулhанай удаа имэ эшхэбтэр байдалда орохоор hэн. Эдэ бүхы бүтээмэл оронууд, шарганууд, нохойнуудай дүрсэдэ зохеохы ухаан бодолыень «хэрэгтэй» тээшэнь шэглүүлhые мэдэрхээр байба. Тиин имэ нүлөөгэй яаха аргагүй хойшолон эли байба. Эсэсэй эсэстэ дэлхэй дээрэхи ямаршье арад өөhэдынгөө хэр угhаа хойшо абажа ябаhан нэрэ солоео дээрэ үргэхые оролдодог бшуу. Теэд эгээл мүнөө, тэрэ hургаал болоhон выставкэhээ хойшо хореод шахуу жэлэй үнгэрhэн хойно Совет гүрэнэй ганса эскимосуудайшье бэшэ, харин бүхы арадуудай нэрэ солоео гээжэрхиhэниинь тодороо hэн. Хэдэн олон зуун жэлнүүдэй туршада, хэтэhээ хэтэдэ абажа ябаhан ухаан бодолой сэгнэшэгүй гүнзэгы баялигуудаа тэдэнэр 1917 онhоо хойшо гээжэ захалаа бэлэй. Энэ талаар Виктор Шкловскиин хэлэhэниинь тон зүйтэй: «...Большевигүүд удха шанарынь шухала бэшэ, гансал шэмэглэлынь шухала гэжэ үнэн зүрхэнhөө этигэдэг байгаа; тэдэ мүнөөнэй үе саг, намтарые гээгээд, гансал түүхэ шүүбэрилхэ hанаатай байгаа. Харин бодото ажабайдалай удха шанарые мэдээгүй, тиигээдшье ойлгохоео hанаагүй. Яажа ургахаяа модон өөрөө мэдэхэ гэhэн бодомжые тэдэ ойлгоногүй...»

Үнэхөөрөө, энээнhээ бүгэдэ ехэ хохидолдо ороhон байна. Тэрэ тоодо арадуудай дунда эгээн түрүү — ород арад хохидоо. Теэд бага арадуудай гарза хохидол бүришье ехэ. Социальна хүгжэлтын талаар «гээгдэнги» арад соел болбосоролой талаар түйлалтануудтай байха еhогүй гэhэн бодомжо бэшэ бусад дэлхэйн оронуудhаа гадна манай орондо тон зүб гэжэ тоологдодог юм. Гэхэтэй хамта, энэ гээгдэлынь юун гээшэб гэжэ бидэ үшөө шэнжэлжэ үзэхэ еhотойбди.

Энэ олондо таатай hанамжа бодол эгээл түрүүн бүхы шатын соелой түлөөлэгшэдhөө дэлгэрүүлэгдэдэг. Буряадай соелой министрэй нэгэдэхи орлогшо байhан А. М. Герштейн иигэжэ хэлэгшэ hэн: «Урдань арhа шүрбэhэ, ноохонhоо бэшэ юушьегүй байhан арадта ямар соел культура гэжэ байхаб даа...» Харин үзэл сурталай талаар КПСС-эй обкомой секретарь байhан, мүнөө СССР-эй Верховно Соведэй депутат нүхэр Ангапов бүхэсоюзна экран дээрэhээ эшэдэhэ хүрэмөөр иигэжэ хэлэhэн байна: «Манай Буряадта ехэ хэмжээнэй соел болбосоролтойбди — манда оперно театр бии». Иигэжэ хэлэхэдээ тэрэ буряадайнгаа заншалта соел культура гэжэ ойлгодоггүй байhанаа харуулба ха юм.

Имэ «хүтэлбэрилэгшэд» арадай заншалта соел болбосоролые ба арад зоной ажабайдалда тэрэнэй ямар үүргэ дүүргэдэгые ойлгодоггүй. Эдэнэр бүхы дээрээ соел болбосорол юун гээшэб гэжэ ойлгодогшьегүй. Юундэб гэхэдэ, имэ хүтэлбэрилэгшэдэй ухаан бодол саанаhаа, дээрэhээ хүтэлбэрилэгдэдэг шуу. Харин дээрэhээ хүтэлбэрилэгдэhэн соел тухай ойлгосо хадаа бүхы дэлхэйдэ тоологдодог ойлгосоhоо тад ондоо юм.

Теэд соел болбосорол гээшын удхые ойлгохоо hанаа hаа, уншагша БСЭ өөрөө хараг лэ. Харин эндэ дулдыданги бэшэ газарhаа нэгэ ойлгосо үгэбэбди:

«Хүнүүдтэ хэрэгтэй, хүнүүдэй эрилтэ хэрэглэмжэ хангалгын зүйл гэхэдэ, хүнэй али бүхы талын хүгжэлтые хангаха материальна болон ухаан бодолой нөөсэнүүдые байгуулга мүн. Иигэжэ соел болбосоролой ябуулгаар арад зоной ухаан сэдьхэлэй хэрэглэмжэнүүд ба арад зоной хүсэлэлнүүд бэелүүлэгдэнэ...» (ЮНЕСКО, «Соел болбосорол. Дэлхэйн арадуудай харилсаан» гэhэн журнал, 4-дэхи номер, 1971 он, хэhэг: — Документнүүд).

Энэ тодорхойлолго соо хэлэгдэhэн үгэнүүдэй удха шанар тон зүб. Арадуудай түйлаhан, нөөсэлhэн соел болбосоролой түйлай ехэ баялиг байhандань хэншье hэжэглэнэгүй. Юрэдөө энэмнай ЮНЕСКО-гэй мэргэжэлтэдэй нээлтэшье бэшэ. Хэр угhаа хойшо бидэнэрhээ гадна дэлхэйн бүхы арадууд өөhэдынгөө hуудал байдалые энэл үндэhэн дээрэ зохеон байгуулдаг.

Хүнэй эрхэ сүлөөтэ байдал, хүнэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүд хангагдахагүйhөө гадна манай орондо арад зоншье бүхыдөө өөhэдынгөө ухаан сэдьхэлэй баялигуудые сэгнүүлхэ гэhэн эрхэгүй байна.

Арад зон нэн түрүүн өөрынгөө ухаан сэдьхэлдэ зам абадаhан үзэл сурталай, ажабайдалай дүй дүршэл, гоё hайханай ойлгосонуудые байгуулдаг. Тиигэжэ эсэсэй эсэстэ эдэ бүхы нөөсэлэгдэhэн хүнэй ухаан сэдьхэлэй баялигууд соел болбосоролой хэмжээндэ гаража ерэнэ.

Тэдэ яагаад бүрилдэн гаранаб, тэрэ үедэнь юун нүлөөлнэб — эдэ асуудалнууд ори ганса статья соо хэлэгдэхээр бэшэ горитой ехэнүүд. Мэргэжэлтэдынь эдээниие hайса шэнжэлжэ үзөөдүй. Теэд нүүдэл арадуудта хабаатайгаар иигэжэ хэлэбэл болохо: энэмнай «...Агууехэ тала... тэрэ ямар бэ даа нэгэ ойлгогдошогүй, дабтагдашагүй hонин, онсо нэгэ зүйлтэй... Заха хизааргүй үргэн ехэ тала дайда, оеоргүй сэнхир огторгой, хойто зүгhөө урагшаа, мүн зүүн тээhээ баруулжаа hунаhан харгы замууд. Олон ондоо соелтой, хэлэтэй арадуудай уулзуур болоhон нютаг». (Д. Б. Пюрвеев. «Нарата харгынуудаар табилуулжа ябаhан морид»). Харин буряадуудта эдэ бүгэдэн дээрэ үшөө Байгал далайн дабтагдашагүй нангин, ори ганса агуу амисхаал нэмээгдэнэ ха юм.

Монголшуудтай ушараа hаа, нэгэ имэ hонин зугаа дуулахат: «Үргэн хабтагар талын тээ саана захада хэн нэгэнэй бии болоо hаа, тэрэ дары уйтан болошодог».

Энэ үгүүлэл монголой заншалта соелой удха шанарые уудалан харуулhан памятник болоно. Иигэжэ байгаалиин ямар нэгэ булан тохойдо өөрсэ еhоор ажамидаржа байhан арад зон өөhэдынгөө ажабайдалда тон таарамжатай, тон өөрсэ ойлгосо ухаан бодолдоо байгуулдаг гэжэ харуулна. Ямаршье арад иигэжэ ухаан сэдьхэлэй өөрсэ, дабтагдашагүй баялигуудые байгуулна. Тиигэжэ оршон тойронхи байгаалитайгаа таhаршагүй холбоо барисаа байгуулна.

Теэд мүнөө манай Буряадта имэ юумэ харанагүйбди. Үбгэн зоной, дунда үсын ба залуушуулай ухаан сэдьхэлэй нөөсэ баялигууд хоорондоо үнеэхи урданайхидал адли таhаршагүй холбоотой бэшэ юм. Тиимэhээ мүнөө манай арад бэрхэшээлтэ байдалда оронхой.

Хүнэй ухаан сэдьхэлэй баялигуудай дундаржа, тэдээниие бусад ондоо соел болбосоролой зүйлнүүдээр hэлгээ hаа, тэрэ арад зоной газарай нюурууhаа үгы болон хосорхоньшье гайхалгүй. Карта дээрэ ямар нэгэ харьяата газарай тэрэ арадай нэрээр нэрлэгдэжэ байбашье, тэрэ арадынь үгы болошоhон байжа магад. Цыганууд гайхалтай бүхөөр заншалта байдалаа сахидаг юм. Энэ арадые эндэ жэшээ болгоходо таарамжатай. Ёhо заншалнуудаа сахяагүй hаа, тэдэ бусад арадуудай дунда таран үгы болошохо. Цыганууд дабтагдашагүй соел болбосоролтой. Тэрэнээ дэлхэйн соелдо нэбтэрүүлэн, сэгнэшэгүй хубитаяа оруулаа.

Буряад, монголшууд болон бусад нүүдэл арадуудай ажабайдалда ухаан бодолой соел культурын түйлалтанууд материальна баялиг болон тодороогүй. Теэд ухаан сэдьхэлэй ба материальна культурануудай хоорондохи хэмжээнэй илгаае эндэ тодорхойлхо еhотойбди. Нүүдэл байдалтай hэн тула түргэн түхеэрээд, зөөгөөдхөөр бэлэн байха гэhэн эрилтэ гансал архитектурада бэшэ, мүн бусад бүхы материальна соелой зүйлнүүдтэ өөрын онсо эрилтэ табидаг байгаа. Тиимэhээ бүхы юумэ нүүжэ ябахада, абаад ябахада хүнгэн, таарамжатай зохид байха еhотой hэн. Материальна бэшэ арга түхэлнүүдтэшье, жэшээлхэдэ, аман зохеолнүүдташье имэ эрилтэ тааралдуулагдаа. Тиигээдшье арадай аман зохеол гээшэ гансал аман үгөөр дамжуулагдан арад зоной ухаан сэдьхэлдэ үлөөд ябадаг байhан.

Тиимэhээ буряадуудта ухаалан зохеохы соелдо имэ материальна бэшэ арга түхэл ехэ үүргэ дүүргэhэн юм. Тэрэ арадай ухаан сэдьхэлэй сэгнэшэгүй баялигые бэедээ шэнгээгээд үлөөhэн байна. Жэшээлхэдэ, Ниитын эрдэмэй Буряадай институдай жасада 200-гаад үльгэрнүүд хадагалаатай байдаг. Эдэ үльгэрнүүдэй хэмжээн угаа ехэ — 5000-hаа 20000 шүлэглэмэл мүрнүүд юм. Харин Гэсэр гэhэн эпосэй гүйсэд вариантнууд 100000 гаран шүлэгэй мүрнүүдтэй. Сасуулга болгон эндэ Гомерэй «Илиада» абаад үзэе. Тэрээн соо 27815 шүлэглэмэл мүрнүүд бии. Гэхэтэй хамта, энэмнай буряадай аман уран зохеолой гансал эпическэ янза түхэл мүн. Харин хэды олон онтохонууд, үльгэрнүүд, домогууд, түүхын бэшэгүүд, урданай бөөгэй бөөлэhэн дуудалганууд, оньhон үгэнүүд гэхэ мэтэ арадай поэзи ба прозын бусадшье аман зохеолой янза түхэлнүүд бииб даа.

Ухаан бодолой соел болбосоролой эдэ бүхы айхабтар ... баялигууд арадай үндэhэн хэлэнэй hэлгэгдэхэдэ, арад зоной ухаан сэдьхэлhээ холодуулагдашоо. Тиигээд орондонь Европын түхэлэй материальна арга түхэлнүүдэй бии болоhон хойно буряад соелой түйлалтанууд бии болоо гэhэн тон таарамжатай hанал бодол мүндэлэнхэй. Энэмнай хүн зоной ухаае манаруулhан үзэл суртал лэ. Манай үзэл сурталые хүтэлбэрилэгшэдтэшье тоосоото хугасаа соо соелой шата имээр дээшэлээ гээд тоолоходонь тааруу зохид байдаг: кинотеатрнуудай, клубуудай, библиотекэнүүдэй, музейнүүдэй, дуу болон хатарай ансамбльнуудай гэхэ мэтын тоо олошороо. Теэд эдэ бүхы дурдагдаhан эмхи зургаанууд арад зоной соел культурые өөhэдөө дээшэлүүлдэггүй, харин ондоо болгон хубилгадаг.

Теэд эндэ би баhа намайе зүбөөр ойлгоhой гэжэ hананаб. Жэшээлхэдэ, библиотекэнүүд хэрэгтэй юм ааб даа. Теэд библиотекэнүүдэй тагууд дээгүүр ямар номуудай байдагые өөhэдөөшье мэдэнэт. Арадай заншалта ухаан бодолой баялигуудта оройдоошье таарахагүй удхатай номуудай табигдаатай байдагынь эли. Эдэ бүгэдэ арадай нэрэ хүндые, ухаан сэдьхэлые хүгжөөн hэргээлгэдэ оройдоошье hайнаар нүлөөлдэггүй гэжэ мэдээжэ.

Арад зоной ажабайдалда материальна соел болбосоролой шэнэ арга түхэлнүүд удаа дараалан, жэгдэ жэгдэхэнээр бии болгогдожо, яаралгүйхэнөөр нэбтэрүүлэгдэхэ еhотой. Жэшээлхэдэ, Россида оперно искусство эгээн түрүүн XVII зуун жэлэй эхин багаар бии боложо захалаа hэн. М. Глинкын «Иван Сусанин» («Хаанай түлөө ами наhаяа») гэhэн оперо эгээн түрүүшын ородой оперо гэжэ тоологдодог. Харин ородой оперно hургуули оройдоол XIX зуун жэлэй эсэс багаар бүрилдэн бии болоhон байна. Тиихэдээ тэрэ арадай өөрын хүгжэмэй культурын юрэнхы хүгжэлтын хажуугаар шэглүүлхы хүсэлэл оролдолгын аша туhаар бии болоо hэн. Гэхэтэй хамта, Буряадай оперно hургуулиин тогтолго 200 жэл соо үргэлжэлхөөр бэшэ гэжэ hанагдана. Гадна тэрэ буряад заншалта баялигуудай үргэнөөр hэргээгдэhэнэй үндэhэн дээрэ хүгжөөгдэжэ болохо.

(Түгэсхэлынь 12-дохи нюурта).

hЭРГЭЭЛГЭ

(Түгэсхэл. Эхинниинь 11-дэхи нюурта).

Мүнөөнэй буряадай тала газарнууд хахалагдашоод, мелиорацилагдаад, эдэ бүгэдэнэй hүүлээр хужарташоод байна ха юм. Юундэб гэхэдэ, эндэхи байгаалида газар тарялан эрхилхэдэ тиимэ hайн таарамжатай бэшэ. Теэд энээнине дабажа гарахань ехэл хүшэр. Буряадай ухаан бодолой hэргээгдэжэ захалhанай, гээгдэhэн баялигуудые бусааха гэhэн эрилтэнүүдэй хажууда эдэ гээлтэнүүдтэ зэмэтэй нюурнууд бидэнэртэ баhал баяр еhололой оршон байдалда ендэрнүүд дээрэhээ гү, али хэблэлэй хуудаhануудhаа дахяад иигэжэ ойлгуулхые оролдоно: «...Үнгэрhэн хэдэн арбаад жэлнүүдэй туршада арадууд ехэ юумэеэ гээхэhээ гадна, ехэ юумэ олоо. Тиин арадуудай соел болбосоролые абарха тухай хэлэhэнэй хэрэгтэй гү? Үнэн дээрээ тэрээнэй саашанхи хүгжэлтэ тухай хөөрэлдөө hаа дээрэ». Далан хоер жэлэй туршада иигэжэ манай ухаан бодолые манаруулхые оролдоо. Тиин бидэ hанаа амар ажаhуудаг байгаа ха юмбибди. Олон тоото театрнууд, кинозалнууд, библиотекэнүүд болон бусад бии, соел болбосоролнай хүгжөөгдэнэ гэжэ тоолоод лэ hуугаабди.

Эдэ бүгэдэндэ анхаралаа хандуулангүйгөөр саашаа урданайхидаал адляар ажаhуухадамнайшье болохо hэн. Теэд залуушуул hанаемнай зобооно. Арадай ухаан бодолhоо зайлашаhан баялигуудые хүнүүд hанаха бэшэ даа. Залуу үетэнэй олон түлөөлэгшэдынь «манкурт» шэнги болошоод ябаhанаа ойлгоногүй. Тэдэ «саашанхи хүгжэлтэдэ» найдаад, урданай зоной абажа ябаhан зан заншалаар hонирходогшьегүй. Техническэ дэбжэлтын эрхэ байдалда хамаг бүхы урданай заншалнууд хэрэгшьегүй юм гү гэhэн hанал бодол бий. Теэдшье залуушуулда «гээгдэнги» нүүдэл hуудал байдалай үедэ, урда сагта нөөсэлэгдэhэн дүй дүршэл хэрэгтэйшье бэшэ шэнги. Энэмнэй арадай хүгжэлтэдэ hаад хэжэ болохо гэhэншье hанамжа байдаг.

Теэд, нэгэдэхеэр, заншалта соел болбосоролой али юумэнь хүгжэлтэдэ hаалта хэхэб гэжэ зааха харюусалга хэншье даажа абаха эрхэгүй. Эндэ жэшээ болгобол, Японой болон Хитадай иероглиф бэшэг дурдалтай. Европын үзэг бэшэгтэй сасуулхада, тэдэ тон гээгдэнги үзэг бэшэг гэжэ үшөө hургуулида hурахадамнай тоолодог hэн. Гадна XIX зуун жэлэй тэн багаар эдэ оронуудташье бүхы дэлхэйн дэбжэлтэ түйлалта халан абажа байхадашье иимэрхүүгээр бодомжолдог байба. Теэд зол болоходоо, тэрэнь илаагүй. Кибернетикын бии болоходо, компьютернэ хэлэнэй байгуулалтанууд иероглиф үзэг бэшэгэй байгуулалтада тон тааруу гэжэ тодороо. Харин хэлэнэй байгуулалта хадаа энэл арадай ухаан бодолой байгуулалта ха юм. Тиимэhээ мүнөөнэй үеын техническэ дэбжэлтын хэмжээгээр арадай (илангаяа япон арадай) ухаан бодолой эгээл «бэлэн» байhаниинь гаража ерээ. Энэ ушарай хүн түрэлтэнэй дэбжэлтын замда ямар хүлеэгдээгүй ушарнуудай тохеолдохо байhые харуулhаниинь эли. Буряадай заншалта соелойнь нэгэ «гээгдэнги» зүйл — бөө мүргэлэй дүй дүршэлэй дэлхэйн ерээдүйн дэбжэлтэдэ тон ехэ нүлөө үзүүлхэдээшье болохо байhыень бидэ мүнөө мэдэхэ аргагүйбди. Энэ талаар техникээр гүйсэд зэбсэгжэнги Баруунай оронуудай зохеохы сэхээтэнэй түлөөлэгшэд үнинэй ехэ юумэ ойлгонхой. Тэдэ XIX зуун жэлэй тэн багhаа «гээгдэнги» арадуудай hуудал байдалда шэнэ юумэ саг үргэлжэ бэдэржэ, оложо байдаг. Тиин эндэ шэнэ нээлтэнүүдые тоолохо болобол олон — индусуудай гайхамшаг космизм, хитадуудай импрессионизм, нүүдэл арадуудай экспрессионизм, африкан арадуудай ухаан бодолой символиз, хоер Америкын индеецүүдэй соелой сюрреализм, тиихэдэ Австралиин, Океаниин «тон зэрлиг» арадуудай соел болбосорол... Техническэ дэбжэлтэhээ холодохо бүреэ хүнэй ухаан бодол, ойлгосо бүри орео болоно... Европын искусствада энэ талаар ябуулагдажа байhан үйлэ хэрэгүүд тон орео, гүнзэгы. Эндэ нэгэ «бусаалтын үзэл суртал» гэhэн ойлгосо анхарал хандуулна. Тэрэнние XX зуун жэлэй элитэ философууд Тойнби, Кьеркегор, Шарден гэгшэд толгойлно. Тэдэнэртэ мүнөөнэй үеын энэдхэг гүн ухаатан Вивекананда, Рамакришна, Латиин Америкын, Африкын уран зураашад болон уран зохеолшод түйлай ехэ нүлөө үзүүлнэ.

Арадуудай соел болбосорол хоорондоо дүтэрхы холбоо барисаатайгаар хүгжэнэ. Тиимэhээ Парижай «Хүнэй институдай» искусство шэнжэлэгшэдэй эскимос ангуушадай бүтээлнүүдэй удха шанарые гүйсэд дүүрэнээр ойлгоhон ушар эндэ hайшаалтай.

Даруу номгон абари зантай эскимос арад байгаалиин хүндэ хүшэр эрхэ байдалда түйлай ехэ гүнзэгы удха шанартай соел болбосорол байгуулжа шадаа. Тиин заншалта культурынгаа дээрэhээ дарлалта үзөөгүй хадань XX зуун жэлэй эсэстэ гайхамшаг бүтээлнүүдээр ухаан бодолойнгоо хүгжэлтые харуулжа шадаhан байна. Тиигэжэ тэдээнэй ухаан бодолой мүнөөнэй үеын эрилтэнүүдэй шатада байhые харабабди. Тиимэhээ эскимосуудые «гээгдэнги» гэжэ нэрлэхээр гүбди? Компьютернүүдые гаргадаггүй, харин ангуушалаал, загаhашалаад лэ ябадаг хадань иигэжэ нэрлэлтэй гү?

Заншалта ухаан бодолой баялигууд мүнөөнэй түйлалтануудтай тааралдахагүй гэhэн hанамжа бодол арадуудай ухаан бодолдо хэмэл аргаар нэбтэрүүлэгдэhэн hанамжа мүн. Энээнэй ашаар арад зоной ухаан бодолые гартаа абахада таатай зохид бшуу. Энээнтэй тэмсэл ябуулга Советскэ Союзай гансал «гээгдэнги» арадуудай урда байна бэшэ.

Энэ асуудалда (Ази түбиин хүгжэжэ байhан оронуудай зүгhөө) үшөө 1971 ондо тусхай семинар зорюулагдаа hэн. Тэрэнние социальна эрдэмэй талаар ЮНЕСКО-гэй ба Уласхоорондын Соведэй мэргэжэлтэд Сингапурта эмхидхэhэн байна. Энэ арсалдаата статья соо тэрэнэй дурадхалнуудые дүүhан харуулhанай хэрэггүй. Теэд гол шухалыень нэрлээ hаа иимэрхүү: «...модернизациин үндэhэн дээрэ зохеогдоhон хүгжэлтын баруунай арга түхэл хүгжэжэ байhан оронуудта огто таарахагүйhөө гадна тэдэнэй бэеэ даанги ба эрхэ сүлөөтэ байдалда ехэхэн хохидол үзүүлнэ... Энэ арга түхэл национальна соел культурынгаа уг заншалые тодоруулха зорилготойгоор политико-культурна шэнжэлэлгэ хэхэ, национальна баялигаа сэгнэжэ үзэхэ ба тэрэнэйнгээ түйлалтануудай мүнөөнэй үеын эрилтэнүүдтэ таараха байhаниие хаража үзэхэ».

hүүлэй үедэ манай Буряадташье «соелой политикын программые» эрдэм наукын үндэhэн дээрэ зохеон байгуулха хэрэгтэй гэhэн hанамжа бии. Иимэрхүү программа зохеон байгуулха (хэрбээ зохеон байгуулха гээ hаа) гэhэн мэргэжэлтэдтэ тэрэ 1971 ондо гол түлэб манда адлирхуу эрхэ байдалда хүгжэжэ байhан Азиин оронуудай дүй дүршэл хэрэглээ hаань таарамжатай байха гэжэ hанагдана.

Манай Верховно Соведэйшье иимэ программа табилсаха хүдэлмэридэ бэшээшье hаань, зүбшэл заабари абалгада ЮНЕСКО-гэй мэргэжэлтэдые уряа hаань hайн hэн. Тэдэнэр олон оронуудай иимэрхүү дүй дүршэл шэнжэлжэ үзэhэн байна ха юм.

Теэд мүнөө, 1990 оной август hарада хүгжэнги үргэн ухаан бодолтой арадта «саашанхи хүгжэлтэ» хэрэггүй гэжэ ойлгохо шухала болоод байна. Буряадай угай заншалта соел культура hэргээнгүйгөөр Буряадай экономическа хүгжэлтэ түйлаха гэhэн hэдэлгэнүүд буряад арадые саашадаа hүнэн таралгада, үгы болон хосоролгодо асарха гэжэ мэдээжэ.

Тиин «Молодежкын» хуудаhануудта «hэргээлгын» асуудалнууд тухай үгэ булялдаан үргэнөөр дэлгэрхэ гэжэ найданабди. Буряадай угай заншалта соел культурын ямар зүйлнүүдые саашадаа ерээдүйдэ абажа ябаха тухайгаа уншагшад hанамжануудаа хубаалдаха бээ гэжэ hанагдана.

Мира ФЕДОТОВА.

НАЙМАА ЯАЖА ХЭНЭБИБДИ?

Хоёр гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэдэй хөөрэлдөөнүүдэй дүнгүүд шахардуу байдалые саашадань hулаpуулгада нүлөөлхэ бээ гэжэ бүхы дэлхэйн хүнүүдэй найдажа байхада, совет-американ худалдаа наймаанай байдалые хаража үзэбэл, туhатай байха. Зарим сэгнэлтэнүүдэй ёhоор, США-гай болон манай ороной хоорондохи эд бараанай эрьесэ, Хитадтай сасуулхада, гурба дахин, харин Канадынхиhаа таби дахин бага болодог. Иигэхэдээ бидэ наймаа хэжэ шадахаяа болёо гээшэ гүбди? СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй мүнүстрэй орлогшо Э. Е. Обминскада ТАСС-ай тусхай корреспондент энэ асуудал табиhан байна.

— Энээнэй шалтагаанууд элдэб ааб даа,— гэжэ Эрнест Евгеньевич харюусаба.— Бидэнэй гол түлэб түүхэй эдүүлые худалдадаг байhамнай мэдээжэ. Гадна худалдаа наймаанай талаар манай оронние илгаха ябадалые тоонгүй байжа болохогүй. Хорёод шахуу жэлэй саана США-гай баталагдаhан худалдаа наймаанай хэлсээн хоер ороной хоорондохи худалдаа наймаае үргэдхэлгэдэ туhа болоогүй юм. Советскэ Союзhаа hаадгүйгөөр нүүжэ гараха ябадалые лаб хангаха тухай Джексон-Вэнигэй заhабариие конгрессменүүд тус хэлсээнтэй «холбоhон» байха. Доогуур үнэ сэнгүүдээр США-тай худалдаа наймаа хэхэ арга бидэндэ олгогдодог байhан. Бидэ иимэ юумэ хэхэ аргагүй байгаабди.

— Тиибэшье худалдаа наймаан хэгдэдэг гэжэ бидэ мэдэнэбди. Ангай арhа, «столична», «московско», түрьhэ США-да худалдадаг гээшэ бэзэбди.

— Үшөө нефть, химическэ промышленностиин продукци, машина ба хэрэгсэл тухеэрэлгэнүүд, эрдэни шулуун, үнэтэ шухаг металлнууд худалдаа наймаанда эльгээгдэдэг. «Беларусь» гэhэн найдамтай трактор фермернүүд ехэ дуратайгаар худалдажа абадаг. Америкын Милуоки хотодо иимэ техникэ наймаалдаг худалдаа наймаанай түб бии юм.

Ямар сэнгээр эд бараа худалдадаг, ямар ашаг олзо абадаг байhан тухай асуудал манда ехэ шангаар табигдадаг. Американ дэлгүүртэ үргэнөөр гараха, тааруу зохид сэнгээр наймаа хэхэ арга боломжо США манда үгэдэггүй юм. Тарифай хэмжээнэй ехэ дээрэhээ совет эд бараанай сэнгүүд заримдаа 2-3 дахин үнэтэй болодог. Шанга мүрысөөнэй эрхэ байдалда харуу бизнесменүүдтэ тэдэнние худалдаха гээшэ хүшэр юм.

США-тай худалдаа наймаанай талаар хэлсээнэй проект бэлэн болонхой. Хоёр шахуу жэлэй туршада америкынхидтэй ехэ хүшэр хөөрэлдөөн болоо. Шэнэ хэлсээн тухай мүнөө хэлэхэнь үшөө эртэ. Америкын дэлгүүр дээрэ бусад оронуудай эд бараанда тохогдодог болохотой пошлино манай эд бараанда тохогдохо зэргэтэй.

— Харин хэрбээ америкынхидэй политическэ шэнэ эрхэ нүхэсэл табяа hаань, яаха болонобибди? «Литвагай асуудалай» урагшатайгаар шиидхэгдэхэ болотор, худалдаа наймаанай талаар ямаршье хэлсээ баталхагүй гэжэ сенатор-республиканец Р. Доул бусадые урялаа гэжэ «Вашингтон таймс» газетэ мэдээсэhэн байгаа hэн.

— Эндэ гайхаха юумэн үгы. Олон ондоо hанамжануудай хэлэгдэдэг эрхэ байдалда иимэшье хараа бодол байжа болоо. Теэд ондоошье hанамжа бии гээшэ: американ олониитэ ба США-гай холын бодолтой политигууд манай орон соохи хубилган шэнэдхэлгэдэ амжалта хүсэдэг, шахардуу байдал саашадаа hулараха бээ гэжэ хүлеэдэг. Харилсаа холбоо үргэдхэхые хоёр гүрэнэй оролдожо байхада, манай гүрэнүүдэй хоорондохи худалдаа наймаан али али талада туhатай байха бшуу.

«Литвагай асуудал» тухай хэлэхэ болоо hаа, М. С. Горбачевой болон Ф. Миттеранай hаяын пресс-конференци дээрэ тэрээндэ тодо харюу үгтөө hэн. Литватай холбоотой бүхы асуудалнууд Советскэ Союзда боложо байhан дотоодын хэрэгүүдтэ хабаатай гэжэ СССР-эй Президент мэдүүлээ бэлэй. 15 республикын ородог Совет Федерациин оршон байлгада хабаатай ямаршье асуудал Конституциин үндэhөөр шиидхэгдэхэ ёhотой ааб даа.

Үнэ сэнгүүдэй талаар hаалтые зайсуулха ондоо зам hаяшаг бии болоо. Худалдаа наймаанай асуудалнуудые гуримшуулдаг уласхоорондын эгээл нэрэтэй түрэтэй эмхинүүдэй нэгэндэ ажаглагшын эрхэ уялгые СССР дүүргэхэ болонхой. Энэмнай хадаа ГАТТ — зуугаад оронние нэрэдүүлдэг тарифуудай ба худалдаа наймаанай талаар генеральна хэлсээн болоно. Эд бараа андалдаха замда ушардаг hаалтануудые зайсуулха, гүрэнүүдэй хоорондо али али таладань туhатай наймаа үргэдхэхэ гээшэ тэрэнэй зорилго болоно.

СССР-эй дотоодын экономикын ба гадаадын экономическа ажал ябуулгын дэлгүүрэй сүлөөтэ харилсаануудай гуримда ороходонь, бидэ ГАТТ-да орохо тухай хөөрэлдэжэ эхилхэбди. Генеральна хэлсээнэй адли тэгшэ эрхэтэй гэшүүн болоод байхадаа, тэрэнэй бүхы гэшүүн-оронуудтай, тэрэ тоодо США-тай тааруу зохид гуримаар худалдаа наймаа хэхэ эрхэтэй болохо байна.

— Эрнест Евгеньевич, манай орон дэлхэйн дэлгүүр дээрэ ехэ хямдаар эд бараа худалдана гэhэн үгэ хүүр үнинэй дуулдадаг.

— Нефть хэзээдэшье тогтоогдоhон сэнгүүдээр худалдагдадаг байhан. Тэрэнние гадаадада худалдадаг гүрэнүүд (тэрэ тоодо ОПЕК шэнги хүсэтэй эмхи), мүн тэрэнние худалдан абадаг гүрэнүүд нефтиин сэнгүүдые гуримшуулдаг гээшэ. СССР ОПЕК-тэ ородоггүйшье hаа, тэрээнтэй эрэг ябуулгын талаар нягта холбоотой байдаг.

Гэбэшье хүгжэлтын тогтошоhон жэлнүүдтэ валюта олохёо оролдожо, үнэхөөрөөшье зарим янзын станогууд болон хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые тэдэнэй өөрынь үнэ сэнгүүдhээ hураггүй доогуур сэнгээр худалдаhан байнабди. Энэмнай манай ороной нэрэ хүндые унагаагаа юм ааб даа. Мүнөө болотор машина болон хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые гадаадын оронуудта ехээр худалдадаггүй байhанаймнай эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэниинь энэ болоно.

Зарим ушарта түүхэй эд илангаяа хлопок хямдаар худалдаhан байха. Эрдэниин элдэб шулуу дэлгүүртэ гаргажа, дэлхэй дээрэхи сэнгүүдhээ доогуур, хямдаар худалдаадшье туршаабди. Энэмнай таарахагүй ябадал гээшэ.

Мүнөө үедэ 15 мянга гаран эмхи зургаанууд, нэгэдэлнүүд, кооперативууд ба хамтын предприятинууд продукцияа дэлхэйн дэлгүүр дээрэ худалдадаг болоhониинь юрэнхы дээрээ hайн ааб даа Теэд тэдэнэй зариманиинь ашаг олзо түргөөр олохые оролдожо, эд бараанай бодото үнэ сэнгhээнь зорюута доогуур худалдаhан байха юм

Дэлхэйн дэлгүүр тодоор хубаагданхай, ООН-ой, элдэб нэгэдэлнүүдэй, мүн гадаадын оронуудта эд бараа худалдадаг оронуудай эмхи зургаануудай хэмжээгээр наринаар хинагдадаг гээшэ. Доогуур сэнгээр гү, али тогтоогдоhон хэмжээнhээ үлүүгээр үнэтэ шухаг зүйлнүүдые худалдаалга үндэhөөрөө хоригдодог. Али гү, али бриллиант хэдышье ехээр худалдажа, манай тулюуэ байдалтай экономикые hайжаруулжа болохо гэhэн бодомжонууд дэлхэйн дэлгүүрэй ёhо гуримуудые мэдэхэгүй байhан тухай гэршэлнэ.

— Мүнөө үедэ худалдаа наймаанай талаар иимэ таагүй ушарнууд үргэлжэлнэ гү?

— Иимэ ябадал хуулияр хоригдодог байна. Манай гадаадын экономическа холбоо барисаан шэнэ үндэhэ hуури дээрэ байгуулагдана. Теэдшье өөhэдыгөө хохидолдо оруулан, худалдаа наймаа хэхэ ябадалые ажалшад буруушааха бшуу.

Р. АХМЕТОВ,
ТАСС-ай түсхай корр.

ХҮГЖЭЛТЫН ХАРАА ЗАМУУД

Телеприемнигуудай программые гансашье үргэдхэхэ бэшэ, мүн «сэнхир экрануудай» туhаламжаар түрэл хизаарайнгаа ажабайдал тухай тодорхойгоо мэдэхэ, үгышье hаа hунгуулиин кампанида ба референдумдэ хабаадаха арга кабельна телевидени олгохо байна. Манай орон соо энэ ехэ ерээдүйтэй шэглэлые ашаг үрэтэйгөөр хүгжөөхын тула СССР-эй кабельна ба агаарай долгеор дамжуулагдадаг телевидениин эмхи зургаануудай холбоон байгуулагдаа. Тэрэнние эмхидхэлгын съезд hаяхан Москвада, Останкинадахи концертнэ студида үнгэргэгдөө.

Советскэ Союзда 500 шахуу кабельна сеть хүдэлнэ. Мэргэжэлтэдэй тооложо гаргаhанай ёhоор, 5 миллионhоо дээшэ хүнүүд тэрэнэй дамжуулгануудые харадаг. Кабельна телевидени хадаа ороной мэдээсэлэй ниитэ нэгэн инфраструктура хүгжөөхэ үндэhэ hууринь болохо ёhотой. Юуб гэбэл, эсэсэй эсэстэ тусхай ЭВМ-үүд бэшэ, харин бултанай хэрэглэхэ аргатай мэдээнүүдэй банктай холбоотой компьютернүүдэй тоо общество соохи мэдээсэлэй хэмжээе тодорхойлхо бшуу. Шэнэ эмхиин уставаар тэдэнние байгуулха гэжэ хараалагдана. Саашадаа ороной телекоммуникационно сетиин арга боломжын үргэдхэгдэхэдэ, олохон квартирануудта, хүдэлмэриин газарнуудта компьютернүүдэй бии болоходо хоёр талын харилсаатай мэдээсэлэй-справочна алба эмхидхэхэ арга бодото дээрээ бии болохо.

Кабельна телевидениин 200-гаад томо эмхи зургаануудай түлөөлэгшэдэй суглаhан съезд дээрэ ерээдүйн техническэ хэрэглэлгын арга боломжонууд ба түхэл янзанууд гансашье зүбшэн хэлсэгдээ бэшэ. Кабельна телевидениие нэбтэрүүлгэдэ ушардаг шиидхэгдээгүй олон асуудалнуудые делегадууд дайраhан байгаа. Иимэ сетьнүүд дуталдана, хангалгын шанар муу гэжэ үгэ хэлэhэн хүнүүд тэмдэглээ. Ушарынь гэбэл, Эсэгэ ороной промышленностиин бэлэн болохоhоо урид дамжуулгын шэнэ шэглэл нэбтэрүүлэгдэжэ эхилээ.

Ороной кабельна телевидени үндэр хэмжээндэ хүгжөөхэ аргатай мэргэжэлтэй кадрнууд дуталдана. Энээн дээрэhээ дамжуулагдадаг олохон программануудай уран hайханай талаар хэмжээн бирагүй байдаг. Кабельна телевидениин хүдэлмэриин гуримуудые зохёохо шухала тухай мүнөө миил хөөрэлдөөнүүд болоно.

— Холбоондо нэгэдээд байхадаа, эдэ хойшолуулашагүй асуудалнуудые түргөөр шиидхэхэ бээзэбди гэжэ hананаб,— гээд Түбэй телевидениин мэдээсэлэй редакциин ахамад редактор Эдуард Сагалаев хэлэнэ. Съезд дээрэ тэрэ ниигэмэй шэнэ эмхиин президентээр hунгагдаа юм.

(ТАСС).

ҮНГЭРҺЭН зуун жэлэй 30—40-ээд онуудта ородой правительствын захиргаан православна һүзэгэй хамта буряадай национальна түрэл шэнжэнүүдые багаханааршье харуулха ябадалтай тэмсэл эрид шангадхаа һэн. Үсөөхэн байһан училищинууд хаагдаба, дасанһуудые барилга хорибо, угай аристократиин дунда хёморхо ябадал шадаха / зэргээрээ тухирдаг болобо.

1904 онһоо буряадуудай түрүүлэн байгуулһан Балаганска приходской училищи гурбадахяа хаагдаба. Тиихэдээ «училищи барижа байха мүнгэ зээрнин дуталдаһан шалтагаанаар» хаагдаба гэжэ шалтаг бэридэг байһан юм. Идын, Алайрай, Түнхэнэй болон бусад инородческо училищинууд баһал иимэ байдалда оробо. XIX зуун жэлэй эхиндэ беригдаһан Алайрай дасан Октябрьска революциин илатар баруун Буряадай дэбисхэр дээрэ ори ганса дасан байһан гэхэ. Мэдээжэ баян ба меценат Бажей Косомовой хоёрдохи дасан бариха һэдэлгэнь урагшагүйдөө юм. Эрхүүгэй губернатор Пятницкий энэ мүнгөөрөө православна һүмэ барихыень тэрээндэ дурадхаба. Архиепископ Нил һүмын ерээдүйн барилгашанда хэрэһэ зүүлгэжэ, ород шажанда оруулха гэжэ уридшалан хэлсэбэ. Баян Бажей Косомовой мүнгөөр һүмэ баригдажа, баһал тэрэнэй дотор талын бүхы хэрэгсэлнүүд түхеэрэгдэбэ. Энээнһээ уламжалан, хэдэ н арбаад жэлэй туршада өөһэдынгөө материальна аша туһын ба социальна булюу байдалайнгаа түлөө шүленгнүүд, тайшаанар болон баяшуулай хоорондо нютагай үгытэй буряадуудтай ута унжагай, хүшэр хүндэ хёмороон гаража байдаг болошобо. Хоорондоо хёморһон таланууд зэбсэгтэ буһалгаа үүсхэдэг, гэмтэ ябадалнуудые ходо ходо гаргадаг болобо. Энээнһээ уламжалан, хүнүүд хохидодог, гэмтэдэг, эд зөөринь хюдагдадаг, тэрэ тоодо бүхы округто ори ганса үмсын больница хохидолдо оробо. Иимэ эрхэ байдалда багша Яков Александрович Болдонов хүдэлхэ баатай болоо һэн. Өөрынгөө арадай гэгээрэлые, соёлые, һэргээн хүгжөөхэ гээшэ юунһээшье үлүү гэжэ тэрэ һанадаг байгаа. Энээнэй аша туһада тэрэ элдэб түбэг бэрхэшээлнүүдые дабажа гараха баатай болоогшо һэн.

Хэрээһэ зүүхэһээ урда тээ Болдонов Халбай гэжэ нэрэтэй байгаа. Тэрэ Үнгиин мэдэлэй Закули тосхоной шадалтай буряадай бүлэдэ 1809 ондо түрэһэн. Тэрэнэй юһэ наһатай байхадань, Балаганск гэһэн уездэнэ городогто ажаһуудаг политическэ үзэл бодолой талаар сүлэгдэһэн С. С. Галковский гэгшэдэ үзэг бэшэгтэ һургахыень үгэбэ. Хүбүүхэн тэрээнһээ нилээд олон юумэндэ һураһан байха.

Зол талаан болоходоо, Балаганска училищиие нээхэ ба хааха хоорондын богонихон саг соо (1818—1825 онууд) эдир Болдонов тэрэниие дүүргэжэ үрдеэд, һуралсалдаа эрхим амжалта туйлаһанайнгаа түлөө ведомостиин хажуугаар магтаалай хуудаһан абаба.

Степной дүүмэнүүдтэхи бүхы һургуулинуудтал адли энэ училищида наһаа гүйсөөгүй хүүгэдые «приходской училищинуудта хэрэгтэй бүхы зүйлнүүдтэ» һургадаг байгаа. Хэрэгтэй зүйлнүүдынь гэхэдэ, уншалга, бэшэг, арифметикын бүхы эхин үйлэнүүд, тобшо катехизис уншалга, нангин түүхэ болон монгол үзэг бэшэг байһан юм. Заримдаа эдээн дээрэ «Хүдөөгэй гэр байдал тухай тобшо һургаал, байгаалиин бүтээлнүүд, хүнэй бэе махабад тухай ба хүнэй бэеын элүүрые хамгаалга тухай арга нүхэсэлнүүд» гэһэн номые уншалга нэмээгдэдэг байгаа.

Программада ородог эдэ зүйлнүүд һурагшадай бэлэдхэлдэ тон ехэ нүлөө үзүүлдэгүйегүй һэн. Элдэб наһанай эдиршүүлые (найма наһанһаа захалаад), тэрэ тоодо залуу буряадуудые нютагай ород захиргаанай бүхы хэрэгые үгэ дуугүйгөөр гүйсэдхэгшэд болгохо гэһэн хүсэлтэйгөөр хүмүүжүүлдэг байба. Россин гол шухала «гэгээрүүлэгшэ», империин арадай гэгээрэлэй министр Шишковой ябуулдаг хатуу шанга үйлэ хэрэг бодото дээрээ иимэ байһан юм. Тэрэ «бүхы арадые гү, али олон тоото бусад яһатаниие үзэг бэшэгтэ һургалга оройдоол аша туһа асархагүй, харин бүри ехэ хойшолон татаха» гэжэ тоолодог һэн. Тиимэһээ Сибириин албата ноёд түбэй эдэ эрилтэнүүдые бэелүүлхын түла бусад яһатанай хүүгэдэй эрдэм һургуулитай болохо гэһэн эрмэлзэлдэ али болохо һаад тойбо ушаруулдаг байһан гэжэ мэдээжэ. Хүдөөгэйхидэй үсөөхэниинишье эрдэм мэдэсэ абахадаа, тэрэниие гүнзэгыгөөр шудалдаггүй байгаа. Приходской училищинуудтахи һууринууд эгээн түрүүн ноёд һайдай: гулбаа, зайһан, заседатель гэхэ мэтэнүүдэй хүүгэдэй дунда хубаарилагдадаг байба. Эгээлэй юрын үгытэй ядуу хүдөөгэйхидэй хүүгэдтэ орходоо баяд ноёдой хүүгэдтэ эрдэм һургуули үлүү хэрэгтэй гэжэ тоолодог байгаа.

Училищида һуража, эрдэм мэдэсэ абаһан, урма зоригоор дүүрэн Яков Болдонов түрэл һууринаа бусаба. Тэрэ Закулиин училищиин багша боложо, эндэл ажалтай болохо гэжэ эрмэлзэһэн байгаа. Теэд энэ хүсэл бодолынь бэелбэгүй. Тэрэ үедэ училищи хаагдашоо һэн. Тиихэдэнь нютагайнгаа хүн зоной гүйлтаар үхибүүдыень һургахаар зүбшөөбэ. Тииһээ титэрээ тэрэ үедэ буряадууд хаа хаанагүй иимэ арга хэрэглэдэг байһан юм. Хэшээлнүүдые үнгэргэхын тула тосхоной бүлгэм тэрээндэ тусгаар гэр үгэжэ, хамтынгаа хүсөөр тэрэниие хангадаг болобо.

Хараад үзэхэдэ, тэрэ нютагайнгаа зоной найдалые харюулжа шадаа. Жэлһээ жэлдэ һурагшадай тоонь ургажа, бэлигтэй һурган хүмүүжүүлэгшэ гэжэ үргэнөөр мэдээжэ болобо. Һуралсалай түрүүшын жэлэй эхиндэ һургуулида оройдоол 20 һурагшад тоологдодог байһан һаа, нэгэ хэдэн сагай үнгэрхэдэ, тэрэндэ 104 хүн һурадаг болобо. Багшын энэрхы һайхан сэдьхэлые, бэлиг шадабариие сэгнэхэ зуураа, түрэлхид хүүгэдээ һургуулида дуратайгаар үгэдэг болоо һэн.

Мэдээнүүдэй үгы байһан дээрэһээ тэрэнэй Закулида, һүүлээрнь Олзойдо, Балаганскда хэды, ямар жэлнүүдтэ хүдэлһыень тодорхойлхын аргагүй. Балаганскда гурбан курсатай приходской училищи нээлгэдэ туһалха тухай Балаганска степной дүүмэдэ тэрэнэй эльгээһэн гүйлта соо иигэжэ заагдана: «Балаганскда, Олзой тосхондо хүүгэдые һургадаг байһамни дүүмэдэ мэдээжэл байгаа ёһотой». Эндэ гэртэнь ерэжэ, хүүгэдые һургадаг байһан тухайнь хэлэгдэнэ гээшэ ха. Тиихэдээ тэрэ 1825 — онһоо 1828 он болотор Закулида, 1833 онһоо 1839 он болотор Олзойдо, Балаганск хотодо хүдэлөө. Эдэнэй хоорондохи үе соо тэрэ уездэнэ сүүдтэ хүдэлжэ, бэшээшын тушаал эзэлһэн юм. Закулида тосхоной һургуули хаажа, Я. А. Болдонов ажалгүй болоод, багшынгаа ажалда забһарлал хэһэн байгаа ха. Гансал Забайкалиин Онинскоһоо бэшэ буряад училищинууд бултадаа иимэрхүү хуби заяатай байһан юм. Тэрэ сүүдтэ хүдэлжэ, эрхэтэн ёһоной эрхэнүүдые, хүн түрэһэн нэрэ хүндэеэ хамгаалхадань, буряадуудта шадаха зэргээрээ туһалдаг байгаа гэжэ тааханъ хүшэр бэшэ.

Нугаршагүй зоригтой, хатуу этигэлтэй хүн, зүрхэнэйнгээ захиралтаар багша болоһон, ниитын ажал ябуулагша байһан Болдонов өөрынгөө хаба шадалда найдадаг, элдэб түбэг бэрхэшээлнүүдтэй үсэд нэтэрүүгээр тэмсэлээ үргэлжэлүүлдэг һэн. Энээнһээ гадна, тэрэ 1836 ондо багша гэһэн нэрэ зэргын түлөө шалгалтые амжалтатайгаар дабажа гараа бэлэй.

Эрхүүгэй губернскэ гимназиин советэй үгэһэн документын ёһоор тэрэ «айлнуудаар ябажа, ород, монгол хэлэнүүдэй үзэг бэшэгтэ, уншажа, арифметикэдэ һургаха аргатай» болонхой. Энэнь тэрээндэ шэнэ арга боломжонуудые олгожо, үргэн харгы нээжэ үгөө һэн.

Дипломтой болоһон багша тосхондо дахяад нээгдэһэн училищида багшалжа эхилбэ. Тэрэ залуу, шамбай солбон, тэрэ үедэ һургуули һудартай болоһон ябаа. Олзойдо гү, али Балаганска гурбан класстай приходской училищи нээхэ хүсэл бодолтой байгаа. Һуралсалай элдэб пособинуудые, шажанай номуудые буряад хэлэн дээрэ оршуулжа үргэлжэлүүлһээр байба. «Арадай училищинуудай һурагшадай дүримүүд» гэһэн брошюра оршуулжа, 1838 ондо арадай гэгээрэлэй министерствын зүгһөө баяр баясхаланда хүртэжэ, оршуулагшын аша туһада 200 хэһэг хэблэгдэһэн брошюра абаба. Ород санаартан Чистохинтой хамта хэрээһэ зүүхэһээ урда тээ үдэр бүхэндэ мүргэхэ талаар һургаал ябаха тухай «Тобшо нангин түүхэ» гэһэн номые түрэл хэлэн дээрэ оршуулба.

1839 ондо Алайрай степной дүүмын уряалаар Павловска приходской училищида багшалхаяа ерэбэ. Алайрта багахан саг соо хүдэлөөшье һаа, Эрхүүгэй губерниин арадай эрхим багшанарай нэгэн гэжэ алдаршаа һэн. Тэрэ тоодо губернатор Пятницкиин, нютагай гэгээрэлэй ноёд — губерниин училищиин директор Щукинай, смотритель Голубцовой баяр хүргэһэн саарһанууд энээниие бодотоор гэршэлнэ. Иимэ ехэ амжалтануудые туйлаһанайнгаа түлөө тэрэ правительствын сенадай указай ёһоор айлаар ябажа, хүүгэдые һургахаяа болижо, гүрэнэй албанда хүдэлхөөр баталагдаба».

Шэнэ газарта яһала һайнаар хүдэлжэ байгаашье һаа, тэрэ Үнгиин тала, гэр тээшээ ошохо дураниинь хүрэдэг һэн. Тиихэдээ тэрэ тоонто нютагтаа һуралсалай һунаагдаһан болзортой, тусгаар программатай училищи нээхэ хүсэлтэй ябаа. Тэрэнэй һанамжын ёһоор, программа дотор «ород болон монгол (хэрбээ хэн нэгэнэй монголоор һураха хүсэлтэй байгаа һаань) хэлэнүүд дээрэ уншалга, сэбэрээр бэшэлгэ, арифметикын хуби, ород грамматика; амаралтын үдэрнүүдтэ тобшо нангин түүхэ ба тобшо катехизис буряад хэлэн дээрэ тайлбарилан ойлгуулжа үгэхэдэ болохо».

Болдоновой болон ахамад тайша Андреевэй хүсэл оролдолгын ашаар 1842 оной июль һарада Балаганска училищи (гурбадахяа) һэргээгдэн нээгдэбэ. Тэрэ тэндэ хоёрдохи классай багшын һуури эзэлбэ, Эрхүүгэй уездэнэ училищи дүүргэһэн Николай Алексеев нютагай буряадуудай дундаһаа эхилэн зааха багша болобо. Алексеев бэлигтэй бэрхэ багша байхаһаа гадна, Болдоновой үнэн сэхэ нэгэн һаналтан боложо, арадай гэгээрэлэй хүшэр замаар хамтадаа дабшажа эхилбэ.

Я. А. Болдоновой хүшэр хүндэшье һаа, ашаг үрэтэйгөөр хүдэлһэн жэлнүүд Балагансктай холбоотой юм. Эндэ тэрэ онол шадабариин талаар үндэр амжалта туйлажа, энэ орёо ажалай теоретическэ ба прикладной хубиие нэгэдүүлэн холбожо, ургажа ябаа үетэниие эрхим һайнаар хүмүүжүүлэн һургадаг һэн. Һуралсалай-хүмүүжүүлгын хүдэлмэриин концепци табяа, буряад һургуулиин эрхэ байдалда һуралсалай-дидактическа пособи таарулаа, түрэл хэлэнэй алфавит зохёогоо, хүүгэдые һургуулида һургалгын гол эрхэ нүхэсэл болохо буряад хэлые хэрэглээ юм. Иигэжэ тэрэ нилээд ехэ габьяатай байха.

Бүхы хаба шадалыень, сагыень барадаг багшын ажалһаа гадна, тэрэ алфавидые табилга нарижуулан һайжаруулдаг, элдэб оршуулга хэдэг һэн. Энэ хугасаа соо тэрэ «Нүрөө үбшые уридшалан һэргылхэ талаар прививкэ хэхэ заабаринууд» гэһэн брошюра, «Алтан үзэг» гэһэн хүүгэдэй ном ородһоо оршуулаа. Үльгэрнүүд, онтохонууд, дуунууд, оньһон үгэнүүд, үреэлнүүд гэхэ мэтые оруулһан арадай аман үгын зохёолнуудые бэдэрхэеэ, суглуулхаяа, арадай заншалнуудые, шажан мүргэлые, олоной хабаадалгатай наадануудые, хатарнуудые шэнжэлэн шудалхаяа мартадаггүй һэн. Олоһон материалнуудайнгаа зарим хубиие «Я. Харбасаров» гэһэн ара нэрэ доро периодическа хэблэлдэ толилуулдаг бэлэй.

Зүгөөр Я. А. Болдоновой ажабайдалай үүлэгүй сэлмэг үдэрнүүд удаан үргэлжэлөөгүй. Бар-багар хара үүлэнүүд түргэнөөр сугларжа, уданшьегүй 40-өөд онуудай эсэстэ хархис ноёд болон православна миссионернүүдэй эмхидхэһэн хатуу шанга хардалга эхилшоо бэлэй. Үнгиин буряадуудай гэгээрэлэй болон соёлой ори ганса гуламта, Болдоновой дуратай Балаганска приходской училищи дары түргэнөөр хааха гээшэ тэдэнэй гол зорилго байгаа. Болдоновой зүгһөө ямаршье хазагай ябадал гаргагдаагүй. Буряадуудай дунда үргэнөөр һайшаагдадаг болоһон, амжалта туйлажа эхилһэн һуралсалай заведени тэдэнэртэ һаад тодхор татадаг, болоо гэжэ ойлгохонь хүшэр бэшэ һэн. Энэшье ойлгосотой даа. Энээнһээ уламжалан, мэдэлэйнгээ ондоо яһатанай үзэг бэшэг шуналтайгаар олоороо шудалжа байхыень губернскэ аппарадай ноёд һайд һанаа амараар хаража шадахаяа болишоо һэн. Үзэг бэшэг шудалжа, эрдэм мэдэсэтэй болоходоо хүн гээшэ тад ондоогоор бодомжолдог, ухаагаа гүйлгэдэг болошодог гэжэ мэдэжэ бшуу. Тиигээд тэдэ засаг баригшадта дүрзээ үгэхзээ болижо, урдаһаань хэрээзгэр шэрүүн харюу, үгэжэрхихэдөө ухаандаашье оруулхаяа болишодог. Энээн дээрэһээ харахада, буһалгаа үүсхэтэр оройдоол нэгэ алхам үлэшэнэ бшуу. Энээнһээ гадна буряадууд түрэл хэлэндээ һураха, монгол үзэг бэшэг шудалха юм байна. Энэмнай бии байһан байгуулалтада бүри аюултай болобо. Юундэб гэхэдэ, этническэ нэгэдэлэй национальна ухаан бодол, мэдэрэл һэргэжэ дэхалаа бэлэй. Энэмнай хаанта засагай буряадуудта хэрээһэ зүүлгэжэ, ород шажанда оруулха политикын замда айхабтар ехэ тодхор татажа, һаалта хэхэнь дамжаггүй болобо.

Нэгэ талаһаа ноёд һайдай, ород санаартанай, нүгөө талаһаа Я. А. Болдоновой хоорондохи тэмсэл адли бэшэ байгаа. Энэ удаа училищи нилээд удаан 1861 он болотор хаагдаа бэлэй. Энэ үедэ Россида крепостной эрхэ болюулагдаа юм. Харин Я. А. Болдонов ажалаа орхихо баатай болоо һэн. Оюун бэлигэйнгээ эгээл һалбаран хүгжэжэ байһан охин соо оройдоол душэ наһа хүрөөд, 1849 ондо тэрэ наһа барашоо юм.

В. МИХАЙЛОВ,
Улаан-Үдэ хотын 3-дахи һургуулиин багша.

ЗУУН ЖЭЛЭЙ ЭХИНЭЙ ПУБЛИЦИСТИКЭҺЭЭ

Буряадуудай арадай һуралсал тухай

Забайкальска областиин Дээдэ-Үдын болон Баргажанай уездүүдэй арадай училищинуудай инспектор Окунцов:

«...Буряадууд ород хэлэ шудалха, мэдэхэ хүсэлтэй болонхой, һүүлэй үедэ энээндэ эсэргүү ябуулга огтошье ушараагүй, тэдэнэй дунда ород хэлэ зааха талаар ябуулга хэгдэнэ. 1904—1905 онуудай һуралсалай жэлдэ гансал Дээдэ-Үдын уездэ хоер нэгэ класстай һургуулиие хоер классна болгохо тухай, нэгэ шэнэ һургуули нээхэ тухай хоер шиидхэбэри буряадуудһаа абтаа, Ходайска инородческо училищиин дэргэдэ хүдөө ажахын һургуули нээхэ тухай асуудал байгуулагдаһан бүхы волость табигдана, Хориин болон Сэлэнгын степной дүүмэнүүдэй зарим хуби волость бүхэндэ һургуули нээхэ гэжэ эрид шиидхээ».

Зүүн зүгэй элдэб яһатанай эрдэм һуралсалай асуудалнуудай талаар онсо зүблөөнэй зохеолнуудһаа:

«Буряадууд һургуули сэгнэдэг, һүүлэй үедэ нэгэ классна һургуули нээхэ, хоер классна училищи байгуулха тухай шиидхэбэри абаа. Училищи ямар һууринда нээхэ тухай асуудал тэдэнэй һанаае зобоно, энэ хэрэгые староста гү, али старшина шиидхэхэ зэргэтэй».

А. И. Термер:

«Эрхүүгэй губерниин болон Забайкальска областиин буряадуудай нютагай ородуудта орходоо һургуули һудартай болохо хүсэл эрмэлзэлтэй байһаниинь эли харагдана».

Н. Кастелянский:

«...Гэгээрхэ ябадалда дурлал олониитэ хүнүүдэй эрилтэ болоно. Ямаршье һургуулида һураагүй аад, арадайнгаа заншалнуудта, шажан мүргэлдэ үнэн сэхэ байгаашье һаа, Европын гэгээрэлдэ бэеэ даагаад һураһан, европейскэ библиотекэтэй, дэлхэйн ажабайдалай хойноһоо һонирхолтойгоор адаглан харадаг буряадуудтай эгээл холын харанхы мунхаг нютагуудта ушаржа болохот».

М. Н. Хангалов:

«Һууринуудай дуталдаһан дээрэһээ жэл бүхэндэ хүбүүд болон басагадые һургуулида һурахаар абахаяа арсаха баатай бологдоно. Энээнһээ уламжалан, нилээд олон буряад үхибүүд эрдэм һуралсалда һураха айхабтар ехэ хүсэл эрмэлзэлтэй байгаашье һаа, һургуули һударгүй үлэшэнэ. Жэл бүхэндэ үгытэй үхибүүдые училищинуудһаа гаргажа, хайра гамгүйгөөр үдэшэхэ баатай болодогбди. Тэдэ нелбоһоо гоожуулһаар гэртээ бусажа ерэдэг. Тиихэдэнь түрэлхидынь дураа гутан, училищиин байхын тулада хүдэлжэ олоһон мүнгэнһөө бидэ баһал түлэлсэдэгбди гэжэ мэдүүлдэг».

1905 оной буряадуудай съездын шиидхэбэриһээ:

«7-һоо 12 наһа хүрэтэр бүхы хүбүүд, басагадые түрэл монгол үзэг бэшэгтэ уялгатаар һургаха гээшэ шухала болонхой гэжэ съезд мэдэрээ.

Иимэ зорилготойгоор нютагай мүнгэ зөөриин тоосоогоор һууринуудай үмсын эхин һургуулинуудые түхеэрхэ шухала. Иимэ һургуулинуудые түхеэрэн байгуулга үзэг бэшэг зааханаа гадна ород захиргаанай зүгһөө ямаршье хашалтада орохо ёһогүй... Монгол үзэг бэшэг, арифметикэ, эхин түүхэ, географи, естествознани, хуули ёһо мэдэхэ хэрэг, шажан гэхэ мэтые гүйсэдөөр шудалха һургуули байгуулха гээшэ удаадахи шатань болоно».

1905 оной апрелиин 26—30-да болоһон съездын тогтоолһоо:

«...Ород, монгол болон түбэд хэлэнүүдые шудалха һургуули нээхэ зүбшөөл тухай...

Багшанарай семинарида, институдууд болон бусад дээдэ һуралсалай заведенинүүдтэ буряадуудые ямаршье һаадгүйгөөр абаха зүбшөөл тухай.

Юрэнхы эрдэмэй эхин училищинуудай тоое олошоруулхын, ремесленнэ таһагуудтай хүдөө ажахын эхин һургуулинуудые нээхын тула правительствын зүгһөө мүнгэ үгэхэ тухай, мүн дунда болон дээдэ һуралсалай заведенинүүдэй дэргэдэ һураха буддистнууд болон бөөнүүдтэ гүрэн түрын зүгһөө стипенди үгэлгэ баталха тухай...»

БАБЖА-БААТАР ТУХАЙ ДОМОГУУД

Чисаанын голой Хүльхисөөн нютагай Сагаанай угай Ошорой Ямаан гэжэ үльгэршэ-түүхэшэ үбгэжөөлэй 1938 ондо хөөрэхые дуулаһанаа мүнөө эндэ түүрээн дүрсаха һанаан түрэнэ.

Хори обогой Хуасай эсэгэ юһэн хүхүүртэй байгаа. Баршууха (Баршииха), Быхтэр (Богдор), Боохой, Онгор (Обогор), Тох (Тохдор), Цагаан Малгай, Баабагар (Бабагар), Хурилхан (Хуринхан), Табахал гэхэ мэтэ.

Боохойн хүбүүд Бабжа Хондоли хоёр аха дүүнэр ажаһууһан гэхэ. Бабжань багжагар томо бэетэй, шииираг шүрбэһэлиг, хүшэр хүдэр хүн байгаа, тиимэһээ Баатар нэр-дэ хүрөө һэн. Хондоли шуран солбон, ухаансар, хошоо үгөөр баян, һонор һүбэлгэн хүн ябаа. Хондолиин хэлэһэн хошоо үгэнүүд:

Хүлэгытнай һэлгэхэ,
Хурдан морид түрэхэ.
Һаадагытнай һэлгэхэ,
Һуухирдаг һаадаг харбаха.
Моритнай һэлгэхэ,
Мухаридаг морид түрэхэ.
Номытнай һэлгэхэ,
Наярдаг һаадаг харбаха.

Хондоли дүүнь ёһотойл эрдэмтэ гэхэ гү, юрэдөөл, мүнөөнэйхеэр философ хүн байгаа гэжэ һанахаар агша. Юуб гэхэдэ, урдаа болохо юумэ хэлэжэ байхадаа мэргэн һэн ха.

Хүбдүүд угай, нохой хүхүүрэй 1860 ондо түрэһэн Баарайн Гатабай хөөрэһөөр: Хориин Баруун-Хасууртайн урда талада (мүнөө Хори—Улаан—Үдын гол харгын урда бэедэ 75—100 метрэй зайтай газарта) Бабжа-Баатарай дүлэ түхеэрһэн хэрэм байна гэлсэдэг гээшэ. Нээрээшье хүнэй гараар бүтээһэн гэжэ һанахаар. Эргэнэгэй шэнээн хабтагар хабтагар эльгэн хара шулуунуудые газарта зоожо, дүрбэлжэн ханануудые бодхооһон хэбэртэй, ёһотойл хоёр хэрэм-нууга байдаг. Нэгэниинь өөрын дүлэ, нүгөөдэнь мориной дүлэ гэжэ хэлсэдэг. Юрын нюдөөр харахада, ёһотойл хүсэтэй хүнэй энэ томо шулуунуудые суглуулжа, түхеэрһэн хэрэм байна. Нэгэ ханыень шэгнээд үзөө һаа ямар шэгнүүртэй, хэды мориной хүсэтэй хүн байгааб гэжэ мэдэжэ болохо һэн ха гэжэ һанамаар юм. Мүнөөшье нютаг нютагта бэр хүсэтэй хүнүүд байна ха юм даа.

Манжын ба Хорёодойн хүбүүд хоорондоо эбгүй байһан гэдэг. Манжынхид олон тоото сэрэгээр ерэжэ, Хори буряадай азарга адуунуудые туугаад ябашадаг байһан гэдэг. Энэ ушарһаа Хорёодойнгоо газар уһа, адуу малаа хамгаалхын тулада, манжынхидай Хори ерэдэг улайха харгы дээрэ Бабжа-Баатар хэрэм бариһан гэдэг. Тиигэжэ өөрынгөө дүлэдэ дүтэшэг һууһан болоолтой.

Батанай угай 1905 ондо түрэһэн Түдэбэй Цыпилма гэгшын аман үгэһөө: Шэтын областиин Хёлгын районой Хёлгосоон нютагта Хубсаһанай Ара гэжэ хада бии. Эдэ хадын шулуун дээрэ Бабжа-Баатарай гэшхэһэн мүрынь хонхойгоод үлэһэн юм гээд хэлсэхэ. Харбаһан энгаа эрьюулжэ ябаһаар Хёлго мүрэндэ унаһан юм ха. Нороһон хубсаһаа хабсагайн шулуунда үлгэжэ хатаагаа һэн ха. Тэрэ хабсагай Хубсаһанай Ара гэжэ нэрлэгдээ.

Бабжа-Баатар үбгэржэ, нюдэнэйнь дээдэ нидхэ доошоо һанжадаг болоод, харасаа халхалдаг болоһон байгаа. Тэрэ үедэ түрэһэн дүүнь — Хондоли эмээл мөрөөр ахындаа айлшаар ерэжэ ябаа гэхэ.

Бабжын һамган дүүдэнь дураа гутаһан, анханай эбгүй байһандаа, тэртэ гүйжэ ороод, «Урдаһаамнай сэрэг суу ерэбэл, бэеэ эдэһыш, амин голнуудаа абарыш» гэһэн ха. Һамганайнгаа үгөөр һаадаг номынгоо хүбшэргэ татаад, хараха гэхэдээ нидхынгээ унажа бүглэхэдэ, зомгооһо түлеэнһээ шуулажа, нюдөө тэртэдээд харахадаа, дүүгээ таняашье һэа, һамгандаа:

Хула мориной гэшхэһэншүү,
Хондоли дүүгэй һуудалшуу —

гэжэ хэлээд, һамганайнгаа үгөөр һаадагаа татаһандаа «баатарай ёһоор — болихомни гэхын аргагүй» гээд дүүгээ харбажа алаһан байгаа ха.

Мүн баһа ондоо баримтаар дурдахада: Хондоли дүүнь ахадаа ерэжэ ябахадаа, Бабжа ахаяа оголоод, намай харбаад тудажа шадахагүйш, харин мориемни харбажа алаа һаа, адаг эрэ болохош! Бишни морин сэрэгэй, хориной һургуули шудаланхайб гэжэ наадан зугаа хүхилгэ болоо һэн ха.

Эмээл дээрээ һууһан Хондолиие харбахадань, морин дороо ороод байха һургуулитай болоһон, доогуурнь харбахада, эмээл дээрээ һууха, моринойнь баруун хажуугаар харбахадань — моринойнгоо зүүн бэедэнь гараад байха, зүүгээрнь харбахадань — моринойнгоо баруун бэедэнь гараад байха шэдитэй һэн. Бабжа яашье тудажа ядахадаа, номо һаадагаа хоёр һурша зэргэлүүлжэ оноогоод хүбшэргээ табихадаа, Хондоли дүүгээ моринойнь баруун дүрэдэнь харбажа унагаагаа һэн гэдэг.

1870 ондо түрэһэн Хүбдүүд угай Нохой хүхүүрэй Очирой Цыбикжабай хөөрөөнһөө: Бабжа-Баатарай үбгэрөөд байхада, сүүбэн шоно мориень эдиһэн байгаа. Моринойнгоо һээ дээрэ Бабжа хужарта һууһандал номо һаадагаа дэлеэд, нюдөө зомгооһоор тэртэдээд, шоныя ерэхые хүлеэжэ, үүр сайлганаар шоные алаһан гэхэ. Ямар нютагта болоһон ушарыень мэдэхэ зон бэшэнэ бээ. Шоно мориной һээ дээрэ ама гарахадаа, «хожомоо хүлэг морин бү түрэг» гэһэн гэлэй.

1871 ондо түрэһэн, Хүбдүүд угай, Улаалзай хүхүүрэй Аюшын Рабданай хөөрөөнһөө: Бабжа-Баатар хаһа дундаа ангай тарганиие, арһанай үнэтэйе суглуулхаяа ара хүбшэдөө агнахаяа гараһан байгаа ха. Бабжын гэртээ үгы байһые һамбаашалан, тэрэ үедэ Манжын оронһоо долоон хасаг сэрэгшэд Бабжын хүбүүе алахаяа удаган нүхэсэлтэй зорюута ерэһэн гэдэг. Энэ үедэ эхэнь уһандаа ошоһон, жэлтэй хүбүүн үлгы соогоо (ябаган үлгы) шагайгаар наадажа һууһан байгаа ха. Түрүүлээд удамаршынь һээы гэртэ орожо ерэхэдэ, Бабжын хүбүүн долоон сэрэгшэдэй дүрбэнэйнь тархинуудые соо харбажа алаһан гэхэ. Нүгөө гурбаниинь үлгытэй хүбүүе бажуужа алаа һэн гэдэг байна.

Удаганай онгоо оруулаахай гэр соогуур сэмнажа байтарнь, Бабжа агнуурһаа бусажа ерээ һэн гэхэ. Удаганай хоёр хүлһөө барьяад, тархиинь уруу һабатай ейраг соо хээд бүлэжэ байхада «Эндэһээ хойшо эрхиидээ эмтэй, долёобортоо домтой, хүнэй хүшэтэн, эрын эршэтэн, энэ дэлхэйдэ эрьежэ һөөргөө бү түрэг» гэжэ ама алдаһан гэлсэдэг.

Тиимэһээ Бабжа-Баатарһаа хойшо баатаршье, хүлэгшье түрөөгүй гэжэ хөөрэлдэдэг.

Эдэ бүхы баримтаһаа бодоходо, Бабжа-Баатар Хориин дайдада түрэһэн, ажаһууһан байгаа.

Би һургуулитай һудартайшье бэшэб, түүхэшэншье бэшэб. «Буруугай бэлшээриһээ гараагүй» буряад хүнби. Үбгэдэй аман үгэһөө бэшэһэн эдэ домогууд хэрэгтэй гэжэ тоогдоо һаа, эрдэмтэдээр шэнжэлэгдэнэ бээ. Ондоо тээ ондоогоор дурсажа болохо. Теэд «нютаг нютагай нохойн дуун ондоо» гэлсэдэг ха юм даа,

Ц. ЧИМИТОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

Загаһата нютаг.
Хэжэнгэ.

УГСААТА ЗОНОЙМНАЙ УГАЙ ҺУРГААЛ

ТЭНИГЭР ДАРУУ, ДААМАЙ ЗАНТАЙ

Арад бүхэн гээшэ өөр өөрын һайн һайхан, үеһөө дамжуулагдан байдаг ёһо заншалтай гээшэ ааб даа. Үе сагай үнгэрхэ тума тэдэнь улам хүгжэжэ, болбосоржо, шэнэ түхэл маягуудаар элбэгжэжэ байха ушартай. Оршон үеын эрхэ нүхэсэлнүүд энээндэ өөрынгөө сэхэн, харин заримдаа бүри шиидхэхы нүлөө үзүүлдэг гэжэ олондо эли болонхой.

Тиимэһээ мүнөөдэр уншагшадайнгаа анхаралда штатнабэшэ корреспондент Цыпилма Цыбеновагай хөөрөөсө дурадханабди.

Манай Ага нютагай буряадууд хэр угһаа хойшо аха зониие хүндэлдэг, дэмыдэ һөөргэдэдэггүй, үлүү үгэ гаргадаггүй, хүлеэсэтэй, даруу бодолтой, түбшэн байха ёһотой гэжэ үри хүүгэдтээ заадаг байна. Тэдээнэйдэ, эдээнэйдэ ошобоб гэжэ заал һаа нэрыень нэрлэнгүй, харин үри хүүгэдэйнь нэрээр үе руугаа нэрлэдэг баһа нэгэ онсо шэнжэтэй. Жэшээнь, «Согтын эжы», «Дулмын аба», «Сэсэгмаагай ахай» гэхэшэлэн. Хэрбээ олон хүүгэдтэй һаа, бултанайнь нэрэнүүдээр нэрлүүлхэһээ юундэ айхабиб? Арбан хүүгэдэй аба, эжы гэжэ нэрлүүлэн ябахамнай жаргал бэшэ гү?

Эртэ сагһаа буряад зомнай уг гарбалаа үргэлжэлүүлхэ, нэрээ нэрлүүлхэ үри хүүгэдтэй байхые хүсэдэг, эрмэлзэдэг байһан юм. Хэрбээ аза талаангүйдэжэ, өөһэдын үритэй болохо золгүйдөө һаа, түрэл гаралһаа, олон хүүгэдтэй айлһаа үхибүү үргэжэ абаад тэжээдэг, али үншэрһэн хүүгэдые үнэн сэдьхэлһээ хайрлажа, нэрэдээ оруулан хүбүүшэлдэг, үгы гэбэл, басагашалдаг бэлэй. Юрэдөө урдань үри хүүгэдһээ үнэтэй сэнтэй баялиг байһан юм гү?

Алишье яһатаниие абаа һаа, тэрэ тоодо буряадуудшье, өөһэдын онсо абари зантай, хараа бодолтой байна. Тэдэ бүгэдэнь үльгэр домогууд, үреэл, магтаал, дуунууд соогуур мүнхэлэгдэн, үгын үзүүртэ үлхэгдэһөөр, бэшэгдэһээр, үеһөө үе дамжан, энэ болотороо хүрэжэ ерээд, улам бүри өөгшөөгдэн хэрэгсээгдэжэ, саашадаа хэзээдэшье орхигдохоо болёо ёһотойл даа. Юумэнэй урагшаа ябахаяа болиһон зогсонги жэлнүүдтэ ёһо заншалаа сахиха талаар хойшоо гарантаабди. Тиигээшье һаа, аха хүниие хүндэлэ, бү арсалда, анхаралтай, һэргэг бай, хүндэ урин зулгыгаар ханда гэхэһээ эхилээд, хүүгэдтээ заабари хэлэдэг, һайн юумэндэ һургадаг гэртэхин аха, дунда үетэн соо үсөөрөө гэхэгүйб даа. Ямарханшье үедэ хүнэй наһанай харгыда, ажабайдалда шухала заабари, ёһо журам хэлэхэдэ, алдуу болохогүй.

Буряад үндэһэ яһатанай хэтэ мүнхэдөө бүхөөр хадууһан сэсэн мэргэн үгэнүүдые тоолохо болоо һаа, барагдахагүй олон юм. Теэд заха үзүүрыень гэхэ гү, али нэгэ хэдые дурдахадашье яанаб, тиимэ бэшэ гү?

Ехэшүүлэй хөөрэлдөөндэ бү оролсо, бү хүндэлдэ, тииһээ тиитэрээ бү һөөргэдэ, үүдэ үрхэ бү хаяла, хүнтэй үгэ андалдан хөөрэлдэжэ байһан аад, юумэ бү түшэ, ташаагаа бү тула. Үшөө тиихэдэ нюргаа бү үргэлэ, эдеэлжэ һуухадаа бү тохоногло гэхэ мэтэ. Аха хүнтэй хөөрэлдэжэ байхадаа, гараа сэхэ табяад, зохидоор зогсохо гэһэн заабари байха. Тэрэгүй һаа, урдань нүгэл шэбэл гэжэ тоологдодог байгаа. «Эхэ, эсэгээ алдаагүй аад, эльгээ юундэ тэбэреэбши?» — гэһэн үгэ байха.

Түрэл арадайнгаа ёһо заншалые тоонгүйгөөр, дээрэлхүүгээр ябадаг сагнай үнгэржэ байна. «Урданай юумэн упа болоо, мүнөөнэй юумэн зула болоо» гэжэ байжа хэлэдэгнайш мүнөө хэлсээтэйхэн лэ ха. «Хэн юун гээшэбши, ямар уг гарбалтай хүмши?» — гэхэ мэтын асуудалнуудта хүсэд тодо харюу үгэжэ шадаха аад, иигэжэ һүрхэйтэнэ ха гү? Хэй даа, маргахаар. Түдэгэсэхэл гээбы. Таниг-даагүй хүнтэй уулзабалтнай, эдэ бүгэдые заатагүй асуужа болохол. Теэд та харюудань: «Нэрэгүй нэхытэ гээшэб»,— гэхэ аалте?!

Буряадайнгаа уянгата дуунуудһаа, үреэлэй һайхан, сэдьхэлдэ хүрэмэ сэсэн үгэнүүдые мэдэхэгүй һаа, ехэл эшхэбтэр, тулюур ябадал гээшэл!

Хүн гээшэ абынгаа уг узуурые табан хурган шэнгеэр мэдэхэһээ гадна, эжынхиеэ (нагасатанаа) мэдэхэ ёһотой. Бүри урданай зон адагынь 9—10 үе хүрэтэр угаа мэдэдэг байгаа. Харин мүнөөнэй зон ехэдээл һаа 3—4 үе мэдэхэ. Зарим хүдхэшүүл хоёршье үеэ мэдэхэгүй хатаралдана ёһотой.

Буряад хэлээ, ёһо заншалнуудаа һэргээжэ эхилһэн мүнөө сагта эдэ бүхы һургаал заабаринуудта үхибүүдээ эртээнһээ һургаха шухала. Өөрөө мэдэхэгүй ябаһан һааш, үри хүүгэдшни мэдэжэ ябаг лэ, бүрил һайн! Гэр бүлэдөө үнэншэ сэхээр, ёһо гуримтайгаар, һургаалтайгаар үндыһэн, хүмүүжэһэн хүүгэд эли байдаг. Нэрэ түрэ хүн бүхэндэ хэрэгтэй даа. Нэрээ хухаранхаар, яһаа хухара гэжэ дэмы хэлсэдэггүй. Хүнэй гэһэн алта, мүнгэшье олоо һаа, зондо дуулга, соносхо, бү олзуурха. Хүнэй сагаан зөөри ээндээ байхадаа хэрэгтэй гэжэ үхибүүдээ һургаха шухала. Ойро зуурахана барисатахын тула үлүүдэ ухаан бодолоо тамалан гүйлгэжэ, мэхэ гохо бү гарга, худалаар бү хэлэ, бү хобло. Сэбэр сэхэ зантай, һэшхэлтэй ябахаһаа үлүү юумэн юун байха бэлэй!

Хүндэмүүшэ урин, ажалда нэтэрүү, тэнигэр даруу, даамай хүлеэсэтэй — манай буряад угсаатанай һайн һайхан абари зангаар бэеэ арюудхан, замаа сэбэрлэн ябахые оролдоёл.

Алтан намарай оршон ерэхэдэ, таряа хуряаха хаһа саг болодог гээшэ. Иимэ һайнаар ургаһан томо хоолосуудые суглуулан хуряахада, хэды урматай, баярлажаар байхаб даа. Үнэхөөрөөшье энээхэн басаган үнэн зүрхэнһөө миһэрэн, сэдьхэл дүүрэн хүхинэд.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

Африкан БАЛЬБУРОВ

[Үргэлжэлэл. Эхинийнь 22—35-дахи номернуудта].

Жабартай хүйтэн үглөөгүүр байгаа. Би Ехэ театрай үүдэ татан ороо hэм. Галина Сергеевна үглөөнэй hорилго хэжэ дүүргээд, халаад нэмэрнихэй намайе угтаа hэн. Һорилго хэжэ нилээд халууданхай, улайшанхай байгаа бэлэй. Манай Буряад орон тухай, байгаали тухай hураба, арад зоноймнай түүхээр hонирхобо. Тиигээд хурса бэльгүүн нюдэеэ минии хажуугаар алас холо руу хаймадан, иигэжэ хэлээ hэн:

— Би танай театрай «Ангара гоохон» гэжэ балет харааб. Манай ороной олон үндэhэ яhатанай нэгэн болохо Буряадай мэргэжэлтэ баледэй бии болоhые хаража байhандаа би ехэ баяртайб. Яhала hайн зүжэг болоо гэжэ хэлэхэ байнаб. Эгээл баледтэ таарама hонин домог абаа байнат. Байгал гээшэмнай hүр hүлдэ ехэтэ, домогто дамжаhан юм. Эндэ ехэ hонин үльгэрэй удха бии. Тус зүжэгэй шэмэглэлшье айхабтар гоё hайхан байгаа. Үнэн сэдьхэлhээ оролдожо, ехэхэн уран зураашадай хэhэн бүтээhэн зүйл гэжэ ойлгожо абааб. Тиихэдэ балет гүйсэдхэгшэд айхабтар зоригжолтойгоор наадаа. Гэбэшье танай баледэй залуу артистнуудта зааха захиха юумэн бии. Ябан ошон артистнуудтнай ургаха юм ааб даа. Зүгөөр баледэйтнай коллективэй сцена дээрэ ехэл дэбжэлтэтэйгээр, этигэл дүүрэнээр наадаашань hайн гээшэ. Тус зүжэг тухай ниитэ дээрэнь ямар ажаглалта хэлтэйб? Бүхы баледэй коллективтэ хүсэхэ ямар зүйл намда бии гээшэб? Нэн түрүүн тус зүжэгтэ наадаhан хүн бүхэн үльгэрэй түхэл маяг гээшые мэдэрхэ ёhотой. Балетмейстерhээ абаад, кордебалет хүрэтэрөө бүлтадаа hүр hүлдэтэ удхыень тайлбарилжа, хүнэй сэдьхэл зүрхые доhолгохо шухала. Энэ балет ёhотойл үндэhэн шэнжэтэй байна. Арад бүхэн үгэ хэлэнhээ эхилээд, дуунhаа абаад, гар хүлөө, урал амаа хүдэлгэхэ хүрэтэрөө өөрын онсо түхэл маягтай байдаг гээшэ бэзэ. Хатар наадахэ хэдэггүй арад гэжэ байдаггүй юм. Үндэhэн маягта балет гээшэ тэрэ арадай бии байhан өөрын ёhо заншалые, өөрын түхэл шэнжые хатараар дэлбэлэн харуулна бшуу. Классическа баледыешье абажа хараха болоо hаа, заатагүй өөрын үндэhэн түхэлтэй байдаг. Нэгэл классическа баледые итальянецууд болон ородууд ондо ондоогоор хатардаг юм. Эгээл тиимэhээ баледэй «ород түхэл хэлбэри» гэжэ хэлсэдэг гээшэбди. Байгал далай, Ангара мүрэн тухай домогые үльгэрэй өөрын арадай үндэhэн маяг оруулан тайлбарилжа, айхабтар hүр жабхалантайгаар харуулха гээшэ тон зүб зорилго ха юм даа. Минии hанамжа юрэнхы дээрээ иимэл даа.

Гэхэтэй хамта классическа хатарые шудалаагүй hаа, өөрын мэргэжэнги баледтэй болохо гээшэнь хэсүү юм. Янза бүриин арадуудай, ниитэ хүн түрэлхитэнэй хатар танца гээшэ ямар юм, ямар ниитэ талатай байнаб гэжэ hайнаар шэнжэлхэ, шудалха ёhотой. Тэрэнэй hүүлээр лэ классическа хатарые өөрын үндэhэн маягай хатартай холбохо зэргэтэй. Энэ эрилтэдэ «Ангара гоохон» гэhэн баледтнай нилээд тааралдаха байна.

Танай Лариса Сахьянова намда hайхашаагдаа. Ямар бэльгүүн сэдьхэлтэй, хэды ехэ зоригжолтой хатаршан гээшэб. Ямар аймшагтай уян гартайб. Хэды хүнгөөр hүрэнэ, дэбхэрнэб! Айхабтар лэ бэлигтэй балерина байна гэжэ хараяб. Гэбэшье ехээр лэ хүдэлмэрилхэ ёhотой. Өөрыгөө үндэhэн буряад балерина гээшэб гэжэ саг үргэлжэ мэдэржэ ябаха зэргэтэй. Эгээл тиихэдээ Буряадай бодото искусствые дэлбэлэн харуулха арга боломжотой болохо байна бшуу.

Балерина гээшэ дандаал балетмейстерэй хэлэhэн юумые хүлеэжэ, тодожо абаха ёhотой бэшэ юм. Балерина өөрөө юумэ hанаха, тэрэнээ хатар болгон харуулха зэргэтэй. Балетмейстер зүбшөөл заабари үгөөшье hэн гэлэй, мүн тэрэнэйнгээ хирээр тэрэ балеринэhээ зүбшэл абаха жэшээтэй юм.

Буряадай балет саашадаа айхабтар ехээр хүгжэхэ шэнжэтэй байна. Балетнэ коллективтнай өөhэдынгөө үндэhэн түхэл бэдэрхэ, үсэд нэтэрүүгээр ажаллаха ёhотой. Тиихэдээ үндэр амжалта туйлахат гэжэ хэлэхэ байнаб.

Манай ороной эгээн бэрхэ балеринэтэй уулзаhандаа, эды hайн hайхан үгэ хэлэhэндэнь баясан, би хүйтөөр амилжа байhан Москвагай үйлсэ гудамжануудаар удаан зайгаа бэлэйб. Дайралдаhан хүн бүхэн минии урма баярые хубаалдан, намайе дэмжэн энеэбхилhэн мэтээр үзэгдөө hэн. Уншагшад минии сэдьхэлэй ханангы, зоригжонги ябаhан ушарые мэдэхэ байха. Москваhаа таба гаран мянган километр холо оршодог багахан арадай литература болон искусствада, манай декадада эды hайнаар хандаhанайнь түлөө би москвагайхидта баяр хүргэжэ ябаа hэм. Иннокентий Жуков, Всеволод Иванов, Галина Уланова хани нүхэсэл тухай, арадуудай бэлиг шадабариин ургалта тухай хэды хурса бодолнуудые хэлээ гээшэб! Тэдэнэй хэлэhэн ехэхэн удхатай үгэнүүдые искусство тухай институдуудай учебнигүүд соо оруулхаар лэ. Декада гээшэ ямарш хүрэнгэтэн гүрэндэ байжа шадахагүй, имагтал социалис гүрэнүүдтэ байдаг интернационализмын тэмдэг гээшэ. Энэ интернационализмын бодото дээрэ бэелүүлэгдэхыень бүхы дэлхэй харaa ха юм.

Москвагай гудамжада ябахадаа, тэндэ болоhон уулзалгануудые hанан дурсанаб. «Игорь тайжа» гэжэ оперо аймшагтай амжалтатай байгаа.

— Иимэ Кончак хаанийе урда тээнь москвагайхид оройдоо харагаагүй юм,— гэжэ Вано Мураделли мүнөө СССР-эй арадай артист болоhон манай баас бүдүүн хоолойтой айхабтар бэрхэ, зоригжол түгэс зүжэгшэн hасаран Линховоин тухай хэлээ hэн.

Мүнөө мүн лэ СССР-эй арадай артистка болоhон манай эрхимэй эрхим балерина, манай Буряадай анха түрүүшын хубисхалша, 1916 онhоо партиин гэшүүн Мария Михайловна Сахьяновагай зээ Лариса Сахьянова тухай, тэрэнэй гайхамшагта хуби заяан тухай бодоноб.

Һайн даа, Москва, манай Буряадай литература болон искусствада тон дүтөөр хандаhанайш түлөө баяр баясхалан хүргэнэб! Тэрэ жэл урда урданайхиhаа ехэ хүйтэн байhан Москвагаар ябаhан бэшэ, харин улаан зудан hарада сэсэглиг саад соогуур ябаhан шэнгээр өөрыгөө hананаб.

— Харагты даа, Хурсанга хадамнай улаан сэсэгээ hалбарууланхай байна. Улаан үнгэ гээшэмнай манай хубисхалай үнгэ ха юм,— гэжэ минии түрүүшын багша Панида Михайловна Данчиновагай хэлэhэн үгэ шэхэндэм дуулдахадал гэнэ.

Улаан зудан hара гээшэ ямар жэгтэй hайн hараб даа — үбэлдөөшье энэ hара уриханаар харагдана.

ГАНИ ҺАРА
Табадахи бүлэг

— Июнь hарые эртэ урдын буряадууд гани hара гэжэ дэмы нэрлээгүй юм,— гэжэ эсэгэмни холуур удхалан хөөрэнэ.— Улаан зудан hарын наранда дулаасаhан газар айхабтар ехэ хүсэтэйгөөр хамаг бүхы ургамалнуудые ургуулжа мэдэдэг. Зарим ушарта дан үлүү гаргахадаашье торохогүй. Энэ hарада үхэр малда галзуу эдеэнэй хаhа хүрэжэ ерэдэг. Галзуу эдеэн гэжэ талада ургадаг хара шэрэм ногоое нэрлэдэг юм. Үхэрнүүд тэрэ хара шэрэм эдижэ, гэдэhээ садахадаа, hү ородог бэлэй. Иимэ hүөөр тогоо нэрэхэдэ, бэшэ сагайхида орходоо архи hураггүй хатуу байдаг юм. Буряадууд бүри урдань энэ багта ургадаг хамаг бүхы үбhэ ногооной, сэсэг набшын нэрэнүүдые мэдэдэг байгаа. Бэйн ниитэ арад зон тэдэ үбhэ ногоое илгаруулхаа болижо, нэрэнүүдыень мартаа hэн. Тиигээд лэ мал ажал үсхэбэрилхэдэ хэрэгтэй болохо үбhэ ногооной, сэсэг набшын нэрэнүүдые мэдэхэhээ бэшэ, ондоо ургамалнуудай нэрые мэдэхэ гэжэ оролдохоошье болео бэлэй. Үбhэ ногооной нэрые мэдэжэ, ходо дурдажа ябахада, дэлхэйн эзэн сухалдаха юм гэжэ хэлэдэг hэн. Урдань хүн зон гээшэ ехэл гэнэн байгаа даа. Лама бөөгэй хэлэhэн үгэ бүхэндэ этигэдэг бэлэй. Үнэн дээрээ үбhэ ногооной нэрые мэдэхые хоридог лама бөөнэрэй зорилго ондоо hэн. Олонхи үбhэ ногоон эмдэ ородог ха юм. Лама бөөнэр тэрэ эмээ нюуха гэжэ оролдодог, эмдэ ородог ногооной, сэсэг набшын нэрые юрын хүн зонhоо далдалха гэдэг hэн. Лама бөөнэр хүн зонийе аргалха үүргэ бэе дээрээ даажа абанхай, үбhэ ногоогоор эм бүйлүүлжэ, үбшэнтэндэ заладаг байгаа бшуу. Үбшэн хүн эдэгэхын түлөөдэ юугээшье гамнангүй үгэхэ ха юм даа. Лама бөөнэр олзынь хаража, хүн зон бултадаа эмдэ ородог үбhэ ногоое, сэсэг набшые мэдэжэ абашуужа гэжэ нюуhан байна бшуу!..

Гани hарые би ходо дурсан hанадаг хүм. 1932 оной гани hарада эсэгэтээ Дээдэ-Үдэ түрүүшынхиеэ ерээ hэм. 1934 оной гани hарада ФЗУ-гай hургуули дүүргэжэ, ПВРЗ-гэй паровоз-механическа цехтэ хүдэлмэрилжэ ороо бэлэйб. 1938 оной гани hарада «Бурят-Монгольская правда» газетэдэ орожо, журналистын ажал хэжэ эхилээ hэм. 1941 оной гани hарада hамга абаа бэлэйб. Намда гани hара хододоо hайн талаараа эрьедэг. Юрэнхыдөө hайн hара гээшэ даа. Нээрээшье, гани галзуу энэ hара намда ехэл дүтөөр hанагдадаг. Тиимэhээ яахадаа элинсэг хулинсагуудынай энэ hарада иимэ жэгтэй нэрэ үгэhэн байгаа юм гэжэ гайхадаг хүм. 1941 ондо СССР-эй Уран зохеолшодой холбооной гэшүүн болож абтаhан хүм. Түрүүшымни рассказууд тиихэ үедэ хэблэгдээд байгаа. Тэрэ зундаа би уран зохеолшодой зуhаланда байрлаа hэм. Тэрэ үедэ Хоца Намсараев түрүүтэй ахамад түрүү уран зохеолшод намда тон hайнаар хандадаг байгаа. Рассказуудай ганса номтой хүнийе мүнөө Уран зохеолшодой холбооной гэшүүн болгожо абахагүй ха юм даа.

Улаан-Үдэhөө долоон модоной газарта Дээдэ-Онгостойдо оршодог Багшанарай амаралтын байшанhаа тээ саана уран зохеолшодой зуhалан бии юм. Тэндэ бидэ амардаг, зохеолоо бэшэдэг байгаабди. Дайнай урда тээ архи уудаг ёhо гэжэ үгы агша бэлэй. Бидэнэр бэе бэедээ өөhэдынгөө бэшэhэн зохеолые уншалсагша hэмди. Хэн нэгэнэй бүхэли түүжэлэлшье уншахам гээ hаань, хашарха хүн тиихэдэ байгаагүй. Зохеолоо хүндэ уншажа үгэхэ тэрэ үеын ёhо заншалые мүнөө гансал Чимит Цыдендамбаев баримталдаг. Бэшэhэн юумэеэ уншажа үгэхэ тон дуратай байдаг. Тэсэд мүнөөнэй залуу бэшэгшэд хүнэй зохеолоо уншахые шагнаха дурагүй, хашардаг ха юм. Зохеолоо уншахам гэжэ хэлэhэн хүнийе шүүhэтэй хүн гээшэ гү гэхэhээ нааша hанадаг хэбэртэй агша. Тиимэhээ Чимит Цыдендамбаев заримдаа аягүй байдалда орон алдадаг. Харин дайнай урда тээ Чимит Цыдендамбаевай hаяхан бэшэhэн шүлэгөө дайралдаhан лэ хүндөө уншажа үгэхэдэнь, хашарха гү, али наадалха хүн огто байгаагүй hэн. «Сэсэгүүд» гэhэн шүлэгөө Чимит Цыдендамбаев Улаан-Үдын бүхы хүнүүдтэ уншажа үгэhэн байха.

1941 оной зун ехэл амгалан байгаа hэн даа. Бидэ Багшанарай амаралтын байшан ошожо, тэндэ зохеолоо уншагша hэмди. Би тэндэ амаржа байhан зондо өөрынгөө рассказуудые уншаха бэшэ ха юмбиб. Тиимэhээ Пушкин болон Лермонтовэй, Блок болон Есенинэй шүлэгүүдые уншадаг hэм. Хэдынэйш сагта, ямаршье хүнүүдтэ өөhэдынгөө шүлэгүүдые уншадаг поэдүүдтэ атаархадаг хүм. Рассказ бэшэдэг хүнүүд уншагшадтай уулзаха болоходоо, ехэл хойно гарадаг гээшэ хабди. Тиимэhээ би ород поэдүүдэй шүлэгүүдые уншадаг байгаа бшууб. Намайе ехэ hайнаар шүлэг уншанаш гэжэ магтадаг hэн. Бидэ тиихэдэ залуу ябаабди, тиимэhээ хүнэй магтахада, ехэл баясадаг бэлэйбди. Минии hанахада, гансашье залуушуул, гансашье поэдүүд бэшэ, мүн ондоошье хүнүүд магтуулха дуратай байдаг. Би нэгэ министрые танихаб. Нэгэтэ магтуулаад, тэрэ баhал урмашажа, хүхижэ байгаа hэн. Эгээл тэрэ Багшанарай амаралтын байшанда мүнөөнэйнгөө hамгантай танилсаа бэлэйб. Тарбагатайда багшалдаг hэн. Аяар Калининска областиин Кимра хотоhоо манай Буряад орон эльгээгдэhэн байгаа.

Тиигэжэ байтарнай дайн эхилшэбэ!

Репродукторнуудай хажууда хара торюун зон исалжа байдагыень hананаб. Совинформбюрогой мэдээсэлнүүдые хүнүүд алдангүй шагнадаг hэн. Тиимэ бэлээр дайгаа дарахабди гэжэ тэрэ сагта hанадаг хүнүүд Улаан-Үдэдэ байhан юм гэжэ хэлэхэ аргамгүй. Забайкалиин хасаг сэрэгтэ буряад хасагуудhаа бүридэhэн дүрбэн полк урдань байhан юм гэжэ уншагшад мэдэнэ ёhотойт. Тэдэ хасагууд Россин хэhэн бүхы дайнуудта хабаадалсаhан зон байха. Граждан дайнай үедэ эдэ хасагууд Семеновыешье, Унгерныешье дэмжээгүй hэн. Энэнь манай Забайкалиин хасагуудай hайн тала болоно. Сибириинхид, забайкалиинхид дайн гээшэ юун бэ гэжэ hайн мэдэнэ. Дайн болохол байха, болоходоо аймшагтай шанга дайн болохо, бүхы Европые гартаа абанхай, Японтой сэрэгэй хослол хэhэн немецкэ фашистнууд айхабтар муухай булимтархы хорото аашатай гэжэ манай нютагаархин мэдэжэ байгаа hэн. Италиие тиихэ үедэ мүртэй юумэншье гэжэ hанадаггүй байгаа hааб даа. Дайнай түрүүшын үдэрнүүдтэ дайгаа бэлэхэнээр даражархихабди гэжэ этигэдэг байгдаа гэжэ байжа заримашуул бэшэдэг юм. Тэрэниинь тон буруу гэжэ hанаха байнаб. «Түрүүшын сохилто» гэhэн фильм мэтэ кинокартинануудые гаргаhан хүнүүд лэ тиигэжэ байжа худал үгэ нэбтэрүүлнэ.

Июль hарын, буряадаараа, хожо hарын сэлмэг үдэр байгаа. Би тиихэдэ хэлэ бэшэгэй, литература болон түүхын эрдэм шэнжэлгын гүрэнэй институтда (ГИЯЛИ-да) литература болон арадай аман үгын хэлтэсые эрхилдэг hэм. Институдай научна библиотекэhээ асарhан номууд сонхо дээрэм ябталаатай. Би тиихэдэ «Үнгын арадай аман зохеол» гэhэн томо ном буряад хэлэн дээрэ бэлдэжэ байгаа hэм. Тэрэ үглөөгүүр нэгэл жэгтэй, оройдоо хүдэлмэрилхэ дурагүй байгдаба. Хайшааб даа, ябашаха дурам хүрэхэ юм. Нэгэ hонин байдалтай байгааб. Ямар бэ даа нэгэ юумэ зүгнэhэн шэнгил байгдаа гээшэ hэн ха. Нээрээшье, удэ багта повесткэ асарба гээшэ. Энэмнай военкомадта ошохо бэшэ, харин КПСС-эй Буряадай обкомой татаhан 1941 оной хожо hарын партиин элсүүлгын повесткэ байгаа.

Манай институдhаа дайн сэрэгэй элсүүлгэдэ директорээр хүдэлмэрилжэ байhан Максим Ильич Шулукшин, эрдэмтэ секретарь Артамон Вахрунович Баинов бидэ гурбан татагдаа hэмди. Уран зохеолшодhоо тэрэ үдэр Алексей Уланов Дольен Мадасон хоер повесткэ абаа hэн. Би Уланов Мадасон хоертой уран зохеолшодой зуhаланда байдаг байгааб. Сэрэгтэ мордолгоео тэмдэглэхэ гэжэ хэлсэбэ гээшэбди. Тэсэд архи олдожо үгэбэгүй. Мадасомнай хаанаhаашьеб нэгэ четушка архи олоо hэн. Манай зуhалангай хажууда ургадаг бүхэтэр нарhанай хажууда тэрэ жаахан шэлтэй архия хаража, дуугай hуунабди. «Энээниие уу болишье ганса, энэ нарhан дороо булажархия, дайнhаа хэмнай амиды мэндэ түрүүн бусажа ерэнэб, тэрэмнай абажа уугуужан»,— гэжэ хэн hэм даа — нэгэмнай хэлэбэ. Булта зүбшөөбэбди. Тиин тэрэ четушка архия булаад, гурбүүлаа гар гараа барилсан, түхэреэлэн ябажа, иигэжэ хашхаралдаа бэлэйбди.

Хүсэтэ hалхин тухай дуумнай
эхилбэ.
Хүндэ солдат сабхи үмдэнхэй
hалхин тухай,
Хүшэр дайнай замаар алхалhан
сабхи тухай,
Шүлэгые хэрэгтэйдэ тоохогүй
сэрэгшэд тухай
Шуналта дуумнай иигээд
лэ эхилбэ!

Шэтын областьдо аяншалжа ябахадаа, энээн тухай Всеволод Ивановта хөөрээ бэлэйб. Харин Всеволод Иванов дээрэ дурсагдагша шүлэг бэшэhэн поэт Владимир Луговскойдо дам хөөрэhэн байгаа. Всеволод Вячеславовичай хөөрэжэ үгэхэдэ, Владимир Луговской түрүүшээр нюдэеэ уhатуулаад: «Шүлэгым уншаад, хүнүүдэй иигэжэ дайнда мордожо байгаа хада, дэмы амиды ябаагүй байнаб, дэмы ажаллаагүй байнаб»,— гэжэ хэлээд, уйлашоо hэн ха...

Эртэ урдын буряадууд июнь hарые гани hара гэжэ тушаан боложол нэрлэhэн байгаа даа. Харин 1941 оной зун немецүүд нээрээшье, гани галзуугаар добтолhон, харин манай сэрэгшэд үсэд шангаар эсэргүүсэн тэмсэhэн байха юм. Максим Шулукшин, багшанарай институдhаа Александр Убугунов, бидэ гурбан политсоставай богонихон болзорой курсада Эрхүү эльгээгдэбэбди. Тэндэ намар болотор hуралсаад, иишэ тиишээ тарабабди. Максим Шулукшиниие Забайкальска фронтын штаб ябуулаа hэн. Александр Убугунов фронт мордобо. Харин би Эрхүүhээ холо бэшэ оршодог багахан станци эльгээгдээ бэлэйб. Тэндэ маршева рото бүридхэгдэжэ байгаа. Намайе тэндэ ротын командираар томилбо. Минии ротодо гол түлэб Бодайбогой нүүрhэшэд, алта малтагшад байгаа. Тэдэнэр аймшагтай шадал шэнээ ехэтэй, бата задарюун, шогууша хүхюун хүнүүд hэн. Эндэ тамхилха зуураа элдэбын шог зугаа, hонин анекдодуудые шагнадаг бэлэйб. Хоер hарын туршада сүүдхэдэ 12 час сэрэгэй hургуули хүүлэдэг hэмди. Нюдэнэйнгөө эрээлжэтэр, эсэжэ hунашатараа hургуули хэдэг байгаабди. Ротынхидни тон ехээр оролдожо, хожомоо фронт дээрэ хэрэгтэй болохыень мэдэжэ, үсэд нэтэрүүгээр hургуули хэдэг байгаа. Урда тээнь сэрэгэй албанда ябаhан нилээд наhатай болоhон нүүрhэшэд сэрэгэй hургуулиие оролдожо hайнаар гараа hэн. Тэдэнээ би фронт, Старая Русса абаашаа бэлэйб. Старая Русса гэжэ газарта фон Бушай 16-дахи сэрэг хүреэлэлгэдэ ороод байгаа. Энэ хадаа манайхинай дайсаниие хүреэлhэн эгээн түрүүшын шанга сохилто hэн. Манай сэрэгшэд айхабтар ехэ эрэлхэг зориг харуулhан, дайсаниие бута сохихо айхабтар шанга эрмэлзэлтэй байhан юм. Тэсэд тэрэ 1941—1942 оной үбэл дайшалхы буу зэбсэгэй талаар манай сэрэгшэд немецүүдтэ хүрэхэгүй байгаа.

[Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто гараха].

ЕРЭЭДҮЙН ЭКСПЕРТИЗЭ

«Зуун жэлэй барилга» хэндээ хэрэгтэй барилгаб гэжэ үнинэй хэлсэдэг болонхойбди. Заримашуул шэнэ газарта ажал хэжэ хаба шадалаа харуулха зорилготойгоор ерэһэн байха. Нүгөөдүүлынь холуур бодолгүйгөөр ябадал гаргаһанаа гэршэлэн харуулаа. Эдэмнай БАМ дээрэ ушардаг шиидхэгдээгүй олон асуудалнууд тухай һанаагаа зобонгёор хэлсэдэг болонхой, зүбшэл заабари үгөөдшье туршадаг. Гэхэ зуура, ажабайдалайнь хуби болоһон энэ барилгын бамайхидта зүбшэл заабари үгэхэдэнь хүнгэн байдаггүй. Тиигээд хүлеэжэ, хэн нэгэндэ найдажа байхань хүрөө болоо, өөһэдөөл асуудалнуудые шиидхэхэ зэргэтэйбди гэжэ тэдэ бодобо.

Северобайкальска арадай депутадуудай городской Соведэй түрүүлэгшэ В. М. Янковский болон горгүйсэдкомой социально-экономическа шэнэ таһагые даагша С. Писарев гэгшэд районие социально-экономическа талаар хүгжөөлгын проект зохёохо үүсхэл гаргаад, тэрэнээ гүйсэдхэхэ хүсэлтэй. Тэрэ бүхы юумые саарһан дээрэ бэшэхэдэ сэбэрхэн аад, бэелүүлхэ болоходо нилээд түбэг бэрхэшээлнүүд ушардаг гээшэ. Хүсэл бодолоо бэелүүлхэ зорилготойгоор концепциин экспертизэ эмхидхэгдээ. Совет болон американ түрүү мэргэжэлтэд арбан үдэрэй туршада (августын 16-һаа 26 болотор) Северобайкальскда хүдэлөө. Концепциие алишье талаһаань гүнзэгыгөөр хаража үзөөд, бодото тобшолол хэхэ гээшэ экспертизын гол зорилго болоно.

Һаяын номернуудта экспертизын ябаса болон тэрэнэй үрэ дүнгүүд тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгэхэбди.

КОМСОМОЛ БОЛОН КАРАТЭ

Бүри һаяхан болотор улаан гараараа тулалдаанай онол арганудта һургаһанай түлөө сүүдлүүлхэдээ болохо байгаа ёһотойбди. Мүнөө иимэ байдалтай ушархагүйт. Зүүн зүгэй барилдаанай элдэб онол арганудта һураха аргатай болонхойбди. Спортын энэ зүйлөөр бэеэ һорихо хүсэлтэй хүнүүдтэ ямаршье һаад түбэг ушархагүй. ВЛКСМ-эй рескомой дэргэдэ нээгдэһэн «Лабиринт» гэһэн сүлөөтэй сагые үнгэргэлгын, үйлэдбэриин ажахын тоосооной түб энэ хэрэгтэ туһалхаар шиидхэбэ. Тэрэ зүүн зүгэй барилдаанай элдэб онол арганудта һургахаар һургуули нээгээ. Тииһээ тиитэрээ түбэй директор В. Кудряшов Улаан-Үдэдэ басагадта тусгаар бүлэгүүдые түрүүшынхеэ байгуулба. Түб һургаха инструкторнуудые шэлэжэ олоо, спортивна залнуудаар хангаха, һургуулиин гэшүүдтэ экипировко олоходонь туһалха хэрэгүүдые бэедээ даажа абаа.

Һургуулида бэшүүлхэ гү, али тэрээн тухай дэлгэрэнгыгээр мэдэжэ абаха дуратайшуул иимэ адресаар хандагты: Терешковагай үйлсэ, 20 «а».

Манай корр.

Бусад оронуудтал адли США-гай магазинуудта хулгай орожол байдаг. Гэхэ зуура, магазинуудай американ эзэд элдэб юумэ һанахгдаа бэрхэнүүд юм. Далласай эдеэ хоолой томо универсамай захиргаан жэжэ болон дүршэлтэй хулгайшадтай тэмсэхын тула картонһоо хэгдэһэн полициинхидые бүхы магазин соогуураа табяа. Харуулшан бүхэнэй хүлэйнь хажууда уридшалан һануулһан иимэ табличка үлгөөтэй байдаг: «Магазиниие хулгайлха гээшэ гэмтэ ябадал болодог».

Энэнь үнэгүй юм бэээ. Гэбэшье иимэ ерга ашатай туһатай байлтай гү! Магазинай эзэн иигэжэ батална: «Туһатай байнгүй яахаб. Полициинхидые хараад, хулгайшан заатагүй бодожо үзэхэ. Тиимэһээ хэмжээ ябуулга ашатай һайнаар туһална...».

ТАСС-ай фотохронико.

«Союзпечатьһаа» арсаба

«Юундэ 1991 оной «Бүхэсоюзна газетэнүүд ба журналнууд» болон «РСФСР-эй газетэнүүд ба журналнууд» гэһэн каталогта «Демократическая Россия», «Коммерсант» гэһэн ба бусад түрүү шэглэлтэй хэблэлнүүд ороогүйб. Дотоодын ажабайдалай бүхы асуудалнуудаар хүтэлбэрилхы партиһаа дулдыданги бэшэ, өөрын хараа бодолтой хүнүүдые хизаарлаһан ябадал бэшэ гү!». Хүндэлэгшэ ЧИСТЯКОВ.

Энэ асуудалда «Союзпечать» предприятиин захил абалгаар ахалагша инспектор Геннадий Валерьянович Орловые харюусахыень гуйбабди:

— Энэ асуудалаа эдэ газетэнүүдэй редакцинуудта эльгээхэ байгаат. «Демократическая Россия» газетэдэ, бэшэ бусадшье хэблэлнүүдтэ «Союзпечать» ямаршье нүлөө, дарлалта үзүүлдэггүй. Хэблэл гаргагшадай хүсэлэнһөө бүхы юумэн дулдыдаха: каталогта орохо гээ һаа, мэдүүлгэ үгэхэ хэрэгтэй.

«Демократическая Россия», мүн баһа «Коммерсант» өөһэдынгөө ба уншагшадай хоорондо «Союзпечатиин» түлөөлэгшэдые холбоо барисаа тогтооһой гэжэ һананагүй. Тиин өөһэдынгөө хэблэлнүүдые тарааха ондоо зам шэлээ ха.

Таанадта туһалхаар ходоодоо бэлэн!

ГҮРЭНЭЙ СЭНГҮҮДЭЭР ЯМАРШЬЕ СОНОСХОЛЫЕ ГАЗЕТЫНГЭЭ ХУУДАҺАНУУД ДЭЭРЭ ҮРГЭНӨӨР ТОЛИЛУУЛХЫЕТНАЙ ТААНАДТА ДУРАДХАНАБДИ.

«Молодежко» газетынгээ хуудаһануудай зарим талмайнуудые соносхолдо үгэнэ гэжэ таанад обеороо еһотойт. Гэхэ зуура, мүнөө дээрээ тэрэнэй тематика балайшье үргэн бэшэ: мэргэжэл шэлэхэ, ажалда оруулха талаар соносхол, киносоносхол, телевидениин программа саг үргэлжэ толилдогбди.

Соносхолой үргэн мэдээсэлнүүдые толилжо, уншагшадайнгаа эрилтэнүүдые харюулхада болохо бшуу. Өөрынгөө һанаанда таарамаар квартираяа һэлгэхэ хүсэлтэй байжа болохот. Һэлгэхэдэтнай хамаагүй!

«Һэлгэнэб» гэһэн гаршаг доро мэдээсэл толилхо зуураа, «Молодежко» таанадта туһалха.

«Молодежко» үнэгүйшэгөөр квартира олоходотнай таанадта тухалха.

Таанад ажаһууха нютагаа һэлгэхэ гү, али ондоо ушар шалтагаануудһаа уламжалан, дары түргэнөөр мебель, аппаратура, транспорт болон бусад зүйлнүүдые худалдаха болобо гээшэт. Тиихэдэтнай бидэ баһал туһалхабди.

Олондо һайшаагдадаг манай газетэ худалдан абагшые олоходотнай, баһал танда туһалха.

Та автомобиль, гэр, мебель болон бусад элдэб зүйлнүүдые худалдажа абаха хүсэлтэй болобо гээшэт. Тиихэдэтнай танда баһал туһалха.

Мүнгэ ехэтэй хүнүүдтэй байһандаа бидэ баярланабди. Бидэ таанадай хани боложо, газетэдээ толилһон соносхолой туһаламжаар наймаалагша олоходотнай туһалхабди.

Соносхолнуудай тематикэ хараад үзэе. Манай уншагшадай эрилтэнүүдэй хизаарлашагүй ехэ байһаниень эдээн дээрэһээ харанабди. Тиимэһээ саг үргэлжэ танай эрилтэнүүдые хангаже байхын тула соносхолнуудые үгэжэ байхые оролдохобди.

Телевидениин юһэдэхи канал болохо «Тивикомой» программын саг үргэлжын соносхолнуудые—«Гэр бүлын албанай» гэрлэлгэ тухай соносхолнуудые, тиихэдэ хилын саанахи оронуудай хүнүүдтэй танилсаха арга боломжонуудые ба бусадшье соносхол хэблүүлһэн эмхинүүдэй адресуудые гаргаха аргатайбди.

Предприятинууд, кооперативууд, организацинууд манай адрестай үнинэй танилсанхай. Манай адрес: **670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсэ, 23. «Буряадай залуушуул» газетын редакци (дүрбэдэхи дабхар), тел. 2-34-41, 2-35-74.**

Танай соносхолнуудай ондоо хэблэлнүүдтэ толилогдоһон байгаашье һаань, бидэ танай түлөө баясанабди. Теэд үшөө арга боломжоёо бү алдагты. «Буряадай залуушуул» танай бэшэ бусадшье асуудалнуудые шиидхэхэдэтнай туһалха аргатай. Бидэнэртэ соносхолнуудай таһаг нээгдэнхэй.

«Буряадай залуушуул» үргэдэнайхидаал адли долоон хоног соо нэгэ дахин гарадаг нийтэ-политическэ хэблэл зандаа үлэхэ. Таанад тэндэ оршон тойронхи ажабайдал тухай, үйлэ хэрэгүүд тухай элдэб һонин мэдээсэлнүүдые олохот. Бидэ хэблэлэйнгээ удха шанарые һонирхолтой болгохо гэжэ оролдонобди.

«Буряадай залуушуулай» мэдээсэл ба соносхолнуудай таһаг.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Рубрика в анкете. 6. Русский генерал, участник Отечественной войны 1812 года. 7. Учение о методах распознавания болезней. 9. Периодическая печать. 10. Троянец в «Илиаде», убитый Деомедом. 12. Плод тропического дерева. 14. Круглый павильон с колоннами. 15. Происки, козни. 16. Свод, крыша в виде полушария. 19. Струнный музыкальный инструмент. 21. Фейерверочный снаряд. 22. Удобрение. 24. Игра с обручем.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 2. Советский художник, автор картины «Братья Ульяновы». 3. Легендарная царица амазонок, сподвижница Александра Македонского. 4. Штат в США. 5. Восклицание, радость, удовлетворение при решении какой-либо задачи. 7. Неслитное, напряженное одновременное звучание различных звуков. 8. Общественное признание, внимание. 9. Деревянный брус на полу вчизу дверного проема. 11. Вьющееся растение. 12. Большой сосуд для жидкости. 13. Крупнейшая река в Африке. 17. Значок над буквой. 18. Человек, неуклонно придерживающийся определенного убеждения. 20. Перспектива, в которой выступает данное явление. 21. Пряность.

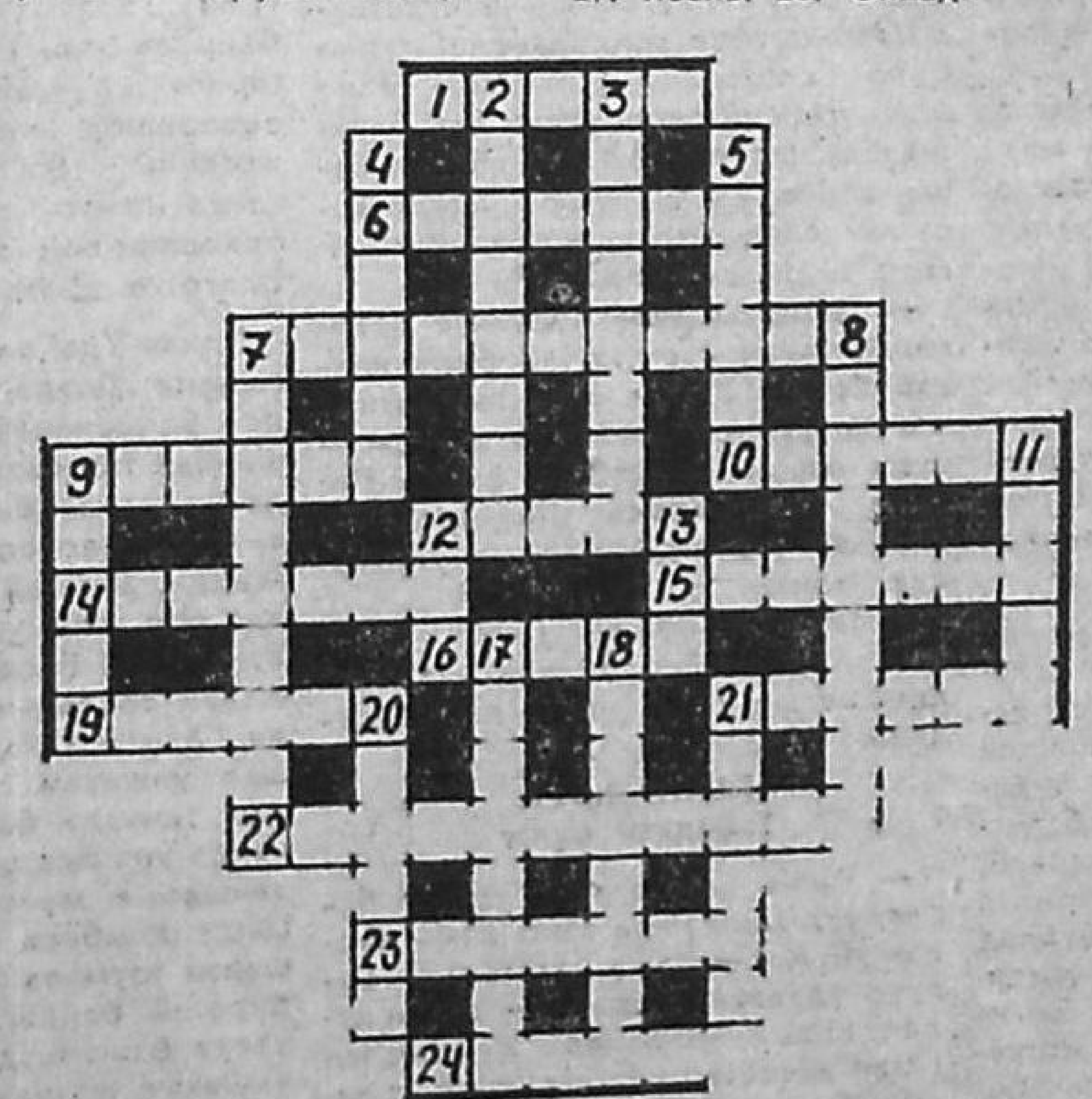

АВГУСТЫН 25-ДА ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 3. Токарь. 6. Пирога. 11. Династия. 12. Вертолет. 15. Скорняк. 16. Ефремов. 17. Ускорение. 18. Берет. 21. Арендатор. 24. Веренец. 25. Оборона. 29. Стронций. 30. Томагавк. 31. Нансен. 32. Шарада.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Стадо. 2. Марта. 4. Конус. 5. Ростов. 7. Истома. 8. Отлов. 9. Гимнаст. 10. Георгин. 13. Скворечница. 14. Регенератор. 19. Франция. 20. Хоровод. 22. Зрение. 23. Рокада. 24. Ворон. 26. Анапа. 27. Ясень. 28. Оклад.

НАЙДАЛАЙ ТЕЛЕФОН

МоБи» фирмын «Найдалай телефон» үдэр бүхэндэ 20 сагһаа үглөөнэй 6 саг болотор хүдэлнэ. Таанадые шагнадаг гэбэл: понедельнигтэ—психолог, вторнигто—журналист, средада—сексопатолог, четвергдэ—багша, пятницадэ—социальна хангалгын министерствын мэргэжэлтэ, субботодо — юрист, воскресенидэ — санаартан.

Манда хандагты!

Телефон: 2-35-74.

ТЕАТР

БУРЯ[illegible] ТЕАТР ДРАМЫ ИМ. Х. НАМСАРАЕВА

Гастроли Томского театра юного зрителя. «Поздняя любовь»— в 1[illegible].

КИНО

«ПРОГРЕСС»

Красный зал.

«Берег спасения» (2 серии) — в 10, 12-40, 15-20, 18-10, Встреча с творческой группой — в 20-50.

Зеленый зал.

«Пришелец в капусте» — в 10, «Кокон» — в 11-40, 16-10, «Мужчины-проказники»— в 14, 18-30, 20-40.

«РОДИНА»

«Потрясающие приключения мушкетеров» — в 10, 16-30, «Раджлакшми» (2 серии) — в 11-20, 14, 18-10, 20-40.

«ОКТЯБРЬ»

«Друг в непогоду»—в 23-20 «Пугало из чердачного окна»—в 9-40, «На тропе войны»— в 13, 16-30, 18-10, «Авария — дочь мента»—в 11-10, 14-40, 20, 21-40.

«ВОСТОК»

«Принцесса Павлин» — в 13-30, «Дом на Кэррол-стрит» — в 15, 17, 19, «Обманщики» («Таинственные мошенники»)— в 21.

«БАЙКАЛ»

«Да здравствует Сервац»— в 16-30.

«АРШАН»

«Ох, уж эта Настя!»— в 17 «Ложная клятва» (2 серии) — в 18-30, 21.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический—2-43-23, социально-экономических проблем—2-43-23, писем и образования, переводов—2-40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35.

Редактор Александр ДРУЖИНИН.